

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Nagyanyám kincse

Gyermekkorom mindennapjait többnyire anyai nagyanyámmal töltöttem, aki 1877-ben – Ady Endrével egy esztendőben – született Pesten. Ennek köszönöm, hogy vannak az 1848-as forradalom és szabadságharc idejéből családi emlékeim is. A legelevenebb, egy akkor már több mint száz esztendeje őrzött, vékonyka vasgyűrű volt, ami legértékesebb örökségünknek számított.

– Magától Kossuthtól vette át nagyanyám, amikor a sok lelkes pesti asszonnal együtt a nemzetország felállítására felajánlotta arany karikagyűrűjét.

Áhítattal fogtam kezembe a kis fekete fémkarikát, pedig még azt sem tudtam, ki is volt az a Kossuth Lajos, és minek kellett felállítani a nemzetiséget?

– Látod, mi van a belsejébe vésvé? Itt, itt... Olvasd csak!

Nem tudtam elolvasni a 19. századi, cirkalmas vésetet, azért sem, mert a fekete fémen már alig látszottak a hajdani betűk.

– A Hazáért! – Boldogan áldozták fel a hazáért kis ékszereiket, odaadták nehezen összespórolt fillérjeiket is a lelkesült honleányok. – Hiába, más világ volt az, akkor még helyén volt az emberek szíve!

Ükanyám három huszonéves fia is beállt a honvédseregbe.

– Pont, mint a Baradlay fiúk, ahogy híres regényében Jókai megírta.

Épphogy csak elkezdtem az iskolát, nem volt fogalmam arról, miről is szól az emlegetett, nevezetes regény, *A kőszívű ember fiai*. De azt már tudtam nagyanyám meséiből, hogy nagybátyjainak, a három negyvennyolcas honvédnak sorsát miként pecsételte meg a szabadságharc. Egyikük tüzér lett, és az ágyúja mellett esett el egy nehéz ütközetben, a másik kettő pedig a világosi fegyverletétel után kellett, hogy elhagyja az országot. A megtorlás elől menekültek, és a családi emlékezet szerint meg sem álltak egész Kanadáig, ahol aztán nádirtással keresték a kenyerüket. Eleinte. Hogy mi lett később a sorsuk, arról már nem érkezett hír: egy idő után nem jött tőlük posta, sem üzenet. Nyomuk veszett valahol azon a tengerentúli, távoli földrészen. Hogy Kanada melyik vidékén volt szükség a magyar nádirtók munkájára, sajnos, nem tudta a család. Később, a földrajzzal ismerkedve, hosszan bogarásztam a számtalan nagy tóval és folyóval bíró, hatalmas ország térképét, és azon tűnődtem, melyiknek a partján élnek az én nádirtó rokonaim mai leszármazottai?

Nagyanyám felmenőinek családi fészkeben is, ahogy akkoriban az megszokott volt, hat-nyolc gyermek nőtt fel. A lányok csak vitték a pénzt, mert hozományt kellett adni velük, különben aligha mentek férjhez. És ha egy családból hiányoztak a fiatal férfiak, akik legalább megnősülésükig segíteni tudták szüleik és testvéreik megélhetését, akkor abból a családból hiányzott a jobb jövő is. Hiába voltak az apák, nagyapák ötvösök, ezüstművesek, ami abban az időben is tisztas foglalkozásnak számított, a három, honvédnak szegődött legényfiú balsorsa tönkretette őket. Nem maradt más egykori, biztos jövőt ígérő életükből, mint azoknak a lelkesült napoknak az emléke, amikor mindenki odaadta a hazának, ami értéke volt: ki az arany karikagyűrűjét, ki az életét.

Mezey Katalin

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Munkatársak:

Berta Zsolt
(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
magyarnaplo@magyarnaplo.hu

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)
E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)
E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Parragi Zoltán (ügyintéző)
E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)
E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Máttyás László**

*

A címlapon: **Rosonczy Ildikó**
(Fotó: **Kovács Orsolya Zsuzsanna**)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Mezey Katalin: *Nagyanyám kincse* 1

SZEMHATÁR

Kovács István: <i>Katonai törzslapok; Példamondat</i>	3
Filip Tamás: <i>Mások; Monotípiá</i>	4
Jánosi Zoltán: <i>A szívbe mentett Hymnus</i>	5
Ágh István: <i>Meggörbült-e a világ gyémánttengelye?</i>	6
Báger Gusztáv: <i>Gyomok; Vízió</i>	8
Marosi Gyula: <i>Egy másik élet</i>	9
Konrad Sutarski: <i>Újvilág</i>	16
Pósa Zoltán: <i>Közös fényeink, a kereszténység és a haza iránti hűség</i> <i>Beszélgetés Konrad Sutarskival</i>	17
Nemes Attila: <i>Háromszázhatvanöt nap a költészetben</i> <i>Beszélgetés Zsille Gáborral, Az év versei című kötet szerkesztőjével</i>	19
Ircsik Vilmos: <i>A megkésett tanulmány</i> <i>Fázszy Anikó emlékére</i>	21
Deák-Sárosi László: <i>Az „áltörténelmi” Szegénylegények</i>	23
Faludi Ádám: <i>ég veled víz felett és a felhőhab alatt;</i> <i>űrállomás keringő mikrobuszban</i>	28
<i>ott állsz</i>	29
Hóvári János: <i>Gárdonyi Géza kinaiul</i>	30
Szakolczay Lajos: <i>Levelezőtársam: Cs. Szabó László</i>	31
Kertész László: <i>Mítosz, recepció, kisajátítás</i> <i>A Petőfi-kultusz köztéri történetének rövid vázlata</i>	38
Rosonczy Ildikó: <i>Kinek a kudarca?</i> <i>Az oroszok az 1849. július 15–17-i váci csatáról</i>	43

NYITOTT MŰHELY

Zsiga Kristóf: *Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért*
Beszélgetés Rosonczy Ildikóval ..... 50 |

KÖNYVSZEMLE

Bíró Gergely: <i>A szövegfejtő</i> <i>Huszka Árpád: Kontra Ferenc írói munkássága</i>	60
Szakály Sándor: <i>Reménytelen vállalkozás</i> <i>Csapody Miklós: Bánffy Miklós kettős küldetése. Bukarest, 1943.</i> <i>Politika és diplomácia</i>	61
Szakály Sándor: <i>Diplomaták és...</i> <i>Főkonzulok, követek és nagykövetek, 1945–1990</i> <i>Szerk.: Baráth Magdolna–Gecsényi Lajos</i>	62
Simon Adri: <i>Tisasásvártól Nagygalambfalváig</i> <i>Faragó Laura: Szülőföldem – zengő anyanyelvem</i>	64
Varga Viktor: <i>Mindenkinek van apja</i> <i>Paul Harding: Apák</i>	65
Medgyesi Emese: <i>Dokumentált életek</i> <i>P. Sebők Anna: Rozsdásszemű</i>	66

SZERZŐINK 68

Számunkat Petőfi-szobrokkal illusztráltuk.

KOVÁCS ISTVÁN

Katonai törzslapok

*Óriás kártyapakliként,
ki tudja, hány éve
először kézbe vett törzslapok:
gót betűs sebesültek,
latin betűs halottak,
így is, úgy is eltűntek,
és kitüntetett analfabéta hősök
elképzelt keresztjei,
szülőföldjükre dezertáltak,
kiket jutalomért
a katonai hatóságoknak
átadtak rokonaik.*

*Akik a kórházban még lázongva,
a rokkantak házában
már fegyelmezetten haldokoltak,
s a Kísértet-káplár elől
az Örökkévalóság felé menekültek,
majd csellengve visszatértek oda,
ahonnan elináltak...
És beálltak a sorba,
a csatárláncba...
És állták a sortüzeket...
mindaddig, amíg...*

*A végtelennek szóló úti leveleken
tintaporosan
kísért
a lúdtollhegytől sercenő idő,
az obsit-halál fel-felboncolt csöndje.*

*Öt óra van.
A levéltár zárni készül.
Csukhatatlan
a nyitott gerincű iratsomag.*

Példamondat

*Nem tudom,
mit fordítottam s mikor...
Mit tanúsít a szótárból
húsz? harminc? negyven? éve
kiírt példamondat:
die Schuld drückt ihn von Tag zu Tag mehr –
a bűn napról napra jobban nyomja a lelkét.
Egyetlen mondatba sűrített
életrajz...
Életrajzom.*

FILIP TAMÁS

Mások

Vendégük vagy, mutasd hát, hogy
a meghívást szívből elfogadtad, tudod,
a napórán is árnyékkal jelzi magát a fény,
körmöld zizegő papírodra a névtelenek nevét,
hívd elő szemük szürke szivárványából a színeket,
mondd el nekik, hogy egy ismeretlen
isten napszámosa vagy,
ki először lelencet csinált belőled,
bölcsőd esténként hullámokon bukdácsolva altatott el,
elvarázsolt utakon futottál mezítlábas Möbiusként,
míg észrevetted egy sírkövön a neved.
A kiírás szerint még élsz, pedig napjaidnak nincsen
dátuma: mindegyik első és utolsó.
Álmaid örök ébrenlélet ígérenek,
sok találkozást mások magányával.
Megéred még, hogy Hérakleitosz folyója befagy,
hogy a szakadék megtelik megtévedt
Sziszifuszok belegurított köveivel.
Te pedig szavakat találsz ki, és másoknak adod őket.

Monotípiá

Elintézted, hogy a bokrok
fogságából felkeljen a Nap.
Kellott hozzá a fejsze, a fűrész;
megizzasztottad magad.

Délre a zsákokat jól meg-
pakoltad szénnel és liszttel.
Magadra zárod az ajtót,
amikor jönnek érte.
Vigyék isten hírivel.
Egyik kezed fehér lett,
a másik fekete.

Közben hóagyúval lötték a fejed,
a Kilimandzsáró havával.
Egész életedben készültél valakihez,
talán a következőben megteheted,
amit ebben nem tettél meg.

Mire elalszol, bor és hamu vagy.
Oroszlánok álmodnak
rólad, öreg.

JÁNOSI ZOLTÁN
A szívbe mentett Hymnus

Kölcsey *Hymnus*át szinte nemzeti himnuszunkká válásának kezdetétől számtalan sebesülés érte. Méltatlan alkalmak, méltatlan történelmi idők próbálták szolgálává tenni, s a maguk képéhez igazítani sorait. Volt idő, amely ki is akarta cserélni a maga eszméit harsogó énekekre – vagy arctalan dalocskára. De a *Hymnus* ellenállt, ellenszegült. Nem engedett Kölcsey minősége, szintézisének hatalmas arányai. S a létét az ő mértékeihez mérő magyarság.

Közöttük Ágh István, a rövidesen 78 esztendőes költő, író, esztéta, szerkesztő, irodalmi fórumok, szervezetek több mint fél évszázad óta a magyar irodalomért, kultúráért cselekvő alkotója. Pedig – ahogyan a *Hymnus* – folytonosan kapta a sebeket ő is az időben. A legnagyobbat 1956 októberében, a Parlament előtti tüntetésen, a tömegben végigsöprő gyilkos sorozattól, amelynek egy lövedék-darabját még ma is a testében őrzi (*A Parlamentnél*). Ahogyan átvértett és elégetett kabátja emlékét és a szimbolikus nevű, tizenhat éves vöröskeresztes nővér: Magyar Katalin arcát is, akit – miközben „védő kart” akart nyújtani a sebesülteknek – terített le a halálos lövés (*Magyar Katalin*).

S hogy a sebesült *Hymnust*, a megölni akart himnuszot megvédje, Ágh István egész életműve ezért

Kölcsey Ferenc öröksége s a *Hymnus* mellé állt. Versben, szépprózában, szociográfiában, esszében, a Hittel folyóirat szerkesztőségében, műfajok és tettek sokaságában segített a nemzetnek újra eszmélni, rátalálni önmagára, Istenre, önvédelmi reflexeire és a maga legjobb esélyeire. S nemcsak a vergődő, a szenvedő magyarságot mutatta meg korának, de az alkotni képeset, a magasra tekintőt, a felemelkedőt is. Így vált Kölcsey Ferenc egyik legkövetkezetesebb XX., XXI. századi örökösévé a csekei falu-tükörkép, a tenyérnyi dunántúli település, Felsőiskáz parasztházából, porából emelkedve fel, majd rásugározva elemző és megtartó művészete fényeit a történelemre.

Azt hirdetve – immár tőle idézve –, hogy a leg-

Ágh István

sötétebb napokon is „velünk az angyal” (*Velünk az angyal*), s hogy az oltárkép szenvedő Krisztusa maga a szenvedő ember is, aki minden fájdalma között is képes alakítani a történelmét (*A bélpoklosok Messiása*). „A magyar nép zivataros századaiból” sort írja oda ő is alcímként egyik verse alá (*Apokrifák*), rámutatva, hogy milyen század a sajátja is – miközben a halállal szembenező Kölcsey arcképébe öltözik.

S közben kiszaggatja, kimekíti a *Hymnus* legszebb

erőit a század poklaiból, szellemi és történelmi örvényeiből, romhalmazaiból, hogy tisztán adhassa át üzeneteit jelene magyarságának. *Varázslat karácsonyfára* című versében, Jézus születésének ünnepével egyidejűen ezért szól ekként – egyszerre élete társához s hozzánk, Önökhöz, mindenki máshoz – az önbizalom és a jövőkép erejének ébresztésével:

*Nincs erdő nélküled,
 nélkülünk nincs Magyarország,
 túleveleid illegesd,
 injekciózd az ország sorsát
 valami szépre, ami nincs,
 burkolózz barna gyümölcsbe,
 de ha hó lesz, vedd föl a zöldet,
 öltözködj havazásba,
 lehelj rám örökzöldet.*

Az itt következő két írás a szatmárcsekei református templomban hangzott el, 2016. január 17-én, a Kölcsey Társaság Magyar Kultúra napi ünnepségén, a Kölcsey-plakett kitüntetésének átadásán, amelyet az idei évben Ágh István kapott meg.

ÁGH ISTVÁN

Meggörbült-e a világ gyémánttengelye?

Kölcsey szatmárcsekei emlékében állok, álomszerű érzések közepén, s nemcsak azért érzem magamat valószínűtlen helyzetben, mert az ilyen templomi alkalom számomra valamiképp hihetetlen, hanem azért is, mert költőként vagyok itt. S a költői hivatás és mesterség igazi szerep nélkül tengődik, vagy szereptévesztésben tetszeleg mostanában. De vannak-e, akik várják a szót, ha lennének, akik hozzájuk és a nevükben szólnak? Ha már e szokatlan beszédre kaptam lehetőséget, úgy vélem, azt kellene megvallanom, amire engem Kölcsey Ferenc *Vanitatum vanitas* című verse, a hiábavalóság dermesztő költeménye inspirált.

E hely nagy költője a vármegye követe volt a pozsonyi országgyűlésben. Én a parasztság szószólója lehettem volna, de mára nincs, akit képviselhetnék, hiszen a parasztságot az elmúlt század ötvenes éveinek végén az álszövetkezetekkel statáriumi gyorsasággal megsemmisítették. Ez a fölszámolás már akkor kezdődött, mikor a fölszabadított jobbágyokat kiszolgáltatották a földpiacnak, s vesztesekre és nyertesekre vált szét a vidék, a vesztesek elmenekültek az iparba, a városokba, Amerikába, a falvak pedig kiürültek, pusztulnak az újabb hódítás alatt.

Persze nemcsak gazdasági okai voltak a parasztságra támadó műveleteknek. Az ország nagyhatalmi szétदारabolása után a kommunista diktatúrának a nemzet gerincét kellett még megtörnie, a parasztságot tulajdonától megfosztva kiszolgáltatni a gyepes udvarnak és a temetőknél. S mire ennek a huszadik századi rémálomnak vége lett, amit ideológiai szörnyek, meleg- és hidegháborúk, osztályharcok, megtorlások, vasfüggönyök jellemeztek, olyan anyagi és szellemi kisemmizettként ébredtünk, mint a történelmünkben soha. Jöhetett a világtőke, s olyan szellemi diktatúra, amely titokban az ember zsigeréig hatoló, totális befolyást, a múlt végleges eltörlését határozta el. A gépek által fölszabadított időt azonnal megszervezték, vagyis kisajátították, s a szabadidő rabszolgáivá tették az alkalmazottként hasznosított tömegeket. Újra kenyeret és cirkuszt kínálnak. S a televíziót, a világhálót, a filmgyártást és a könyvkiadást

mint szórakoztatóipart állították a gladiátori ingerek helyébe.

A költészetet mint létfontosságú művészetet az emberiség több ezer éves tapasztalata igazolja. A „Szükséges, hogy vers írassék, különben meggörbülne a világ gyémánttengelye” szép metafora József Attila hiteles életművéből. De hát ki érti, ki foglalkozik azzal, hogy mit is jelent a világ gyémánttengelye? Illyés Gyula, aki a háború után, bizván a demokráciában, azt hitte, a költőnek nem kell már a vízűgyekkel is foglalkoznia, most láthatná, hogy az örök feladata szerint való költészet szükségtelen. Úgy valósul meg, ahogy Nyugaton megtalálta helyét a szűk egyetemi körökben, a bennfentes nyelvű esztéták és a lelkes sznobok reklámjára változva.

Vajon olvasnak-e, ki olvas ma verset? A huszadik század második felétől egy olyan irányzat lett Európában és Amerikában kizárólagos, amely az irodalom totális átértelmezésére tart igényt a szabadság nevében. Kizárja az alkotói személyességet, mikor az individuumra esküszik. A bizonyosság helyett a viszonylagosságot, a méltóság helyett az alpárit, a remény helyett a nihilt képviseli, mint a szabadság megnyilvánulásait. Kizárólagossá teszi az elidegenítő módokat, a tárgyiasságot, a paródiát, az abszurdot, a pszeudót, az iróniát. Külön elmélete van a befogadásnak, de hogy az olvasó mit fogad be, az is a föntiek szerint lenne megszabva. Fogyaszthatja, akit érdekel az ilyen kilúgozott, kimódolt művészet, nyelvlaboratóriumi mondanivaló.

Magányos tüzek világítanak az éjszakában, mint a XIX. század elején, a magyar szellemi kiteljesedés korszaka előtt. A XXI. század kezdetén, ilyen reménység parazsa körül gyűltünk össze mi is, hogy erőt merítsünk Kölcsey emlékéből. Életműve erre azért is jó alkalom, mert a nemzeti hagyomány, a magyar nyelv, az irodalom és a reformgondolkodás benne teljesedett ki történelmünk emelkedő korszakában. Most pedig megélhetjük azoknak az eszményeknek, hazamentő erőfeszítéseknek az érvénytelenítését, amelyek kétszáz éven át életben tartották magyarságunkat. Kölcsey, a túlérzékeny költő, kritikus és állam nélküli államférfi szinte ugyanazokon a lelki drámai folyamatokon át járta be a maga kálváriáját egy nagy korszak vajúdása közben, mint a mai, nemzeti ügyeket szolgáló utód. Csakhogy Kölcsey a nemzet hősi múltján fölbuzdultan, előre nézve bizhatott a jövőben, bár kétségeit is ránk hagyta, a korunkban beteljesedni látszó próféciát. Az ő kétségei riadóztatták a ma-

gyar szellemet, mi pedig már azon töpreng-
hetünk, hogy a szavunkat meghallja-e valaki.

Példa erre a két *Vanitatum vanitas*. Az egyik a magyarok Istenéhez zengő *Hymnus* közelében született Csekén, a másikat Orbán Ottó írta a XX. század kilencvenes éveiben az Isten és a haza eszméjének vigasza híján. Példának azért hozom néhai nemzedéktársamat, mert őt izgatta legjobban, kötetnyi vers terjedelmében is, a mai magyar lírában a költészet halálának veszélye. Az Istenhez szóló nemzeti könyörgés nélkül Kölcsey *Vanitatum vanitas*a valóban a lélek mélyéről feltörő borzasztó érzület, ahogy valaha Szontágh Gusztáv megítélte. *A Prédikátor könyve*, melyből a költő a versre bátorodott, az ember hiábavalóságának megélését az Istenben leli föloldhatónak. S akkor az emberiség nem hangyafészek, a történelem nem egy sóhajtás, az igaz szavakat nem halkufár mondja, s a költészet égi szárnyalása nem hideg dadogás. A *Vanitatum vanitas*, az örökké felvetődő kérdés, hogy mennyire van az emberi cselekvésnek értelme. A *Hymnus* szerint van, ha az Isten segíti a magyar nemzetet. A *Zrínyi dala* és a *Zrínyi második éneke* szerint nincs, mert a nemzet nem méltó önmagához és az Istenhez. Mi lehet a megmaradás lehetősége? A nemzeti hagyomány, a magyar nyelv és az erkölcs. S a remény, hogy a költő, Kölcsey Berzsenyiről tartott emlékbeszéde szerint, „tolmácsa a léleknek, mely az állat-emberben isteni eredetet bizonyít.”

A magyar költő ma, két évszázad elteltével – a hiúságok hiúsága ellenében is – a költészetben éppen annak isteni eredete miatt bízhatna. A „Legyints rá és menj tovább” szomszédságában versként ott van mégis az *Ars poetica*: „De nyelvünk hegyén megmaradtak / a mondatot alkotó szavak.” Mert Orbán Ottó magátalkodott klasszicistának tartja magát, s minden észérv ellenére kitart amellett, hogy az ember: teljes egész, s a költészet megmarad. S száz évet előre látva mondja: „Miért ne lehetne ott egy kastély őrtoronnyal, / és egy sarokkal odébb egy lapos tetejű bástya, / hol éjféltkor, mint Hamlet atyjának bolyongó szelleme, / megszólalhatnak verseink?” Ha Isten áldja a magyart.

Marton László alkotása (1988, Veszprém, Színház)

BÁGER GUSZTÁV

Gyomok

*Megkerülhetetlen az önérdek.
Ott áll a jóság útjában.
Időnk értelmetlenné válik,
számlák kiegyenlítésére pazaroljuk.
Én ezt teszem,
mikor veled egy vagyok.
A kedvesség nem érdemem.
Szerzett tulajdonság a türelem,
éjjel-nappal gondozza kertemet,
hol ismét szárba szökkennek
kísértésed magvai.*

Vízió

*Jönnek. Bűnrészesek és felbújtók.
Gyanakvók és gyűlölködők.
Átkozódók és szentségtörők.
Áruházi tolvajok és milliárdos sikkasztók.
Hedonisták és önpusztítók.
Házasságtörők és fajtalankodók.
Bértollnokok és médiaguruk.
Gyávák és hazaárulók.
Göggösködők és diktátorok.
Önzők és kizsákmányolók.
Érzéketlenek és tömeggyilkosok.
Végigvonulnak a termen,
megállnak az ítélet trónusa előtt.
Elmondják: tévedtek, bánják bűneik.
Végignézek a tömegben,
szürke szégyenükben magamra ismernek.
Ha minden testvérem jó,
talán a szereposztó a rossz?*

MAROSI GYULA
Egy másik élet

Hetente, két-háromnaponként álmodós éjszakáim vannak. Nem tudom, az átlaghoz képest ez sok-e, vagy kevés, és azt sem – mert vannak, akik állítják –, hogy összefüggésben vannak-e markáns időjárás-változásokkal: istenigazából nem figyeltem rá. Az álmokhoz illően legtöbbjük töredezett és zavaros, ébredés után sokszor már csak homályosan emlékszem rájuk, zagyva tartalmukra ritkán.

Fiatalabb koromban mintha ritkábban álmodtam volna. Talán, mert többet mozogtam, gyakran éjszaka holtfáradtan dőltem az ágyba, esetleg mert álmaim ébrenléti tevékenységeimben is benne voltak. Esetleg rosszul emlékszem. Arra viszont jól, hogy fiatalabb kori álmaim gyakran erotikus töltésűek voltak: nők jelentek meg bennük, ledérek és kihívóak, néha egyszerre többen is, leginkább arc nélküli testek, egyetlen ismert személyhez sem köthető, pontosabban... De ezt hagyjuk: innen könnyen csúszhatunk a pornográfia mocsarába, ezt hagyjuk meg korunk siker-íróinak. Csak annyit még: nem rösteltem efféle álmaimat, gondoltam, minden ivarérett emberrel megesnek, szexusunkat tápláló mirigyünk tréfáskedvű szorgalmi feladataiból fakadnak. Vannak, akár a tiszteletre méltó tudós koponyák között is, akiknek véleménye szerint álmainkban valójában a tudatunk mélyére szorított titkos vágyaink bugyognak elő – nem hiszem. Esetemben és e tárgykörben biztos, hogy nem: amikor életem során összeakadtam olyan hölgyel, akinek szeme sarkából, kacsantásaiból azt gyaníthattam, hajlandó lenne – esetleg barátnői bevonásával – álmaimban megesett, gimnasztikai felkészültséget is igénylő gyakorlatokat végrehajtani, sürgősen elsompolyogtam a közeléből. Nem valami prudéria gátló sugallatára, hanem mert én is, mint minden férfi – ha csak tudat alatt is –, rettegtem a felsüléstől, ami aztán meglekelheti akár az önbecsülését is, és ami egy ilyen fokozott igénybevétel alkalmával könnyen bekövetkezhet.

De mindezeket csak bevezetésnek – kedvcsináló bevezetésnek? – szánom, nem kívánok behatóan foglalkozni az álmokkal. Mert nem értek hozzá. Az álmok, akár misztikus, akár tudományos igényű foglalatosság is, azon témákhoz tartoznak, amelyek nem

minden emberi agy számára felfoghatók. Amelyekre születni kell. Mint például a prímszámok képletekbe nem foglalható megjelenései, az ősrobbanás és a világegyetem folyamatos tágulása, a marxista esztétika, még inkább a poszt-marxista esztétika témakörei. Persze, ha nem is értek a hagyományos álomfejtéshez, sem a tudományos analízishez, azért tudom, hogy az álmok fontosak. Hozzánk tartoznak, akár csak a jellemünk, talán génállományunkhoz is közük van. Bizonyára befolyásuk van az életünkre, fontos sugallatokat adnak, fantáziánk táptalajai, rémisztetnek és vigasztalnak, álmok nélkül talán nem is lehet értelmes életet élni. Biztosra veszem, hogy álmodnak a majmok, lovak és kutyák, minden valamennyi értelemmel bíró lény.

Maradok a prózairók kaptafájánál: egy történetet, hitem szerint egy érdekes történetet szeretnék elmesélni. Egy vissza-visszatérő álomsorozatban megjelenő történetet. Darabkái úgy hatvanéves korom táján jelentek meg először – így hát megértéssel kell fogadnom minden olyan esetleges véleményt, amely szerint az egész história csupán a már elmeszesedett agytekervények zsákutcás zárványaiban pöfögő kiparológások szüleménye.

A sorozat első darabja csupán abban különbözött a zagyvalék álmoktól, hogy ébredés után emlékeztem rá. Olyasféleképpen, ahogy valamely gyermekkoromban megesett történetre: kissé elmosódottan, az időben némiképp lebegve, de egyes elemeire olyan élesen, mintha csak tegnap történtek volna. Az ehhez kapcsolódó, következő álom ugyanígy. Főként egyes tárgyak és addig sose látott tájak képei maradtak meg erősen. Hogy ezek valamiképp összetartoznak, tulajdonképpen csak azonos hangulatuk, de még inkább képi megjelenésük jellegzetessége – mondhatnám, az operatőri munka sajátossága – mutatta: képei mindig kissé távolságtartó fél-totálban, érzelmeket alig hordozó szenvtelenségben peregtek. Összetartozásuk felismerését nehezítette, hogy szabálytalan, kiszámíthatatlan időközökben jelentkeztek: olykor egymást követő éjszakákon, olykor fél évig semmi. Egyes elemei úgy jelentek meg, mint egy kirakós mozaikjáték darabkái, tudtam, hogy valahol összetartoznak, valahol majd összeilleszthetők, de vagy kétféleképpen kellett összegyűjtenem belőlük, hogy az első kapcsolódást megtaláljam. A maradék, egyelőre talonba rakott darabok aztán a nagy freskó más-más pontján kezdtek összekapcsolódni: jó időbe, három-négy évbe tellett, mire ez megtörténhetett.

Köszöntjük szerzőnket a 75. születésnapja alkalmából!

Ha felismerhetően kialakult egy kép, meg is mozdult. Az állókép rövidke videóvá változott. A moccanások időnként lefagytak, csak akkor kezdtek peregni újra, ha új motívum csatlakozott hozzájuk. Ekkor kezdett igazán izgalmassá válni a játék, ekkortól kezdtem türelmetlenül várni a következő jelenést. És miután egyre több mozgókép kapcsolódott össze, egyszer csak megjelent az én-tudat: a szemlélő, aki mindezeket látja, én vagyok. De nem éber állapotomban levő én – egy másik én. Egy harmincöt-negyven év körüli férfi, akit semmi nem köt össze hatvanöt éves álmodó énemmel. Nem is tudja, hogy létezik. Logikusan: én se tudok kapcsolatot teremteni reménybeli ükunokámmal, mégis, az irántam való süket részvétlensége olykor bántó. Én viszont megfigyelhetem őt, véleményem lehet róla, és ugyanazzal a kissé narcisztikus önszeretettel ragaszkodom hozzá, mint éber énemhez.

Áloméletemben egy nagy, kúriászerű épület mellékszárnyában lakom. Több család él itt, mint valami kisebb társasházban. Bár valamilyen szinten mindenki rokon, de csak felszínesen tartjuk egymással a kapcsolatot, akár egy társasházban: ha találkozunk, köszönünk, de nem járunk össze.

Az épület sík területen fekszik, de előtte egy nem túl meredek, kopár lejtő nyílik, kilométernyi hosszban. Kopárságát az adja, hogy alig borítja néhány centi talaj, alatta szürke sziklakő. Néhány helyen előbukkan a kő, laposan, mint maga a lejtő, felszíne sima, egymásra rakódott rétegekkel, pattintható. A kövek alatti vájatokban valamilyen vastagbundás kis rágcsálók laknak, igen eleven népség. Zászlós mókusfarkuk van, szeretnek kergetőzni, és különösen mulatságosak, amikor hátsó lábukra állva figyelnek. A lejtő feletti légtérben héják kerengnek, olykor élesen vijjogva, ezekre a pocoknál alig nagyobb valókikre vadásznak. A lejtő mégiscsak zöld, a köveket moha, az alig-talajt kötőrőfűvek színezik, itt-ott néhány hitvány bokor is előfordul. Alant, a völgyben erdő, hatalmas, öreg, méregzöld, talán tölgyfák alkotta erdő. Az erdőtől már nincsen táj.

A lakásom előtti rész néhány lépésnyi szélességben az itt található lapos kövekkel van kirakva, ami aztán vékony csikban elfut a főbejárat felé. Ritkán járok rajta. Szorosan a fal mellé húzódva, derékmagas kék bogáncsok nyílnak. A főbejárat magas kapuja fölött négy téglaszlop tartotta timpanon, sok helyütt már a csupasz tégláig lemállott a vakolat. Valamiért az épületnek ez a része romlott le a legjob-

ban. Jól látszik, többféle típusú, méretű és színű téglából rakták a falakat, mintha több helyről összehordott bontási anyagot használtak volna fel az építők. Akik nyilván valamilyen szintű őseink lehettek, de hogy kik is voltak ők, nem tudom, de igazán nem is foglalkoztat. Az itt lakó több család is rokon, de nincs több közülük az épülethez, mint nekem, nem is jobb módúak. Valahol, talán egy toldalék részben istálló is lehet, mert időnként tompa patadobogást és nyerítéseket hallok, de lovakkal nem találkoztam a ház körül.

Az én bejárati ajtóm két oldalán egy-egy ablak, nem túl magasak, kazettásak. Bentről kilátok a zöld lejtőre, a tölgyerdőig. Teliholdas éjszakákon, ha megébredek, ezen az ablakon át gyönyörűséges szarvascsordákat látok méltóságos nyugalommal elvonulni a réten. A bikák rajzoltos agancsát mintha színezüstből öntötték volna, fémesen ragyognak a derengésben. Jókat tudok vidulni a gidák ugránozásain. Lakrészem egyetlen, de tágas helyiség, egyik oldalán belülről épített kémény fut a mennyezetig: ez a rész a konyhám. Egy öntöttvas csikótűzhely csöve kapcsolódik a kéménybe.

Ha kilépek az ajtón, a lapos kövekkel kirakott előtér után kis konyhakert: hagymát, répát, zöldborsót termelek benne. Két, hosszú karókból összekötött gúla jelzi, valaha futóbabot is ültettem. Itt jó ásónyomnyi mély a talaj, kissé agyagos, de jobbára porhanyós, erdei lombtalaj, lehet, hogy az előttem itt lakók hordták össze. Hamar kiszárad, locsolnom kéne, többet is foglalkozni vele, de sosincs rá időm. Nem tudom, mit csinállok, de valamit nagyon, mert más, vágyott dolgaimra se jut elegendő.

Van egy háziállatom, egy kendermagos tyúk. Ebben az elhanyagolt konyhakertben szokott bók-lászni. Ha találkozunk, afféle trampli-állásban megáll, félrefordított fejjel bámul rám, kotyog valamit. Ételmáradékokkal szoktam etetni, ha kotyogó hangon hívom, rohanvást megjelenik. Miatta is lelkiismeret-furdalásom van, illene már végre valami ölfélét eszkábálni neki, még jól is járnék vele, oda rakna tojásokat – ha tojik egyáltalán.

Az egyik ablak folytatásában hosszú fal, végével lezárul az épület. További ablakok már nincsenek rajta, hogy a mögötte lévő terület mi célt szolgál, laknak-e ott is, vagy raktárként, esetleg istállóként használják, nem tudom. A fal mellett tárolom, jó magasra rakva a téli tüzelőfámat, ameddig csak felérem: a tetőről hosszban kinyúló ereszt megvédi az esőtől. Sze-

reték fát vágni. Széles, lapát tenyereim vannak, erős csontozatra tapadó, izmos felsőtestem, ha lecsapok a nagyfejszével, a leggörcsösebb rönk is repül szanaszét. Leginkább tölgyet vágok, de azért akad bükk is, nagyritkán hárs. Időnként hosszan bámulom egy-egy szétvágott hasáb erezet-rajzolatát, arcomhoz emelve beszívom kesernyés illatukat.

Ebben az épületben laknak a szüleim is. Velük is jóformán olyan felszínes a kapcsolatom, mint a többi rokon-lakóval. Amennyivel több: időnként felvágom apámnak a tűzifát. Apám valamikor szép szál ember lehetett, de most már görnyedten jár, trottyosan, mintha tele lenne a nadrágja, feje beesett a vállá közé, tekintetét szinte fel se emeli a földről. Darabokból összevarrt, kiszalonásodott elejű szőrme-mellényt és fekete kalapot visel. Motyogós vénember: kifogásolja, miért úgy csinálom, amit csinálom, miért nem inkább amúgy – világ életében ilyen volt, fiatalabb koromban szinte ki tudtam volna ugrani a bőrómból miatta. Három-négy hasábot a karjára emel, aztán hosszú időre eltűnik, és amikor visszatér, még mindig motyog: nem érdemes figyelni rá, mert motyogásaiból nem derül ki semmi. Anyám eddig még nem jelent meg. Nem is vágyódom utána.

Házunk mellett, jó kövhajtásnyira út vezet felfelé. A felettünk lévő, a miénkhez hasonló nagy házban lakók szekereznek időnként rajta. Az út a mindenhol található lapos kövekkel van kirakva, emberi munka, állandó javítgatást igényel. Előfordul, hogy a kövek szétcsúsznak, és a köztük keletkező vajatba beszorul a kocsikerék. Ha a szomszédok már sokat bajlódtak, és nagyon verik a lovakat, átbállagok, és segítek kiemelni. A szomszédok alacsonyabb termetű, kerek fejű emberek, erőben kiteszek közülük kettőt, leleményesebb is vagyok náluk, nélkülem talán nem is boldogulnának. Lovaik kistermetűek, alig nagyobbak egy szárnál, gazdáikhoz vannak méretezve. Hosszú, fekete sörényük van, amely vékonyka copfokba van fonva, a fonatban itt-ott színes szalagocskák: gazdáik szeretik ezeket az állatokat, ami nem zárja ki, hogy verjék őket. Szomszédaim aprókat hajlogatva, lamentáló, gyors beszéddel köszönik meg a segítségemet, némi kis alakoskodást érzek a viselkedésükben – nem egy nyelvet beszélünk. Olykor dudaszó és vidám kurjongatások hangja hallatszik le hozzánk – ők nálunknál jobban összetartó, közösségben élő népek. Mulatozásuk nem zavar, néha ugyan eszembe jut, ha ilyenkor felmennék hozzájuk, bizonyára szívesen fogadnának, hiszen annyiszor segítet-

tem nekik, de valahogy kissé alantasnak érezném magam, ha megtenném.

Az épített út a vidám népek háza után hamarosan megszakad, a kopár lejtő egyre meredekebbé válik. Innen a talajt mindig virágjában lévő hanga borítja, távolról kolompaszó hallik. Ezen a ponton sosem mentem tovább. Előttem, de talán egy napi járásra is merőlegesen futó hegyvonulat, csúcsai az év nagy részében, ha tiszta az idő, jól látszódnak: havasak. Többször gondoltam rá, egyszer el kéne mennem, legalább a hóhatárig, de a rengeteg dolgom miatt – amiről nem derült ki soha, hogy mi a bánat lenne – eddig nem tudtam sort keríteni rá.

Az út végén úgy mellmagasságú, faragott kötömb. Nem az itt mindenhol lelhető fekete gránitból készült, hanem a fene tudja, honnan való márványos mészkőből. Valami határjelző lehetett, nem vitás, de kik állították, miért és mikor, nem tudom. Próbáltam apámat kérdezni, mit tud róla, érezhetően izgalomba jött, hadarva kezdett motyogni, de a szokásos módon nem lettem okosabb tőle. Valamiféle császárt emlegetett, de a nevet nem értettem, már csak azért sem, mert a csak félig kimondott szó közben mindig köpött egyet. A kő teteje négyyszögletű gúlára faragott, az egyik oldalán felirat található. Nem is kevés, háromsornyi. Jó régen állhat itt, mert a betűk vonalait elmállasztotta az idő, a mélyedéseket benőtte a zuzmó. Amikor bicskával próbáltam letisztítani, kristálycukor-darabkák peregtek le róla, már csak körömmel próbálok levakarászni. Nem tudom elolvasni a feliratot, a felismert betűk kétségtelenül latinok. Lehet, hogy nem is az én nyelvemen írták.

Szeretek főzni. Elvágott nyakú kakast mártogatok a lábainál fogva forrásban lévő vízzel teli üstbe, viharsebesebben tépkedem ki a tollait. Hízott libát bontok, nyulat nyúzok, egy éles, csontnyelű tőrökkel szakszerűen vágom a húst, egy kis bárdal csontot török. Szarvasgerincet érlelek pácban. Halat pikkelyezek, és ha ikrát találok, mint kiváltságos finomságot, egy valamilyen porcelánkészletből utolsónak maradt, virágokkal díszített tálra teszem. Való-életemtől ez a tevékenység esik a legtávolabb: bár tudok főzni ezt-azt félkészben kapható alapanyagokból, különösképpen nem élvezem, elvégezendő feladat. Csirkét kopasztani láttam ugyan gyermekkoromban, felbontva a derék állat epéjét is megtalálnám, ha nagyon muszáj lenne, de például nyulat semmi pénzért nem nyúznék meg. A nyúlhúst pedig meg nem eszem: hiába tudom, hogy nyúl, macskára emlékeztet, és

undorít. Álom-életem legélvezetesebb részei ezek a boncolások.

Tulajdonképpen nem is főzök, mert a szépen kikészített húsokat mindig csak egy zománcos tepsiben sütöm ki. Sosem pucolok zöldséget, még hagymát, krumplit sem. Időnként kinyitva a csikótűzhely sütőjének ajtaját, barnuló tetejüket saját zsírjukkal locsolgatom. Szeretem a forró zsír illatát. Bőven használok fűszerfüveket, zsályát, bazsalikomot, kakukk- és citromfűvet, kaprot – a babérlevelet, a fekete borsot, köménymagot nem ismerem. A konyharész sarkában egy kishordó nagyságú, egyenes dongájú dézsában savanyított káposztát tartok, abból minden hús mellé teszek.

Nem kizárólagosan, de főzéseim alkalmával gyakran megjelenik nálam egy tízéves forma fiúgyerek. Rokon ő is, bár nem tudom, milyen szegről-végről, még a keresztnevünk is azonos. Nem csoda, a családban gyakran ismétlődnek a keresztnevek, de hogy mi a közös nevünk, eddig még nem derült ki. A fiú nem éheznek, még rosszul tápláltak se mondható, de igazán jól alighanem csak nálam eszik. Meg annyit, amennyi beléje fér. Nem tud késsel-villával enni, mindent csak kanállal. Próbálok taníttatni, de mindent csak kikotor valahogy a tényérből, a húst se sikerül felvágni, úgyhogy egy idő után megkegyelmezek neki, a csontnyelű törkessel kis darabokra vágom a húsát, aztán ehetsz kanállal.

A fiú nemcsak az étkezés miatt járogat hozzám. Nem beszédes, nehézfejűnek, pontosabban kissé gyagyanak tartják. Ha kérdezem – és gyakran kérdezem, hogy beszéltessem –, olyasformán válaszol, mint egy négyéves. Kutyaszemű rajongással néz rám, és ha valami kis feladatot adok neki, szinte összetöri magát, hogy teljesítse. Ha megdicsérem, arcát belefúrja az ölembe. Néha megfogja a kezem, és a fejére húzza: simogassam. Mindezek ellenére, olyan érzésem támadt, hogy a mutatottnál jóval intelligensebb: megtanítottam snapszlizni. Bár ez a játék meglehetősen primitív, végkimenetele nagyon is a lapjástól függ, hamar felismerte, mit, hogyan fordíthat az előnyére. Előkotortam a sakk-készletemet, és megtanítottam a lépésekre: ez észjáték, nem a szerencse dönt. Nem vagyok valami nagy sakkozó, sose tanulmányoztam szakkönyveket, talán efféle tizenéves koromban játszottam utoljára, de mégiscsak megdöbbenett, hogy egy idő után tíz játszából nyolcat megnyert. Úgy sakkozunk, ahogy kártyáztunk: a lapok helyett a figurákat csapkodjuk, és hamar vége egy játszmának. Ami kissé bosszant: amikor nyer, nem örül. Nézem

kutyarajongású tekintettel, és természetesnek veszi, hogy okosabb nálam.

Az időjárás általában kellemes, afféle kora őszi, se túl meleg, se túl hideg. A ház előtti lejtőt mindig süti a Nap. Időnként azonban cudar hideg éjszakák tudnak lenni.

Közeledtükét a lenti tölgyerdő jelzi: ha alkonyatját zizegni kezd, besötétedve csilingelni, jól teszem, ha még néhány hasáb fát rakok a tűzhelyre. Így is, reggelre a vizes edényeim tetején vékony jégréteg képződik. De nem fádom: vastag gyapjútakaróim vannak, és van egy irhabundám is, azt is magamra teríthetem. Amikor zizegni kezd a tölgyes, beengedem a kendermagost. Már ott vár az ajtó előtt, úgy suhan be, mint egy macska. Felül egy háromlábú fejőszékre, felfújja magát, egy nagyot kakál, és már alszik is. A fejőszék alatt egy púpos halom, már kiszáradt tyúktrágya, azt is el kéne már takarítanom. Egyébként gyakran eltakarítom: spahlival vakarom fel a padlódeszkáról, lúgba mártott gyökérkefével tüntetem el a nyomát – de valahogy mindig újra ott van. Furcsa viszonyban vagyok ezzel a tyúkkal: nem sorolom a körülöttem lévő állatok közé, de nem is tartom valamiféle személyiségnek. Istenigazából még nem is kedvelem, de kötelességemnek érzem gondoskodni róla, és röstelkedem, hogy nem bánok vele méltóképpen.

Szobám mennyezete elég magas, ágyam felett előfér egy alacsony galéria is. Ide egy kis falétrán tudok feljutni, mely olyan keskeny, hogy csak egy talpam fér el egy-egy fokán. A galérián néhány dinnyenagyságú, illatozó birsalma mellett könyvek, nem szép sorban, de összedobálva sem. Nagyalakúak, kemény fedelesek, kötésük kézi munka, gerincük szépen kidolgozott, fedelükön réz vésett nyomott mélyedésben, egyforma nagyságú arany betűkkel a címük – szerzőik nincsenek. Időnként lehozok egyet-egyét, az ablakhoz húzott támlás széken ülve olvasok. Papírjuk vastag, börszerű, betűik nyomtatottak, mai szemmel nézve szokatlanul nagyok, úgy ciceró nagyságúak. Előfordul, hogy nagyon belemerülök az olvasásba, és ha rám is borul a vaksötét este, folytathatom tovább: nemhogy villanyom nincsen, de petróleumlámpám, sőt, egy szál gyertyám se, mégis jól látom a fénylő oldalakat. Nem úgy, mintha egy képernyő világítana, inkább a betűk világítanak.

Bal lábikrámon hosszú, térdhajlatomig húzódó sebhely. Ha lábat áztatok, hosszan masszírozgatom, bár napi tevékenységemben nem gátol, az érintésre

érzékeny. Tudom, lőtt seb nyoma, de hogy hogyan szereztem, nincs tudomásom róla. Nincsenek emlékeim arról, hogy részt vettem volna valamilyen háborúban, harci cselekményben, de valahogy így kellett történnie: egy katonaruhára húzott fehér köpenyes orvos, vagy inkább felcser kezelt, többször felvágta, nyomkodta ki belőle a fekete, alvadt vért és a genyinet, azt mondta, ha elüszkösödik, térdből le kell vágni a lábamat. Hosszan kínlódtam vele, mire meggyógyult.

Három-négynaponként szoktam egy ütött-kopott zománcos lavórban alaposabban mosakodni. Ilyenkor már reggel felteszek a tűzhelyre egy vödör vizet, délutánra jól felmelegszik. Csak a felsőtestemet mosom, valami nem illatosított, puha szappannal. Gyermekkoromban anyám beleültetett a lavórba, de mióta a fanszörzetem megjelent, sosem teszek ilyet – talán bele se férnék –, alsótestemet csak a gatyá alá nyúlva dörgölöm át a nyirkos törülközővel. Ilyenkor szoktam borotválkozni is. Egy hosszú, bivalybőr szíjat kifeszítve, mindig az éle felé fordítgatva élesítem a borotvakést – szakértelemmel, ügyesen, élvezettel. De kell is a borotvaél, arcszörzetem elég erős, gégém alatt összeér a mellemen kunkorodó szőrszálakkal. Rúdszappannal bedörzsölöm az arcom, egy pamacsos habosra verem. Kerek kis tükrömet az ablakilincsre akasztom, itt, a legvilágosabb helyen hajtom végre a műveletet. Bármennyire ügyes és gyakorlott vagyok is, egy-két helyen megvágom magam. Nem jelentősek ezek a sérülések, de a vérem kiserken. Piros vér a fehér habban: szép. A tenyérszálakban nem látom az egész arcom, csak részleteket: mintha az állam erősebb lenne, mint éber magamé, szemöldököm is vastagabb, orrom tán laposabb, de nem idegen ez az arc: szemem vonala, homlokom íve hasonló – mintha valamelyik nagybátyámat látnám.

Nincsen túlságosan messze, de azért neki kell dúrálnom magam, hogy ellátogassak a patakhoz. Egy mindig sáros, szinte szakadékosan meredek csapáson közelíthető meg, talpam alatt olykor görögve megindul a talaj, kiálló fagyökerekbe kell kapaszkodnom, hogy le ne bukfencezzek: kínlódó, nyomasztó vállalkozás. Ha a pataknál tett látogatásomról álmodom, másnap reggel fáradtan, összetörtén ébredek. Érdekes: a vissza, a felfelé vezető út még gyötrelmesebb lehet, de valahogy ezt sosem kell megtennem. A víz egy völgy alji, árokszerű mélyedésben folyik: a Börzsöny patakjainak egyike, nem vitás. Keskeny partja két oldalán, ahogy annak lennie kell, sudár égerfák,

lombjuk a víztükör felett összeér, szinte egy zöld alagútban folyik. Vize kristálytiszta, iható, jóízű, fenéig átlátni rajta. Nem túl nagy eséssel lapos kövek ágyán fut, helyenként zubogók: a tavaszi áradás itt hatalmas szikladarabokat mosott az égerfák vízbe nyúló, vöröses bőrű gyökerei közé.

Álmaim patakja abban különbözik éber életem patakjaitól, hogy vize nem dermesztő, hanem langyos, talán melegnek is mondható. Az összezáródó lombok alatt mintha egy izzasztóan párás, de nem forró szauzában üldögnék. A pataknál tett látogatásaim alkalmával nem teszek mást, mint egy szál gatyában, egy kövön üldögélek. Áztatom, masszírozgatom sebesült lábamat: talán ez a víz gyógyította meg. Üldögélek és báméskodom: itt mindenki jelen van, akikkel patakoknál valaha találkoztam. Nemcsak melegebb a víz, de itt minden színesebb, mint valójában. Túlshínezett, túlfénylő, mint a reklámfilmekben. Az arasznyi, ferge kövimárnák aranyhalak, a békák áttetsző zöld kvarc testűek, a szalamandrák világító narancsosak, a szitakötők úgy repdesnek, mintha picinyke LED-lámpák lennének. És a jégmadár! Amint leshelyéről a vízbe veti magát, mintha tűzijáték villanna fel!

Egyetlen egyszer előfordult: a felső folyás felől, a párából lassan kibontakozva úgy tucatnyi japán daru bukkant elő. Jöttükre minden élő megmerevedett, én is. Lassan vonultak, kényeskedő, táncos léptekkel, koronás fejüket magasba emelve, tökéletesen tisztában lévén az élővilágban elfoglalt kivételes, előkelő helyzetükkel. Olyan közel vonultak el mellettem, hogy akár meg is érinthettem volna őket, és kívántam is ezt az érintést, de tudtam, ha megteszem, egy szigorú tabut török meg, és nagy bajt hozok a fejemre.

Visszatérő álmaim összessége nagyjából ennyi.

Nem beszéltem róla senkivel, nem tudom, vannak-e másoknak is efféle visszatérő álmaik, de biztos vagyok benne, hogy igen. Az első homo sapiens megjelenése óta, tízezer éveken át, milliárdnyi egyed között bizonyosan megjelentek az enyémnél hosszabb, tartalmasabb, mélyebb jelentésű sorozatok. Az álmok ideje kiváltságos helyzet. Nem zárható ki, hogy az ember álmában találkozott először Teremtő Istenével. A mindennapok nyomorúságát hordozó testből valamiképpen kilépett lelkiállapotban értesült egy magasabb rendű Szellemi Lény létezéséről. Szegény neandervölgyiek! Robosztus testalkatuk ellenére talán azért íteltettek kihalásra, mert nem tudtak álmodni. Lapos koponyájuk alatt nem jutott hely annak az agytekervénynek, amely az álmok megjele-

nítésében munkálkodik. Nem ismerhették fel a létezés teljességét, csak élettani megfelelésekkel működve lezárult előttük a jövő. A homo sapienst talán az álmai tették sapienssé. Minden próféta, vallásalapító, szent hosszas meditációkkal elért, mindig valami csak félig éber, a testből kilépett álomhoz hasonlatos transzállapotban jutott el a megvilágosodáshoz. Táltosok, sámánok, látnokok ebben az állapotban képesek a túlvilággal való kapcsolatteremtésre.

Megvallom, mint afféle tudományokkal fertőzött, magamat modernnek gondoló ember, mindig kis kajánságot is hordozó kétséggel fogadtam a lélekvándorlásról szóló tanokat. Fentebb leírt sorozatálmom, ha hívővé nem is, de felettébb óvatossá tett megítélésében. Képtelen vagyok felfogni, agyam honnan vett ennyi tökéletesen idegen világból való információt? Miből táplálkozva mutatott be, némi, a csodák világába tartozó jelenetekkel gazdagított, de minden apró részletében hitelesnek tartható, másik életet? Miért olyan bensőségesek és hozzám tartozók a valójában sosem látott tájak képei, mint a hunyt szemem előtt megjelenő, milliószor látott Dunakanyar alakzatai? A sosem birtokolt, esetleg csak filmekben látott tárgyak miért olyan magától értetődően az enyéme? Honnan ez a negyvenfelé hajló férfi, aki ugyan hordoz magában éber életemből való némi felismerhető potyadékokat, de sorsa, helyzete, életvitele mégis tökéletesen idegen? Aki álomtudatom szerint én vagyok? Aki esetleg egész életemben lappangva együtt élt velem, aki befolyásolt, bizonyos vonásokban alakította a karakterem, és aki csak hatvan év után merészkedett elő a homályból, hogy megmutassa magát? Egy valóban létező, valahai őstömőtől örökölt, addig lefedett, alányomott gének szabadultak el az önkontrollra már kevésbé képes, meszesedett, öreg agyban? Vagy mégiscsak létezhet előző életünk?

Nem tudom a választ. Jó vastag, mellé- és alárendelésekkel agyonbonyolított, gondolati mélységeket sejtető bizalmaskodó susogással előadott szövegeket lehetne gyártani az ügyből – ezeket most nagyon kajálják, még hírnévre is szert tehetnék –, de csak ennyi telik tőlem: nem is fontos. Bizonyos eszmerendszerek emberei ugyan mindenre tudják a választ, de józan paraszti ésszel be kell látnunk: sapiensi tudatlanságunk végtelen.

De ha már élet, értékelhető.

Első gondolat a csalódásé: csak ennyi? Ha már másik, miért nem hősies, kiváltságos, nagy tettek végrehajtásával örökbecsű, ha már éber életemben

nem sikerült ilyennek lennem? Még primer életemnél is sivárabb, eseménytelenebb, még a valamilyen szintű önbecsülés elérésére sem tesz erőfeszítést. Senkihez nem füzi reszkető szeretet, senkit se szeretne pusztán kézzel megfojtani. A csodák iránt fogékony ugyan, de előállítani nem törekszik. Miért őrződik meg – akár milyen lenyomatban is – egy ilyen jelentéktelen élet?

Feltűnő, hogy jóformán semmiféle társadalmi meghatározása, kötöttsége sincs. Nincs haza, Isten, anyanyelv, bármily magasabb rendűnek mondható idea. Talán csak szülőföld, de az is csak háttér díszletként. Emberi kapcsolatai oly gyérek, hogy ennyivel lehetne akár remete is. Bármikor, bárhol lehetett-e élni ilyen, a többi ember által nem befolyásolt, külső kényszerek hatása nélküli életet? Vagy lehetett, csak korom gyermekeként, a politikusi és tömegszórakoztató-ipari celebek állandó handabandázását kényszerűen hallgatva, el sem tudom képzelni?

De a legfurcsább: sehol a közelben egy nőnemű lény. Ebben, az érett férfikornak nevezhető állapotban úgy vélem, képtelen lettem volna efféle cölibátusi életvitelt folytatni. Bele is diliztem volna. Nem mintha afféle falu bikája lettem volna, de egy egészséges testnek egészségesen termelődnek a hormonjai. Különböző: egy normális férfi mellé szükségeltetik egy asszony is – ahogy az elrendeltetett. Szükséges testének melege, gömbölyűségei, a mosolya, az illata, nőnemű inspirációi, biggyesztett ajkú kontrollja, kis hisztijei. És nem tudom, ami eléggé zavar, álom-énem álmodik-e? Álmában felkeresik-e ledér és kihívó hölgyek, egyszerre akár többen is, csábítják-e arcpirító pajzanságokra? Esetleg az álom-énem álmaiban megjelenő hölgyek álom mivoltukban oly valóságosak, hogy – éber életem álomhölgyeivel ellentétben – képesek a beteljesedésig kielégíteni testi vágyaimat? Mondom: mindez nagyon zavar.

És még egy apróság: ez a kendermagos tyúk. Innen nézve különlegesnek mondható kapcsolatom vele érthetetlen, a spahlival való kakakaparás még röhejes is. Arra gondoltam – mint lelkes tisztelője a pszichológának, mellesleg testvértudományának, a horoszkópkészítésnek is –, hogy ez a kendermagos tyúk valami jelkép, talán a szexuális elfojtottság tudat alatti büntudatának rejtett kivételése? Annyi efféle olvastam össze az emberi lelkek sötét titkait kutató, tiszteletre méltó, világhíres tudós koponyák írásaiban. Tudatlanságomban itt már nem szégyen segédeszközhöz folyamodni. Ha már játszunk, játsszunk! Keressük elő könyvespolcunkról az e témában a leginkább re-

leváns művet, Krúdy Gyula *Álmoskönyvét*. Nézzük csak: „kendermagos tyúk” – ilyen címszó nincs. Elégedjünk meg a sima „tyúk”-kal... Hajjaj! Ilyen sincs. Logikus: ábrándozó szüzek és vérmes fiatalasszonyok Szindbádhoz írott, álomfejtést kérő levelekben hogyan is szerepelhetne egy közönséges tyúk? Belőle még Szindbád se tudná kiolvasni egy mindent elsöprő, szenvedélyes szerelem hamarost közeledtét. Pedig mi minden kacifántost tudtak álmodni nagy- és dédanyáink!

Végül: úgy gondolom, erről a másik, álmaimban élt életemről most már azért szabad beszélmem, mert

mondhatni: beteljesedett. Jó ideje már nem jelennek meg új motívumok, a már ismertek bukkanganak fel, igaz, némiképp gazdagodva. Ha megjelennek, örvendek neki, de már nem várom őket türelmetlen izgalommal. Tulajdonképpen csak egy dologra lennék kíváncsi: miket olvasok én azokból a galériáról leszedett nagy könyvekben? Alighanem ezt sosem fogom megtudni. Pedig rendkívül mulatságos lenne, ha az derülne ki – van rá esély, mert legtöbbször, ha elfog az írhatnék, olyan, mintha valaki diktálná –, hogy éberem töltött életem történetei vannak bennük megírva.

Marton László alkotása (1969, Szalkszentmárton)

KONRAD SUTARSKI

Újvilág

*Hányszor lesz hajlandó Isten újrateemteni a világot
a bűnt és a hazugságokat betemetni földdel
az emberi kegyetlenséget máglyára vetni hogy égjen
hogy a máglya utáni trágyából vagy az eleven földből
a rég letűnt korok a sumérok s Róma romjain
ismét kikeljen a búza megcsillanjon a mák*

*Mindahány tavasz azt példázza
hogy ez folyton lehetséges
mikor a hó már elolvadt
a föld illata friss
a szél megragadja a reményt az égbolton szétfújja
és megint megérkeznek V-alakban a szürke vadlibák*

*Mégis még hajnalhasadta előtt
biztosan tovatűnik e régi világ
hiszen közeledik lihegve a barbár tömeg
velük a terror és a merényletek
sőt a lefejezések
hogy elegendő helye legyen az újabb hitnek és kultúrának
s már ők tapossák a mezőket
hallgatni kényszerítik a fákat
ezért hogy viharok készülődnek
az éj hosszúnak ígérkezik
és benne a tűz a lángokkal
a hold a kereszttel csatázik*

*Ki lesz győzedelmes
ki szerez jogot
azt még a jós sem tudja
csak a kutya s a farkas emeli
rettegve fejét az égre és vonít*

2015–2016

Zsille Gábor fordítása

Közös fényeink, a kereszténység és a haza iránti hűség

Beszélgetés Konrad Sutarskival

Bár nem példa nélküli, nem is túl gyakori jelenség, hogy egy alkotó-egyénségre két nemzet is büszke. Konrad Sutarskival 82. születésnapja alkalmából beszélgettünk a „haza kiterjesztéséről”, a globalizációról, a költő feladatairól.

– *Két nyelv, két haza – egy költő?*

– Irodalmi műveimet a mai napig lengyelül írom, így Magyarországon élő lengyel író vagyok. Azt, hogy több könyvem magyarul is megjelent, kiváló magyar költő s műfordító barátainak köszönhetem. Abban az emblemikus évben, 1956-ban, amikor – ahogy lengyelek százezrei – vért adtam a magyar felkelőknek, és felháborodván verseket írtam a levált magyar forradalomról, nem hittem volna, hogy egyszer majd Magyarországon élek, és a szép-kort is itt érem el. Mégis, amikor 1962-ben magyar lányt vettem feleségül, majd 1965-ben Magyarországra költöztünk, nyomban megéreztem, mennyire más – érdekes és egyedülálló – ez a nemzet, a többi európai néphez viszonyítva. Mélyről fakadó, ősi időkből és ázsiai tájakról sarjadt, egzotikus kultúrával rendelkezik, viszont a keresztény gyökerekben hasonló hozzánk, lengyelekhez, így nem véletlen a magyarok és a lengyelek közötti több évszázados vonzódás és együttműködés. Már az első pillanatokban hazataláltam, s idővel magyarrá is lettem, természetesen úgy, hogy továbbra is lengyel maradtam. Ami velem történt, az történelmi esszém címeivel élve *A haza kiterjesztése*. A két haza történelmi határaival

együtt egy országgént él bennem. Szinkronban érzem át azokat a stigmákat és csonkításokat, amelyek szinte egy ütemben értek lengyeleket, magyarokat. Saját magamat idézve mondhatom, hogy számomra „ez a két ország és ez a két nemzet egy tőről fakad. Több ez kettejük uniójánál (ami csak két egyenrangú fél között jöhet létre), eleve szervesen összetartozó egységes egészet alkotnak.” Azt kívánom mindenkinek, aki szülőhazájából egy másik országba költözött, hogy elérje azt a lelki állapotot, amit én. Honosodásom semmiképp sem hasonlítható a más kontinensekről erőszakkal idezúduló migránsok „honfoglalásával”, mert az a globalizáció és a nemzetközi pénzvilág céljait kiszolgáló negatív folyamat, katasztrofális eredménnyel.

– *Tudjuk, hogy sikeres műszaki pályát futottál be. A mérnök egyszer csak költőként ébredt fel?*

– Egyetemista koromtól kezdve kettős utat jártam. Miközben mezőgépesítési gépészmérnöki szakon tanultam, 1956-ban, huszonkét éves koromban elindultam az irodalmi pályán is. Létrehoztuk Poznanban azt az írócsoportot, ami rövidesen jelentőssé vált, s résztvevője volt mind a lengyel '56-nak, mind az általa generált változások folyamatának. Szá-

momra természetes volt – később is – e kettősség. A valódi tervezői és feltalálói munkához dús fantázia ugyanúgy szükségeltetik, mint a költészethez. Ugyanakkor a költő saját művének első olvasója, kritikusa, szerkesztője is, amihez ugyanaz a fegyelem kell, mint a mérnöki munkához. Ennek ellenére vallom, hogy az író, a költő szélesebb körben képes közérthetővé, felfoghatóvá varázsolni az emberi lét metafizikai és társadalmi értelmét, s az emberekhez szólni fontos közösségi ügyekben.

– *A Ha úgy tudnánk... című verskötetedben és az egyik hetilap tavaly karácsonyi és az idei újévi számában közölt kétrészes tanulmányodban fölhívod a figyelmet arra, milyen apokaliptikus veszélyek leselkednek ránk a jelenben.*

– Az általam említett legutóbbi verskötetemben szerepel egy nagyon fontos témájú ciklus, amely úgynevezett civilizációs verseket tartalmaz. Ezekben évek óta tudatosítom a költészet eszközeivel, hogy a világ a XX–XXI. században egyre nagyobb ütemben fejlődik, ugyanakkor a pusztulás felé is rohan. *Lengyel s magyar, a két ország a keresztény Európa védőbástyája a múltban és jelenleg* című tanulmányomban rámutatok arra, mennyire fontos szerepet töltött be a múltban e két

ország a római rítusú keresztény Európa védelmében, ezzel is segítve a későbbi, a XX. századi világot a náciizmus és a kommunizmus diktatúrájának legyőzésében. A múlt század végétől egyre nyomasztóbb méretű veszélyt jelent az emberiségre a harmadik totalitárius téveszme; a globalizáció. Im már három évtizede négy tudatosan megtervezett fő csapásban valósul meg a totális támadás – ultraliberális álarcban – a kereszténység, az európai kultúra és civilizáció ellen. Az első: a kulturális élet elsekélyesítése, az USA-ból, valamint Nyugatról folyamatosan érkező csekély értékű kultúrtermékek reánk zúdítása. A második: a gazdasági válságok mélyítése, az európai nemzetek ellehetetlenítése abból a célból, hogy a gazdasági-pénzügyi háttérhatalom alárendeltjeivé váljunk. A harmadik, ami most csúcsosodik a migránsválságban: a népek etnikai jellegű összekeverése, ami nem más, mint egy új Babel torony történet előidézése, magyarán az európai nemzetek

gyökértelessé tétele, uniformizálása és megszállása. A negyedik fő csapás a keresztény vallás ellen történik. Ennek romboló hatása az alapvető erkölcsi normák relativizálásával, valamint az iszlám vallású tömegek pusztító erejű bevándoroltatásával a szemünk láttára zajlik. A globalizmus, a világhatalomra törő pénzügyi lobbis, a hatalmas fegyveripar új és új háborúk szításával akarja elsősorban Európát, ezen belül pedig Közép-Európát bekebelezni. Magyarországot 2010 óta – a totalitárius rendszer egyik első számú ellenzője, Lengyelország pedig a kereszténység, a keresztényi erkölcs fontos védelmezője, politikája pedig egyre inkább közeledik a magyar úthoz. Közép-Európa is fölébredt. A globalizmussal szembeni ellenállás folyamatosan erősödik Magyarországon és Lengyelországon politikai, szellemi, erkölcsi égisze alatt. Íróink első számú missziója most is az, hogy szellemi zászlóshajói legyenek a pusztítás elleni küzdelemnek. Az én személyes kül-

detésem, talán rendeltetésem mellett pedig a lengyel–magyar egység évszázados értékeinek további ápolása és gazdagítása.

– *Írói feladatról, misszióról beszéltél. Köteted címadó versét a korán elhunyt barátunk, Nagy Gáspárnak ajánlottad. A művész feladatában érzel vele rokonságot?*

– Nagy Gáspár azon kiváló alkotók sorát bővíti, akik zsigerekben érezték és érzik, hogy költőnek lenni óriási feladat és mérhetetlen felelősség. Ahogy érezték és tudták ezt már a XIX. században és minden időben a nagy költők. A költő szavának hihetetlen ereje van, ha igaz ügy szolgálatában hangzik el. Erről a következőképpen szólok az *Állítsuk meg a futó pillanatokat* című versemben: „Mert nem igaz hogy szavaink markából kibillent volna a mágikus erő / hisz’ bennük van a föld hite, benne a sáman mormolása / s persze: benne a türelmes vízcsobogás / de az örök zivatar örvénylő éneke is” (Bágyoni Szabó István fordítása). **Pósa Zoltán**

Kiss István alkotása (1962, Győr)

Háromszázhatvanöt nap a költészetben

Beszélgetés Zsille Gáborral,
Az év versei című kötet szerkesztőjével

Immár hatodik alkalommal kerül megrendezésre a Versmaraton, a magyar költészet napjának legnagyobb rendezvénye, amely idén kísérő rendezvényekkel gazdagodva eseménysorozattá bővül. Ami változatlan: a rendezvény alapját *Az év versei* antológiában szereplő versek és költők adják. A kötetről és a Versmaratonról beszélgetünk Zsille Gábor költővel, szerkesztővel.

– Ön 2014 júniusa óta a Magyar Napló versrovatának vezetője. Korábban Szentmártoni János, Nagy Gábor, Csontos János szerkesztette Az év versei kötetet. Milyen örökséget kapott tőlük?

– Elsősorban nyitottságot. Követendő példa számomra az a szakmai tisztesség, amellyel szerkesztői munkájukat végezték, felülemelkedve a szekértáborosdin, a kultúrpolitikai „méricskélésen”.

– A kései költő¹ mit írna a naplójába, miután elolvasta a 2016-os antológiában szereplő műveket? A Nagy Szellemi Világválságon innen vagy túl talál bennünket ez a válogatás?

– A kései költő azt írná: a pusztulásból, a romokon új értékek születnek. Igaz, hogy az európai kultúra végóráit, a teljes széthullás időszakát éljük, ugyanakkor szerkesztőként újra és újra rácsodálkozom, milyen gazdag a mai magyar költészet. Sok kiváló alkotónk van. Most csak a formagazdagságot emelem ki: a rosszmájú kívülállók részéről gyakori vád, hogy „A mai költők már nem tudják, mi fán terem a rím, még egy szonettet sem képesek összehozni.” Nos, örömmel

jelentem, hogy a mai költők többsége meghitt barátságot ápol a rímekkel, a verstannal. Ez a fiatalokra is igaz.

– Nagyon erős hatások érték az embert az elmúlt évben: háborúk, menekültek, fokozódó káosz. Mit tapasztalt: változott-e a „művészi közérzet”?

– Azt hiszem, a költészet természete már csak olyan, hogy nem mindig direkt; kicsit lassabban szűri át magán a társadalmi folyamatokat. Ám tavaly az illegális migráció olyan erővel hatott ránk, hogy több vers is született róla – néhányat az antológiába is beválogattam.

– A válogatás alapját jelentő online, illetve nyomtatott orgánumok száma, illetve aránya változott-e az elmúlt évhez viszonyítva, és megjelentek-e új folyóiratok?

– Valóban, a szokásoknak megfelelően ezúttal is a nyomtatott és világhálós irodalmi folyóiratokban megjelent új versekből válogattam. A tavalyi kötet szerkesztésekor minden korábbinál több, összesen negyvenkét orgánum teljes évfolyamát tekintettem át. Idén picit elmaradtam ettől, de a szám így sem alacsony: harminchat, és ebből hét internetes folyóirat. Az elmúlt évben SIÓPART címmel indult útjára egy friss orgánum, reméljük, hosszú életű lesz.

– Új költőkkel találkozhatunk-e az idei válogatásban?

– Természetesen. Ahogy tavaly, úgy idén is figyeltem arra, hogy az előző esztendeihez képest változzék a „mezőny”, legyenek új szerzők. Szörnyen unalmassá válna az antológia, ha évről évre ugyanaz a száz ember szerepelne benne. Azt tartom egészséges aránynak, ha az évenkénti cserélődés tizenöt-husz százalékos. Munkám során vigyáztam, hogy e cserék ne borítsák fel az arányokat: a kimaradó költőnek helyett nem férfiakat, hanem női szerzőket választottam; a fiatal helyébe hasonló életkorút és így tovább. S hogy végre néhány nevet is említsek: az antológiasorozat tizenöt éves története során most először lép az olvasók elé Simon Adri, Rónai-Balázs Zoltán és Székelyhidi Zsolt. Mindhárman elismert szerzők, a középnemzedék tagjai, több kötettel rendelkeznek, ezért is különös, hogy csak most debütálnak. Ám jobb későn, mint soha. Továbbá lesznek visszatérők, akik rövidebb-hosszabb távollét után szerepelnek ismét, például Ughy Szabina, Tóth Krisztina és a Kilencek költőcsoport tagja, Kovács István.

– Talán nem túlságosan tolakodó a kérdés: kiknek készül ez a válogatás? A szakmai közegnek, hogy képet kapjon önmagáról, belela-

¹ Utalás Zsille Gábor *Egy kései költő naplójából* című versére. (Megjelent az *Össze* című kötetben a Magyar Napló Kiadónál, 2015-ben.)

pozhasson a kortársak munkáiba, vagy inkább az úgynevezett olvasóknak, a versbarátoknak, akik így felfedezhetnek maguknak egy-egy szerzőt?

– A szakmai közegnek és az olvasóknak egyaránt. Utóbbiak minden közkeletű károkozás ellenére makacsul léteznek: tapasztalatom szerint igenis sokan kedvelik a költészetet, sokan kíváncsiak a költőkre. A nagyközönség számára hasznos egy ilyen válogatás, segít a tájékozódásban, hiszen gyakorlati okokból (a könyvtárak és a terjesztés hiányosságai) képtelenség naprakészen követni a megjelenő verseskönyveket és folyóiratokat. Az úgynevezett szakma, vagyis a költők és a kiadók, szerkesztők sem arról híresek, hogy havonta több tízezer forintért vásárolhatnak irodalmi lapokat és könyvújdonságokat... Éppen ezért számukra is jól jön, ha egy kötetben kézbe vehetik az előző év verstermésének javát.

– *A Versmaraton minden évben a költészet napja alkalmából tartják. Tizenkét órán át kortárs szerzők olvassák fel verseiket, s a válogatás alapja az adott évben időszerű kötet. Milyen jelentőséget tulajdonít ennek a „versészeti seregszemlének”?*

– A Versmaraton nagyon fontos, mert ez a kortárs költészet legnagyobb élő tárlata. Oláh János és Tornai Szabolcs ötlete alapján 2011-ben azzal a céllal jött létre, hogy a magyar költészet napján ne kizárólag a méltán népszerű klaszszikusok, de az élő szerzők művei is nyilvánosságot kapjanak. A rendezvény remek lehetőséget nyújt

a verskedvelő olvasók számára, hogy élőben találkozassanak a szerzőkkel, átfogó képet kapjanak a mai líráról, egyúttal a költők számára is nagyszerű alkalom a személyes kapcsolatok ápolására.

A korábbi évekhez hasonlóan idén is fél napon keresztül, délelőtt 10-től este 10-ig folyamatosan az antológia szerzőié lesz a mikrofon. Ezúttal visszatérünk a gyökerünkhöz: az elmúlt években a Thália Színház Arizona Stúdiójában ünnepeltünk, idén viszont az első rendezvény helyszínén, a Magyar Rádió Márványtermében gyűlünk össze. (Bejárat a Nemzeti Múzeum mögött, a Pollack Mihály térről.) Természetesen a közönséget is lelkesen várjuk, a belépés díjtalan.

– *A Versmaraton programjai között számíthatunk-e új elemekre?*

– Két újdonsággal készülünk. Az egyik a *HangHordozók* című pályázat, a megzenésített költemények versengése, amelyre március elsejéig bárki benevezhetett három általa dallamosított kortárs magyar verssel. A pályaműveket rangos szakmai zsűri bírálja el: mások mellett olyan kiválóságok vállalták a munkát, mint Harcsa Veronika, Csík János és Dinnyés József. A verseny legjobbjai a magas pénzjutalom mellett nyilvánosság-hoz is jutnak, felléphetnek a Versmaraton rendezvényein, illetve a Magyar Napló dunai sétahajókázásán, amelyet hagyományosan június első szombatján, a nyári ünnepi könyvhét keretében tartunk. A döntőt is bárki megtekintheti április 3-án a Pincészházban, ez az esemény is ingyenes. A kortárs

líra megzenésítése fontos, hiszen tudjuk, hogy a verseket évszázadokon keresztül énekszóval adták elő, a szó párban járt a zenével. A XX. századra a zene eltűnt a versek mellől, az irodalomtörténészek kifejezésével a „költészet megsüketült”. Az utóbbi évtizedekben e folyamat megfordulni látszik, örvendetesen megszaporoztak a verseket megzenésítő együttesek, és a közönség is egyre nyitottabb erre. Ezt szeretnénk tovább erősíteni.

A másik újdonság a *Költők futása* elnevezésű rendezvény, amelyet április 9-én délelőtt tartunk Budapest tizenkettedik kerületében, stílszerűen a Költő utcában. Azért találtuk ki ezt a programot, hogy a Versmaraton ne csak átvitt értelemben, verbálisan, a színpadon üldögélő költők révén valósuljon meg, hanem fizikailag is. Az antológiában és a márványtermi Versmaratonon szereplő fiatal és örökifjú költők váltófutással teljesítik a negyvenkét kilométeres távot. Természetesen stafétabot is lesz, amelyre az alkalomhoz illően egy József Attila-vers kerül. A közönséget is várjuk, ám nem kizárólag szemlélni – aki kedvet érez, bátran futhat a költők oldalán, bármikor csatlakozhat. Külön érdekesség, hogy az antológia egyik szerzője Zalán Tibor – tehát most remélhetőleg megtekinthető lesz Zalán futása... Meggyőződésem, hogy ez a közös áprilisi móka is erősíti majd a költőtársadalom kollegialitását, illetve közelebb segíti egymáshoz a szerzőket és az olvasókat.

Nemes Attila

IRCSIK VILMOS
A megkésett tanulmány

Fázsy Anikó emlékére

A hírt a lányomtól tudtam meg. Majd néhány óra múlva már magam is meggyőződhettem róla, hogy életének hetvenhetedik évében 2016. január 16-án elhunyt Fázsy Anikó József Attila-díjas műfordító, szerkesztő, publicista, amint azt fia közölte az MTI-vel. Mert mindig a lányokra és a fiúkra hárul, hogy az ilyen híreket elsőként továbbadják. Aztán egy nap elteltével, a szaporodó kommentek társaságában (nyugodjék békében, Isten nyugosztalja, Isten munkatársai sorban mennek el) a szomorú tényen túl kialakult az a kép, amelyet ilyenkor egy olyan emberről, mint ő, tudni kell. Hogy 1939-ben született Budapesten. Az ELTE magyar–francia szakán végzett. 1974 és 1979 között a Könyvvilág szerkesztője, 1990-ig a Magyar Pen Club titkára. A francia irodalom egyik legkiválóbb ismerőjeként többek között Albert Camus műveit fordította magyarra, de a mai magyar költészetet is megszólaltatta franciául. Munkásságát 1992-ben Füst Milán-, 2000-ben Pro Literatura-, 2007-ben Hieronymus-, 2008-ban József Attila-díjjal ismerték el, 2014-ben megkapta a Magyar Érdemrend tisztikeresztjét.

Életművének csúcását a Nagyvilág jelentette, amelynek kezdetben rovatvezetője, olvasószerkesztője, 1993-tól haláláig főszerkesztője volt. Irodalmi párhuzamokat keresve: Kazinczy szepírói munkássága mára elhalványult a magyar irodalmi életet egybefogó szervezői teljesítménye mellett. Osvát Ernő jelentős kritikus, Ignotus költő is volt, ma viszont már csak a nyugatos tábor mentoraiként és egybetartóiként emlékezünk rájuk. Valószínűleg így lesz ez Fázsy Anikó esetében is. A rendszerváltás utáni kultúrharok viharában vette át az egyik legpatinásabb magyar irodalmi folyóiratot, és a sok mérges Szkülla és Kharübdisz között 2015-re szerencsésen sikerült elkormányoznia egészen a hatvanadik évfolyamig. Először a fedélért

kellett megküzdenie a feje fölött. A 1990-es évek végén a szerkesztőség eredeti helyéről, a Széchenyi utca 1. szám alól kénytelen volt átköltözni a városligeti Hermina útra, igaz, az akkori kormány komoly anyagi támogatással gondoskodott a további zavaros működésről. A sajtó zavarosban halászó része egyébként minden tőle telhetőt megtett a két esemény egybemosására. Ezt nem az indulatok szítása végett, hanem azért kell megemlíteni, mert a kilakoltatás után a Nagyvilág történetének és Fázsy Anikó küzdelmes életének másik próbatétele nagyon is bővel-

Fázsy Anikó

kedik politikai indíttatású eseményekben. A 2000-es évek elején sok korábbi munkatárs hátat fordított a lapnak, sőt, lépten-nyomon igyekeztek működését is akadályozni. 2012-ben meglepő fordulat következett: a szerkesztőség új címe: Keszölc, Malom utca 76. lesz, vagyis a főszerkesztő lakása, aki a festői pilisi faluból úgy nyit ablakot Európára és a világra, ahogy egykor Kazinczy Széphalomról tartotta szemmel az egész magyar literatúrát.

Fázsy Anikó közel negyedszázados főszerkesztősége alatt nemcsak fenntartotta, de meg is haladta a Nagyvilág korábbi értékeit. Szóban és publicisztikájában is hittel vallotta a nemzeti konzervatív és az egyetemes emberi eszmék kölcsönösségét, ami miatt a posztmodernség megszállottjai cserbenhagyták és szembefordultak vele. Ez a felfogás a lap arculatán is megmutatkozott: a modern irodalmat ugyan nem hanyagolta el, de térben és időben kitágítva a válogatás hatósugarát, helyet adott a hagyományos irányzatoknak is. Így a legújabb törekvések mellett szívesen közölt klasszikusokat, francia lovagi lírát, újr fordított Dosztojevskij-regényt, népköltészetet, határon túli magyar irodalmat, búcsúzóul pedig koreai és angolai irodalmat.

Nagy szerelme, Camus elkísérte élete végéig. A 2015-ös évfolyam szenzációját a *Közöny* új fordítása jelentette, amelyet számos tanulmány kísért, köztük a júliusi számban Fázsy Anikóé, *Okkal, ok nélkül – Az idegen újr fordításáról* címen. Ez az utolsó megjelent írása saját lapjában. Hiába, az élet nagy rendező. És a halál még nagyobb. Ennek a műfordítás-kritikának egy részlete jól bizonyítja széles látó-

körét, esztétikai felfogását, amellyel a mindenkori magyar irodalmat és kultúrát a goethei értelemben vett egyetemes világirodalom szerves részének tekintette:

„Gyergyai fordításában nyoma sincs Camus nyereségének, szikárságának. Ő kora, a harmincas évek nyugatos, cizellált, emelkedett stílusában írt és fordított (Proust-fordításaiban adekvátan és gyönyörűen), s akik ismerhettük (jómagam még szerencsés tanítványaként), tiszteltük és csodáltuk egyéniségét, csillogó szellemét, bámulatos műveltségét, írásművészetét, de ma, amikor a magyar irodalmi és köznyelv is megváltozott, számon kérhetjük rajta Camus szikár, érdes stílusát, az algíri külváros durva nyelvét.”

A Nagyvilág folyamatos fenntartása és arculatának megújítása mellett harmadik maradandó szerkesztői érdeme az alkotógárda újjászervezése volt. Az új arculathoz a hűségesen kitartó régiiek mellé új munkatársakat keresett. A kilencvenes évek végétől fokozatosan válnak állandó szerzőkké többek között: Lackfi János, Lukács Laura, Imreh András, Pálfalvi Lajos, Petróczi Éva, Tatár Sándor, Mesterházi Márton, Weiss János, vagy az erdélyi irodalommal foglalkozó Kabán Annamária és Mózes Huba.

Innen kezdve lassanként személyes vizekre evezünk, ami ebben az esetben a meghatottság és az érzelmek túlsúlyba kerülésével fenyeget. Éppen ezért rövidre fogom, igyekszem szikár és elfogulatlan maradni. 2007-ig szórványosan publikáltam a Nagyvilágban, ekkor egy írószövetségi rendezvényen ismerkedtünk meg személyesen. Az azóta eltelt nyolc évben a lap egyik fontos szellemi otthonommá vált. Négy évvel ezelőtt Anikó megkérdezte, volna-e kedvem az orosz és német rovat szerkesztésére. Igent mondtam. Az ő biztatására és szorgalmazására, és éppen az ő szándékainak megfelelően publikáltam többek között orosz lakodalmas és vallási énekeket, írtam hosszú tanulmányt a virágzása idején, az 1970-es években Magyarországon alig emlegetett szovjet falusi irodalomról, fordítottam mások mellett az irányzat olyan képviselőinek műveit, mint a költő Alekszandr Jasin, a prózaíró Borisz Mozsajev, Vlagyimir Szolouhin vagy Valentyin Raszputyin. Ennek köszönhetően a csaknem két évtizedig erősen hanyagolt orosz irodalom, ha nem is az őt megillető mér-

tékben, de ismét visszatért a Nagyvilágba. A német írók közül a különböző okokból ugyancsak háttérbe szorított Gottfried Benn filozofikus mélységű és embert próbáló stílusú kisregényét, az *Állócsillagot* is új főszerkesztőm ösztönzésére fordítottam le, aki nem riadt vissza például Günter Grass nagy politikai port kavart verseinek közlésétől sem.

Aztán eljött a 2015. szeptemberi szám, amelyben Uwe Johnson 1800 oldalas regényfolyamából, az *Évszakokból* közöltem szemelvényeket, és eljött az időközben kötetnyire duzzadt e-mailes levelezésünk utolsó üzenete:

„Kedves Vilmos! Mellékelem a szeptemberi tartalmat. Nagyon tetszett Uwe. Örömmel olvastam a Magyar Naplóban az elbeszélését, *A repedést*. Az ember örül annak, ha végre egy jó elbeszélést olvas. 2015. szeptember 7. Anikó.”

Így érintkeztünk, hevenyészett félmondatokból is érte egymást. Félmondatokban társalogtunk húsvéti havazásról, a hőségben enyhet adó halápi hegyről, családról, irodalomról, barátról, ellenfélről, tehetségéről, antitalentumról, politikáról, olvasmányokról. Mert a fenti utolsó üzenet tanúsága szerint mindent olvasott. Uwe Johnson, Magyar Naplót, Hitelt, és olvasta a másik oldalt is. Olvasta, amit szeretett, olvasta, amit nem tudott meggyűlölni, és elolvasott minden kéziratot. Igényessége igényessé tett. Ha néha mégis rosszul idéztem egy címet vagy egy bibliai szállóigét, megtalálta, és tapintatosan kijavította. Szóba került közöttünk minden, csak a halál nem.

Utolsó levelére még válaszoltam, de viszontválasz már nem jött. Nem sejtettem, hogy ilyen nagy a baj, panaszkodni soha nem panaszkodott. Így hát régi kívánságát teljesítve gyanútlanul nekifogtam egy átfogó műfordítás-kritika megírásának Grass *Macska és egér* című regényéről. A tanulmány elkészült, de már nincs hová, nincs kinek küldeni.

Fázsy Anikó elment. Vajon lesz-e utána hatvanegyedik évfolyam? Vajon lesz-e hová küldenem a tanulmányt, lesz-e, aki időt, fáradságot és tehetségét nem kímélve átveszi a nehéz örökséget? És ez a kérdés sokkal, de sokkal többet árul el az életmű nagyságáról, jelentőségéről, mint az érdemek, tisztségek, elismerések kötelelességszerű felsorolása.

Anikó! Sit terra levis!

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ Az „áltörténelmi” *Szegénylegények*

Fél évszázada készült a szakma által leginkább elismert magyarországi film, a *Szegénylegények* (1965). Budapesten, Pécsen, Locarnóban és Londonban is termelt díjakat az alkotóinak. Cannes-ban ugyan nem nyert, de az ötvenéves művet 2015-ben bemutatták a neves nemzetközi filmfesztiválon a Cannes Classics nevű szekcióban. A film szakmai megbecsülését az is jelzi, hogy 1968-ban a filmkritikusok az azt megelőző húsz év legjobb tizenkét hazai filmje közé szavazták, méghozzá a második helyen (Karcsai 1969: 3–5, 57–62); 2000-ben már az Új Budapesti Tizenkettő első helyére juttatták (N. N. 2003: 2); 2012-ben pedig az 53 legfontosabb magyar film közé sorolták.

E szinte példa nélküli siker ellenére felmerült bennem, hogy a filmet nem igazán értették meg, vagy szándékosan félremagyarázták. Alapos elemzés során ugyanis pontosan ki lehet mutatni, hogy miről szól, és a történelmi tényeket milyen jelentős mértékben írta át. Az áltörténelmiséget maga a rendező is elismeri: „A *Szegénylegények* például tele van anakronizmussal. Amikor a film játszódik, nem volt még például csendőrség. Vagy a Latinovits-figura története – ott ugye arról van szó, hogy azzal gyanúsítják, megölte azt az embert, akinek a nevét fölvette – egy orosz tábornok története a sztálini időkből. De maga a színhely, a vár is anakronisztikus. Minden filmem áltörténelmi film, magára húzott egy kosztümöt” (Mihancsik 2000).

A művészi szabadság okán az abban érdekeltek sok ellenérvet lesöpörtek az asztról a *Szegénylegények* kapcsán is. A tényektől való eltérést azonban meg kellene tudni magyarázni. Az nem érv, hogy a művész bármit állíthat, mert a mű ugyanis csak fikció, és az eredmény alapvetően esztétikai szempontból érdekes. A tényektől való eltérésnek betűje és szellemisége szerint mindig valami oka van, és ez Jancsó Miklós filmje esetében nem esztétikai szinten ölt testet. A film az 1868–1872 közötti eseményekből osztályharcos történetet írt, és a magyarok kollektív bűnöségét sugallja, illetve 1848 ügyének, szellemiségének a fő nemzetalkotó társadalmi rétegek általi elárulását. Egyik sem felel meg a valóságnak sem látszati, sem mélyebb szinten. Az esztétikai érvek azért sem állják meg a helyüket – bár látvány szempontjából értékes filmről van szó –, mert bármely történetet fel

lehet dolgozni művészi színvonalon. A történelmileg hiteleset is.

Hogy a jelen írás számon kéri a *Szegénylegények*en a történelmi hűséget, azt Jancsó Miklós által az áltörténelmiség beismerése és általános érvek mellett a rendező egyik filmjének fogadtatásával és egy másiknak a választott témájával is indokolom.

A harangok Rómába mentek (1959) című, első játékfilmjét még a pártállami sajtó is túlzónak, hiteltelennek értékelte, pedig a túlzások – ha a közönség elhiszi azokat – a kommunista történelemértelmezésnek kedveztek volna.

„*A harangok Rómába mentek* nem tartozik a sikerült filmek közé. [...] Akár a pszichológiai, akár a társadalmi, akár a történelmi hitelesség, akár a dramaturgiai felépítés vagy a filmszerű megjelenítés oldaláról közeledünk, lépten-nyomon megválaszolatlan kérdőjelekbe ütközünk. [...] Csupa olyan mozzanat, amelyekből a magyar néző, aki átélte a világháborút, tudja: nem így volt, nem játszódhatott le így” (Gyertyán 1959). „Fiatal emberek vállalkozása ez a film, amelynek művészi eredményei azonban nem tudnak lépést tartani a nagyot akarás szándékával. [...] Nem tudták megtalálni történetükben a lélektani s világnézeti igazságnak azt a minimumát sem, amely nélkül pedig nem születhet elfogadható műalkotás. A diákok ösztönös, a banda-szolidaritásból származó antifasizmusát eltúlozzák, amennyiben az egész osztály a felszabadító csapatok segítőjévé, partizánná válik” (Bokor 1959). „Egy magyar film, amelynek nagyszámú hősei **egységesen** lépnek fel a fasizmus ellen, óhatatlanul hazug, hamis képet ad a korról és a szereplőkről. Nem csupán azért, mert Magyarországon az ellenállás nem volt tömegmértű, vagy azért, mert a középiskolás diákság nem tartozott a legforradalmibb elemek közé, hanem azért, mert a film adósunk marad a hősök fejlődésével, cselekedeteiket nem indokolja meg.” „*A harangok Rómába mentek* szereplői számára az aktív cselekvés oly természetes és magától értetődő volt, mint amennyire nem volt azokban az országokban sem, ahol az ifjúság **valóban** fegyvert fogott. A hamis koncepció eredményezi azt a filmbeli városkát, ahol a direkt fasiszta tisztéken kívül szinte mindenki partizán, vagy legalábbis szimpatizáns” (Katona 1959; kiemelések az eredeti cikkben).

Évtizedekkel később az idős Jancsó Miklós *A mohácsi vész* (2004) című alkotásával a nemzeti motíváltású történelemhamisítást bírálja szarkasztikus gúnnyal. A film története röviden arról szól, hogy

Kapa és Pepe, a Jancsó-filmek két bohóca egy időgéppel visszautazik 1526-ba, a mohácsi síkra, hogy megváltoztassa a történelem menetét. A mohácsi csatáról lekésnek. A győztes Szulejmán szultánt azonban ráveszik, hogy aláírásával hitelesítve ismerje el, hogy vesztett a mohácsi csatában, és a magyar legyen a világnyelv. A *mohácsi vész* tehát a maga eszközeivel a történelemhamisítás ellen szól. Ha a nemzeti beállítottságú történetírásnak és művészetnek nem szabad hamisítania, akkor a marxista világnézeti elkötelezettségű művészetnek sem szabad. A *Szegénylegények*nek sem.

A film története a valóságtól messze elrugaszkodott fikció, sőt, az igazi ellenkezője. 1869 és 1872 között Ráday Gedeon királyi megbízott bűnüldöző akciója az Alföldön köztörvényesekre irányult, és egyetlen történeti forrás sem igazolja, hogy a gróf célirányosan 1848–1849-es szabadságharcban harcoló betyárokat kívánt volna leleplezni és megbüntetni. Ráday tevékenysége a sajtó élénk érdeklődése mellett zajlott. Az ellenzéki 1848-as Párt lapjai bírálták a gróft kemény vallatási módszereiért, így a kiegészítés utáni szabadabb légkörben nem tehetné volna meg, hogy 1848-asokat ítéltesse el koholt vádakkal. A kormánypárti sajtó is hol támogatta őt, hol ellene volt, az ellenzéki sajtó pedig mindig a kormánypárti lapokéval ellentétes véleményt képviselt (Csapó 2001).

A legerősebb bizonyíték a csúsztatásra egy anakronizmus, a csendőrség szerepeltetése. A filmben a végrehajtó erőszakszervezet a csendőrségé, viszont a csendőrség 1869-ben még nem létezett, azt csak 1881-ben hozták létre (www.csendor.com). A film tehát egy jellegzetesen magyar karhatalmi szervezetet tesz felelőssé az 1869-es megtorlásért, ami az 1848-as forradalmat követő hatalmi bosszúra vonatkozik, ezzel is sugallván a magyarság kollektív bűnösségét. A film egyik legemlékezetesebb erőszakos jelenete a csendőrséghez kapcsolódik. Csendőrök vesszőzik ugyanis halálra a szőke meztelen nőt, a sáncban lapuló egyik 1848-as tiszt feleségét.

Érdeemes megnézni külön Gajdor (Görbe János), a gyilkos és árulóvá lett pásztor esetét. Ő valós személy volt, története pedig valós történeten alapul, némi módosítással. Bajdor – ez volt az igazi neve – 3 rablógyilkosságban, 14 rablásban, 38 lopásban és számos orgazdaságban találtatott bűnösnek, amiért életfogytiglanra ítélték. Bajdor a források szerint vádalkut kötött a vizsgálóbíróival, és több rabtársáról ő szolgáltatott adatokat a vádemeléshez, így Rózsa

Sándor szóra bírásában is segédkezett (Csapó 2004). Gajdor a filmben ugyancsak háromszoros gyilkos, és vádalku, illetve megfélemlítés, majd morális nyomás hatására árult el másokat. Mint kiderült, ő nem gazdagokat fosztogatott, mint a nevesebb, nép által is tisztelt betyárok, hanem pásztorársait gyilkolta meg szerény javaikért. Ezért fordulhatott elő, hogy a lakosság a becsületes betyárokat védte, viszont a Bajdorhoz hasonlók elfogását, elítélését, így a királyi biztost is támogatta, ahogyan a sajtó egy része is (Csapó 2001). Azt mintegy másfél évszázad távlatából nehéz megítélni, hogy a betyárok vagy az ügynevezett kapcabetyárok akciói voltak a korban többségben. Feltehetőleg az előzőek, mert a népi emlékezet a bírósági pereknél és a ponyvairodalomnál is igazságosabban ítélte mondákkal, népdalokkal, balladákkal. Mindenesetre a Bajdoréhoz hasonló esetek miatt a nép is Ráday gróf mellé állt, és a lakosság jelentős része Rózsa Sándor elítélését is helyeselte.

Lényeges szempont Ráday Gedeon gróf megítélésében, hogy a királyi biztos nemcsak szegény, falusi megélhetési bűnözőket kerített kézre és ítéltetett el a szegedi, majd aradi bíróságokkal, hanem tehetősebbeket is: csendbiztosokat, pandúrokat, bírókat, orgazdákat, mivel megszállott bűnüldöző volt. Börtönbe juttatott például egy gazdag, befolyásos kereskedőt orgazdaság miatt (Csapó 2004), és pert indított a korábbi kecskeméti főügyész ellen. Ráday letartóztatta még a kecskeméti főkapitányt is, aki az igazságszolgáltatástól tartva a szobájában öngyilkosságot követett el (Csapó 2003: 5). A királyi biztos népszerűségét nem köszönhette pusztán a sajtónak és segítőinek, tanácsadóinak. Egy sajtóban ellene intézett támadást kivédve a közvéleményt is felhasználva erősítette meg a pozícióját: „Szegedre való megérkezésekor egyértelmű győztesként ünnepeltette magát. A pályaudvarról 30 kocsival kísérték a szállásra, este zenés-fáklyás felvonulással ünnepelték, a lakosság »roppant tömegekben hullámozott a belváros utcáin egészen a gróf lakásáig«” (Csapó 2001: 7, és idéz a Szegedi Híradó 1871. február 28-án megjelent számából). A grófról és tevékenységéről sok kritika megfogalmazható, de sehogyan sem illik rá az 1848-asokat üldöző hivatalnok negatív imázsa.

Ami még fontos érv a történelmi hitelesség számonkérhetősége mellett a *Szegénylegények* kapcsán, az az erős dokumentarista stílizáció. Ez elsősorban a prologus jellege, a fényképezés stílusa, illetve a díszletek és a jelmezek kapcsán érhető tetten.

A prológust egy narrátor fogja össze, ő vezeti be a történetet, akár csak egy dokumentumfilmben vagy híradós tudósításban: „A tizenkilencedik század hatvanas éve az osztrák császárság katonai és külpolitikai kudarainak évtizede. Solferino, a független olasz királyság megalakulása, Königsgrätz, vereség a poroszokkal vívott háborúban. Ausztria megegyezést keres. A kiegyező uralkodó osztály gazdagodik, politikailag erősödik. A következmény: a szegény néposztályok fokozódó elnyomódása, elnyomásuk fokozása. Szaporodnak a bűnesetek, a nyomorból való kétségbeesett kitörési kísérletek. De a hatalom könnyörtelen. 1869-ben Ráday Gedeon grófot különleges hatáskörrel kormánybiztossá nevezik ki. Feladata: a vagyonbiztonság megteremtése. Főcsapása a nehézéletűekre, a szegénylegényekre irányul. Ők az aktív ellenállás utolsó hordozói. Ráday gróf nem válogat az eszközökben...” Fontos adatok hangzanak el: évszám, név, illetve leírás, ami alapján és történelmi tények ismeretében azonosítható a cselekmény kora, helyszíne. Megfogalmazódik a hamis osztályharcos korszakértelmezés is.

A vásznon, osztott képmezőben korabeli tárgyak korabeli vagy ahhoz hasonló ábrázolásban láthatók. A képek, illusztrációk az elhangzó császári himnuszhoz és a narrátor szövegéhez vannak igazítva. A prológus szövege és képei mind-mind arra utalnak, hogy a néző dokumentum pontosságú filmet fog látni, hitelesen megelevenített történelmi epizódot. Fontos kiemelni, hogy a korabeli tárgyakról mutatott rajzok stílusában következnek egymás után azok a tusrajok, amelyeket a sánctól készítettek – vagyis arról a díszletről, amelyet a Ráday tevékenységi helyszínénél szolgáló várbörtön mintájára építettek meg. Ezek a rajzok képeznek észrevétlen „azonosító” hidat a valóság dokumentumképei és a film fikciója között.

A film fényképezése kiváló operatőri munka, Somló Tamás kezét és kompozíciós készségét dicséri. A valószerű, hosszan, ráérősen mutatott képeken átfúj a pusztaszele, és átdübörögnek a lovak. A filmnek a látványvilág kétségtelenül esztétikai érdeme, a metszetekről ismert, de így sosem látott XIX. századi Alföld, a betyárvilág helyszíneinek megkapó jelenvalósága. Ahol minden ilyen valószerű, naturalisztikus, bármi könnyen el is hihető.

A látványhoz és a dokumentarista jelleg erősítéséhez ugyancsak jelentős mértékben hozzájárulnak a jelmezek. A film jelmezterveit vizsgálva meg lehet állapítani, hogy eredetileg a megvalósultnál még natu-

ralisztikusabb és korhűbb jelmezeket terveztek. A végeredmény kissé stilizáltabb lett, de egy átlagos néző nem sok anakronizmust talál. Egyedül az egyik főszeplő, Torma (Agárdy Gábor) vízszintes varrásos motoros bőrdzsekije lóg ki a jelmezek közül. A csendőri egyenruhák korhűnek tűnnek, csak hogy – mint már említettem – 1869-ben még nem létezett csendőrség. A többi ruhák és egyenruhák ugyancsak korhűek. Megkérdeztem két viseletszakértőt, Domonkos Lászlót és Ságvári Györgyöt, akik mindezt megerősítették. Sok apró eklektikusság van a jelmezekben, de csak bizonyos határokon belül, és az eredmény az átlagos nézőt bizonyára nem zavarja. Például Ságvári György szerint a filmben látható tuskécsatos öveket csak a lovaság hordta, ám itt mindenkin ilyen van; a tölténytáskák pedig Mannlicher puskákhoz valók, amit javarészt csak az 1890-es évektől használtak. Ezek nem igazán lényeges különbségek a látvány és a történet szempontjából, de a XIX. század végét szemléletesen megidéznek.

Érdekesek a vallatók, köpenyesek, vizsgálóbírók öltözékei. Fekete egyenköpenyt hordanak. A fekete köpeny, ami a jelmezterveken látható, egyszerű utazóköpeny, és mindenhol használatos volt Magyarországon és Európában társadalmi hovatartozástól függetlenül. Ezt az utazóköpenyt változtatták meg az elkészült filmben stilizált vállpántos palásttá, ami utalhat jogászi, bírói, vizsgálóbírói, illetve protestáns lelkészi palástra.

A viseletszakértők a köpeny alatti ruhákról vegyes, egymásnak esetenként ellentmondó véleményt mondtak. Van, amelyet korhű, jó minőségű jelmezből készült öltözéknek tartanak, ami azonban kissé elszabott, mint például Avar István atillája, de előfordulnak eleve olcsó jelmeztári kényszermegoldások is, mint Basilides Zoltáné. Ságvári György Őze Lajos kockás kabátját valamiféle „ittfelejtett biedermeier” jelmeznek véli. Ugyanezt a kockás kabátot Domonkos László már az 1910-es évek polgári viseletének tartja. Abban viszont mindkét szakértő egyetért, hogy ezek a jelmezek kidolgozottsági szintjüktől és a film cselekményénél korábbi vagy későbbi kort megidéző jellegüktől függetlenül magukon hordoznak egy XIX. századi jelleget, és nagyon észrevehetően különböző társadalmi rétegekhez rendelhetők. Tehát egy átlagos néző számára, aki nem viseletszakértő, korhű, dokumentarista jelleget kölcsönöznek a filmnek, és jelzik a különbségeket.

A *Szegénylegényeket* számos hazai és külföldi kritika méltatta, többségében elismerőleg. Nem áll szán-

dékomban teljes körképet nyújtani a méltatásokból. Mindössze néhány megjegyzést emelnék ki azok közül, amelyek igazolják azt, hogy többen történelmi jellegűnek tekintik a filmet, és közvetve vagy közvetlenül hiteles történelmi forrásnak. A történelmi film műfaji besorolását jelzik a félreértések is. Akik viszont megértették a film lényegét, nem tartották problematikusnak a tények csúsztatását, átírását.

George Sadoul a következőket írta: „Száz évvel ezelőtt egy levert forradalom résztvevőit az osztrák csendőrök táborba zárták. Besúgást, terrort, kínzást, akasztást vezettek be, kegyetlenkedéseiket, durvaságaikat egy madarak énekétől hangos síkság színpadán láthatjuk” (Sadoul 1966). Sadoul, aki neves filmkritikus és filmtörténész volt, a film világtörténetéről is írt könyvet, tehát rendkívül művelt, tájékozott ember volt, nem veszi észre, hogy a filmben az erőszak-szervezet tagjai nem osztrák, hanem magyar csendőrök. Nyilván egy külföldi kritikus nem ismerheti pontosan a magyarországi, monarchiabeli viszonyokat, illetve egyenruhákat. A félreértés azonban beszédes. Egy francia művelt filmtörténészben fel se merül, hogy magyarok számolnak le magyarokkal a magyar forradalom és szabadságharc után húsz évvel. Ahogy nem is történt így, az állítás a film alkotóinak fikciója, történelemhamisító állítása.

Egy másik francia kritikus szintén az osztrák elnyomás gépezetét látja közvetlenül a történetben: „A cselekmény 1860-ban játszódik. Az osztrák hatóságok üldözik a »szegénylegényeket«, a Kossuth csapatában megalakult népi felkelők csoportjait, akiket 12 évvel ezelőtt szétszórtak” (Billard 1966). A filmben egyébként csupán két fontos utalás van, ami arra utal, hogy a császár megbízásából történik a leszámolás. Egyik az ítélet kihirdetése a császár és király nevében, a másik pedig a film elején és a végén elhangzó császári himnusz, a *Gott erhalte*. A filmben

mindenki magyar, az egyenruhások is. Néhány osztrák, császári katona ugyan feltűnik a háttérben a film vége felé, de nekik nincs semmilyen dramaturgiai szerepük. A vallatásokat, a fizikai kínzásokat mind magyarok és magyar egyenruhások végzik.

A fent idézett francia kritikus, Billard a cselekményt 1860-ra teszi, ami nyilván figyelmetlenség, hiszen a prologusban megjelenik az 1869-es évszám. Azonban az furcsa, ha egy hazai kritikus téved az évszámokat illetően. Méghozzá nem is akárki, hanem a neves irodalom- és filmtörténész, a Mafilm akkori stúdióvezetője, Nemeskürty István, aki a film cselekményét „1865 körül”-re helyezi (Nemeskürty 1968: 143–144), mintha mindegy lenne, hogy a kiegyezés előtt vagy után vagyunk.

Nemeskürty István emellett azt a történelmileg hiteltelen történeteszálat is elfogadja, ami szerint a magyaros fess huszár a legvisszataszítóbb szereplő az 1848-asokat eláruló antihősök közül: „a mézeskalács huszár, gyerekkorunk cifra dolmányos hőseinek megtestesülése, aki szinte szobra a magyar nemzeti büszkeségnek: milyen nyalka, mennyire magyar! Csak lassan derül ki, hogy szerepe a köpönyegesekénél is ocsmányabb; övé a legpiszkosabb hóhérmunka, azért is oly vakítóan fehér a kesztyűje. Egy magyar Bicska Maxit takar a szép dolmány” (Nemeskürty 1968: 145).

Ha eltekintünk a filmnek attól a hamis sugalmazásától-állításától, hogy 1869-ben, a kiegyezés után és a császári hatalom nevében magyarok számolnak le a magyar 1848-as szabadságharcosokkal, akkor jó-hiszeműen, boldog tudatlanságban lehet tekinteni a filmre úgy, mint a mindenkori hatalom elnyomó gépezetét bemutató parabolára. Ahhoz az általánosításhoz azonban, amelyet Nemeskürty említ, részletes történelmi ismeretek kellenének. Aki viszont ismeri a történelmet Zrínyitől Rajkig, az ismeri az 1869-es állapotokat és Ráday Gróf megbízatásának történetét is.

Tordy Géza mint „mézeskalács huszár” a fehér lóval

Marad még az a lehetőség, hogy a filmet a jelenre (értsd: 1965-re) vonatkoztassuk. Ennek van, vagyis volt, a régebbi történelmi ismeretek részletesebb ismerete nélkül is relevanciája. 1965-ben alig 9 éve tört ki az 1956-os forradalom, és a kegyetlen leszámolások nyílt és intenzív szakasza 1962-ig, 1963-ig is tartott. Erre a közelmúltbéli időszakra konkrét utalások nélkül is gondolhattak a nézők. Ez mindenképp érdeme a filmnek, még akkor is, ha esetleg nem szándékos a film sugalmazása. Beszédesebb, hogy a film rendezőjének nyilatkoznia kellett, hogy a történet nem a(z akkori) jelenről, vagyis nem az 1956 utáni leszámolásokról szól: „interjú kellett adnom a Népszabadságnak, és el kellett mondanom, hogy a film nem a mai Magyarországról szól. Ez volt a feltétele a cannes-i szereplésnek” (Mihancsik 2000).

Azonban, hogy a film egy 1848 utáni meghamisított történelmi epizód alapján, általános parabolaként akar valami érvényeset mondani az 1956 utáni megtorlásokról, az meglehetősen abszurd felvetés. 1848 és 1956 törekvései nagyon hasonlóak voltak, és lényegük a magyar szabadság és szuverenitás. Aki hisz 1956 igazában, az nem hamisítja meg 1848 történelmét és szellemiségét.

Hogy miről is szól valójában a film, abban maga a rendező is eligazít: „...gyerekkorom óta az a probléma izgat, milyenek a magyarok? Itt ez a kis nép Európában, a maga furcsa, ellentmondásos történelmével s azokkal a buta nosztalgiákkal és irreális vágyálmokkal, amelyek az én gyerekkoromban tömegméretekben hatottak. [...] Ennek a neodzsentri,

pántlikás magyarságkoncepciónak még ma is van hatása; a filmmel éppen a Jókai-féle történelemszépítéssel, az álromantikus, valóságmászó magyarságkoncepcióval próbálok vitatkozni” (Zsugán István riportja, Filmvilág, 1966. 1. sz.: 7–8.).

Tehát a rendezőt az érdekli, és ebben a filmben arról beszélt, hogy „milyenek a magyarok”. Egy népről, nemzetről mond véleményt, bírálatot, ítéletet egy XIX. századi, kiegyezés utáni történet önkényes átírása révén. Ez a magyarokról alkotott véleménye azonban még annyira sem áll közel a valósághoz, mint Jókai itt-ott talán kissé szépítően lelkesítő prózája. Történelemszépítést, ha volt és van is ilyen, nem lehet helyre rakni történelemcsúfítással és történelemhamisítással. Nem ilyenek a magyarok, nem ilyenek még a betyárok sem, mint akiket a fiktív történet szerint a vallató és besúgó gépezet, illetve személy szerint a hazug huszár rászédett. Ha volt is ilyen konkrét példa, mint ez a sikeres „átverés”, az nem biztos, hogy azt jellemzi, akit becsaptak. Legyen a célszemély, célcsoport bármely nép, nemzet tagja, a módszeres manipuláció és a nyílt hazugság ellen nem mindig van ellenszer, vagy nem azonnal. Például az, hogy elkészülhetett egy ilyen (de nem csak egy) történelemhamisító film, nem feltétlenül azt a közösséget jellemzi, amelynek a bizalmával és tájékozatlanságával visszaéltek, hanem inkább a rendezőt és a pártállam „értelmiségit” segítőit minősíti, akik a *Szegénylegényeket* mint a nemzeti összetartozás mítoszát adták el a nézőknek, miközben annak az ellenkezőjéről szól.

Irodalom

- Billard, Pierre. 1966. *Magyar rapszódia*. Jancsó Miklós: *Szegénylegények*. CINEMA, 66. No. 107.
- Bokor László. 1959. *A harangok Rómába mentek*. Falusi Vasárnap. 1959. május 17.
- Csapó Csaba. 2004. *A Löbl-ügy. Egy szegedi gyanúsított érdekérvényesítő-képessége az 1870-es években*. Új Forrás, 2004/1. szám. http://www.jamk.hu/ujforras/0401_24.htm
- Csapó Csaba. 2003. *A szegedi „betyárperek”-ben ítélkező delegált bíróságok működéséről*. Jogtörténeti Szemle. 2003/7. 1–9.
- Csapó Csaba. 2000. *A szögekkel kivert „Ráday-bölcső”*. *Egy várbörtön anatómiája*. Korall. 2000. tél. 93–109.
- Csapó Csaba. é. n. *Életrajz és mentalitás – Ráday Gedeon elfelejtett élete*. Magyar Elektronikus Könyvtár. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00022/2002-2-3-05.html>
- Csapó Csaba. 2007. *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A „betyárvilág” feldolgozása*. Pécs. Pro Pannonia Kiadó. Pécsi Tudománytár.
- Csapó Csaba. 2001. *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság a korabeli sajtó tükrében*. Magyar Könyvszemle, 117. évf. 2001. 4. szám.
- Edvi Illés Károly. 1923. *Emlékeim a szegedi várból*. Világ. 1923. április 9.
- Görgey Artúr. 1911. *Életem és működésem Magyar-országon 1848-ban és 1849-ben I–II*. Budapest, Franklin Társulat.
- Gy. E. (Gyertyán Ervin). 1959. *A harangok Rómába mentek*. Filmvilág 2 (1959) no. 9. p. 13.
- Karcsai Kulcsár István. 1969. *Bevezetés*. In: *A budapesti 12*. Ujhelyi Szilárd (szerk). Budapest. Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum – Népművelési Propaganda Iroda (Filmbarátok kiskönyvtára). 3–5.
- Katona Éva. 1959. *A harangok Rómába mentek*. Élet és Irodalom 3 (1959) no. 18. p. 11.
- Magyar jogtörténet*. 2004. Osiris Kiadó. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_mezey_magyar_jogtortenet/ch04s02.html
- M. E. K. (Magyar Elektronikus Könyvtár). é. n. *Rózsa Sándor (Szeged, 1813–Szamosújvár, 1878)*.
- Mihancsik Zsófia. 2000. *Áltörténelmi filmjeim. Beszélgetés Jancsó Miklóssal*. Filmvilág. 2000/1. 18–19.
- N. N. 2003. *Új Budapesti Tizenkettő*. Filmvilág. 2003/3. 2.
- Nemeskürty István. 1968. *Csak tiszta forrásból*. In: Ujhelyi Szilárd (szerk.) *Szegénylegények. Ötlettől a filmig*. Magvető Kiadó. Budapest.
- Sadoul, George. 1966. *A halál és az árulás útvesztője (Szegénylegények, Magyarország)*. Les lettres françaises. 1966. június 1.
- Sándor Iván. 1966. *Szegénylegények*. Film, Színház, Muzsika. 1966. január 7.

FALUDI ÁDÁM

ég veled víz felett és a felhőhab alatt

koppánymonostor 2008 augusztusa

*ismeretlenek vagyunk
feledhetetlenek leszünk
megyünk a folyóhoz
megesküszünk
tanúink a víz*

*az örökéletű partján két halandó
két feledhetetlen
és egy pillanatra örökké megáll akkor a víz
és úszik hullámozva a két part*

*kavicsokkal szeretnénk fizetni a nyárért
kétszer olyan veszélyesen
mint lehetne lenni
úgy szeretnénk folyóként partként kavicsként
lélegzetként csillagként maradva
az égi trapézon lengni
– jót derülünk mindezen –*

*és megkapjuk a nyarat
tékozoljátok el az egészet
és mindent ami maradt*

űrállomás keringő mikrobuszban

*és nem kell kötődöd senkihez
tájséta biztonsági öv
feleslegesen megfigyelt terület*

*a művészet másnak való
a kerítésen kívül mászkálni szórakoztatóbb
inkább csak írj hogy milyen arrafelé*

*a művészet kerítésén kívül nem húztak határt
korlátlan választási lehetőségek ágaznak le
az ösvény mindkét oldalán*

*a kerítésen kívül újrahasznosíthatok
fogódzókat karabinereket kampókat
semmihez nem rögzített alpinista holmi vagy*

*mászóval magaddal vagy jössz-mész feléd
ott a kerítés szivárványszíneire festve
te meg a szivárvány a kerítést nézegetve*

ott állsz

(különböző konyhákban – az elásott versekből)

*háttal az égnek
egy panelkonyhában
amelyikre nem emlékezem
ott állsz nagyon lassan
háttal az égnek
felemeled a délelőtt arcát
hogyan megnézzed a szemem
a délelőtt arcában*

*ma elég jó megnézni
mert egyik nagyon barátságos
tekintetét viseli*

*hogyan lehet
ég és föld között
étkezéslettel vezényelni az időt
ezt kérdezi a délelőtt arcában
abban a panelkonyhában a tekintetem*

*ez a
nememlékezem konyha
ott áll nagyon lassan
ég és föld között
feltűzve karmesteri kérdésem
gombostűjére*

HÓVÁRI JÁNOS

Gárdonyi Géza kínaiul

Gárdonyi Géza két könyve, az *Egri csillagok* és *A láthatatlan ember* az elmúlt hetekben kínai (mandarin) fordításban is megjelent. A két kötet bemutatója egyik kiemelt rendezvénye volt a Tajpeji Könyvvásárnak, amely 2016. február 16-án nyílt, és 21-én zárult. Magyarország harmadszor vett részt a neves ázsiai könyvvásáron, ebben az évben díszvendégként. A magyar pavilon így központi helyet foglalt el a nemzetközileg is jól jelzett rendezvényen. A Balassi Intézet, amely a magyar programokat összeállította, arra törekedett, hogy Magyarországot közel hozza Tajvanhoz, és a magyar stand segítségével a látogatókat megismertesse hazánk kultúrájával. Az installációs falon számos olyan dokumentum másolatát meg lehetett tekinteni, amelyek Csang Kaj-sek kormányzata és az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc emigrációja közötti kapcsolatoknak és együttműködésnek állítottak emléket. De ott volt a falon egy olyan tajpeji elemzés szövege is, amely a forradalom kitörése után készült a tajvani vezetésnek, s már akkor rávilágított a budapesti események világtörténelmi jelentőségére. A rendezvényen 1956 fontosságáról Pröhle Gergely helyettes államtitkár tartott előadást, s vetítésre került a *Szabadság szerelem* című játékfilm.

A magyaros hangulatot a kiállítás minden napján a FolkEmbassy biztosította. A Rosonczy-Kovács Mihály által vezetett csapatnak sikerült a hazánk és Tajvan közötti irtózatoss földrajzi távolságot és a civilizációs különbségeket áthidalnia, sőt, a pentatónia segítségével az ősi gyökerek világáig eljutnia. Berecz Andrásnak és táncos társainak produkciója szintén nagy sikert aratott. Az pedig, hogy egyszer csak megjelent egy hongkongi fiatalember tajpeji táncosaival, akikről kiderült, hogy többnyire magyar táncokat ropnak: a stand színpada és környezete rövid időn belül tajpeji magyar táncosvázzá változott a látogatók, valamint a magyar szervezők és résztvevők nagy örömére.

A magyar stand egyik íróvendége Dragomán György volt, akinek munkássága ismert Tajvanon. Gárdos Péter annak okán találkozott a tajpeji közönséggel, hogy *Hajnali láz* című könyve kínaiul is megjelent. Magyarország földrajzi szépségeiről és a világhíró magyarokról Kubassek János földrajztudós beszélt, aki nem először járt a szigetországban, sőt, egy évtizede könyvet is írt az országról *Tajvan – A földrengések könyve* címmel.

E sorok íróját érte az a megtiszteltetés, hogy Benyovszky Móricról beszéljen annak okán, hogy a magyar gróf Kamcsatkáról szököve 1771 augusztusában Tajvan szigetén is kikötött. Így minden bizonnyal ő volt az első hazánkfia, aki ide eljutott, s ránk maradt feljegyzéseiben ír is a szigetről. Gárdonyi Gézáról is én beszélhettem azoknak, akiket az *Egri csillagok* és *A láthatatlan ember* érdekelt. De hogyan is kerültek a Gárdonyi-művek tajvani barátaink látószögébe? Én is ezzel kezdtem, amikor először találkoztam Kuang-Kai Peng úrral, a Transoxania Int'l Co., Ltd. könyvkiadó tulajdonosával. „Az 1990-es évek elején – meséli Peng úr – Belgiumban tanultam. Sok európai fővárost meglátogattam. Eljutottam Budapestre is. Az egyik idegen nyelvű könyvesboltban belelapoztam az *Egri csillagok* és *A láthatatlan ember* angol fordításába. Mindkét kötet megtetszett, és megvettem őket. Több mint egy évtizedig a polcomon voltak. Akkor figyeltem fel rájuk megint, amikor feleségemmel és apósommal, aki festőművész, többször megfordultunk Isztambulban. Az egyik regény egyes részei a régi Bizáncban játszódnak, miként a másiké Isztambulban. Érdekelt, hogy Gárdonyinak miért voltak olyan fontosak a hunok és a törökök. Barátaimmal lefordítottuk mindkét kötetet, és megjelentettük. Gárdonyi jó író, aki a történelmet emberi közelségbe tudja hozni.” Jómagam Gárdonyiról beszélve csak megerősíthetem Peng úr szavait. Hogy hallgatóimnak érthetőbb legyen az *Egri csillagok* világa, részletesen beszéltem az 1552. évi hadjáratról és Gárdonyi egriségéről. *A láthatatlan ember* kapcsán pedig a hun–magyar rokonságról. A két kötet mindegyike pár ezer példányban jelent meg. Nyilván elsődlegesen olyan körök olvassák, akik a szétágazó kínai világból kapcsolatba kerülnek kultúránkkal. A köteteket nemcsak Tajvanon, hanem Hongkongban is árulják. A Kínai Népköztársaságban a nagyobb könyvtárakba is eljutnak. Gárdonyi és más magyar szerzők művei, amelyek az elmúlt években Tajvanon megjelentek, rést ütnek a több mint egymilliárd embert jelentő kínai civilizáció pánccélfalán. Fontosak ezek az apró rések, mivel a könyvvásáron is jól érzékelhető volt, hogy a kínai civilizáció nem zárt, hanem nyitott: Pekingtől Tajpejig, Hongkongtól Szingapúrig. Figyelnek minden nyugati kultúrára. De nemcsak az angolszászra, franciára vagy németre, hanem a mienkre is. Ebben nagy szerepük van az olyan embereknek, mint Kuang-Kai Peng úr és felesége, akik nemcsak barátaink, hanem önkéntes kulturális követeink is.

SZAKOLCZAY LAJOS
**Levelezőtársam:
 Cs. Szabó László**

A hetvenöt éves irodalmárt, a munkás hétköznapiak máig tevékeny részését időnként meglepetések érik. Ilyen égből leesett manna a Magyar Írószövetség nagylelkű ajánlata: könyvkiadója, az Orpheusz szívesen gondozza levelezés-kötetemet. Pontosabban: a hozzám írott válogatott leveleket.

Csaknem ötven év szerkesztői szorgoskodásának köszönhetően szerencsére van miből válogatni. Papírhegyek magasodnak elém, abból kiválogatni a sokféle szempontból érdekességeket – irodalomtörténet, különféle érdekességek és újdonságok, a személyre és munkásságára jól jellemző adalékok, értékmentő próbálkozások – nem kis feladat. Feladat, amelyet örömmel végez az ember.

Akárhogy is van, ezzel a válogatással az irodalomtörténész-kritikus – paradox – valamennyire önarcképet is formáz. Hiszen a tartós és izgalmas – dicsérő, korholó, önszerető, kitérő, tudálékos vagy éppen szigorúan pedáns – válszokhoz kérdéseivel, érdeklődésével többnyire ő adta meg az alapot. Kitérője mód volt, ha érthető volt a rejtett üzenet, a *másik* kitérőjére is.

Briliáns névsor adja, az ember szinte beleborzong, ennek a kérdés-felelet játéknak – akár pár soros volt a megszólított közlendője, akár oldalakra rúgó – a valódi értékét. Hogy milyen erős talapzaton áll az egyetemes magyar irodalom és művelődéstörténet (ideértve a különböző művészeti ágazatokat is), forrponon a történelem-kutatás („második honfoglalás”), a néprajz és a hittudomány egyes ágazataiban való elmélyülés, arra a nevekől kiolvasható értéklánc mindennél jobb, sőt meggyőzőbb példa.

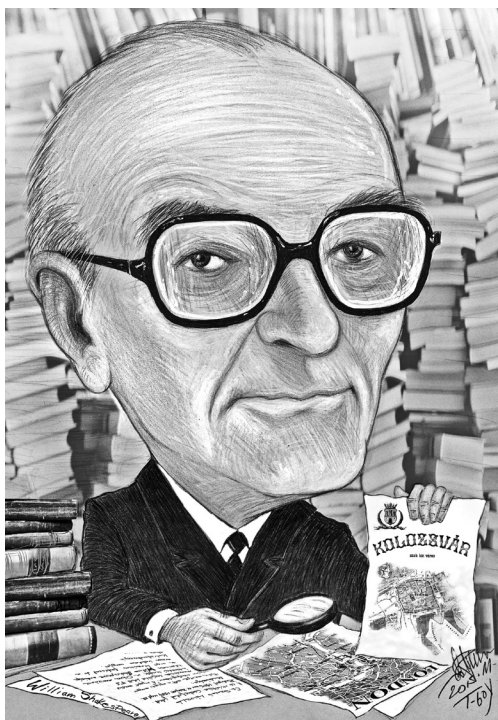
Kós Károly, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Vas István, Juhász Ferenc, Cs. Szabó László, Határ Győző, Faludy György, Szentkuthy Miklós, Szécsi Margit,

Örkény István, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos, Csiki László, Mészöly Miklós, Somogyi Tóth Sándor, Lászlóffy Aladár, Marsall László, Tűz Tamás, Fáy Ferenc, Bálint Tibor, Herceg János, Sütő András, Székely János, Vitéz György, Baka István, Nagy Gáspár – és még hosszan folytathatnám a sort az írókkal –, az irodalomtörténész-szerkesztő Béládi Miklós, Kiss Ferenc, Borbándi Gyula, Görömbei András, Molnár József, Schöpflin Gyula, Stoll Béla, Szederkényi Ervin –, a képzőművész Lossonczy Tamás, Anna Margit, Gy. Szabó Béla, Kós András, a zeneszerző Ottó Ferenc, Szokolay Sándor, a régész-történész-képzőművész László Gyula, a tudós rabbi, Scheiber Sándor és a hűséges özvegyek, Kassák Lajosné és Radnóti Miklósné, továbbá Ausztráliából Domahidy András, New Yorkból Teleki Béla (a Horthyhoz eljuttatott, a II. világháborúból való kilépésünket szorgalmazandó *Memorandum* kapcsán!), Ungvárról Kovács Vilmos, Bécsből Szépfalusi István, Nagykanizsáról (Szoltsenyicin!) Rózsás János *megvilágító* sorai magyarságtudatunkat, hitünket is erősítik. Személyiségükben kivétel nélkül jelen van a *gondolkodó* szellemi munkás kalandja, közönséget szolgáló igénye, akarata.

Ezúttal hadd villantsam fel az egyik legérdekesebb levele-

zótársammal, a londoni Cs. Szabó Lászlóval való kapcsolatom történetét. A nyolcvanas évek elején vagyunk, s noha az olvadásnak megvannak a kulturális életben is tapasztalható jelei, a nyugati – a hazacsalogatásnak nem behódoló – írókat igencsak ridegen fogadja a politika.

A legfőbb bűnük? Többen, köztük Cs. Szabó is, olyan hírharsónának – a rettegett Szabad Európának, az Amerika Hangjának vagy éppenséggel a BBC-nek – munkatársai, amelyek Trianon, az orosz megszállás, az 1956-os magyar forradalom stb. ügyében az igazságot hangoztatták. Ezért is akart annyira lebeszélni Béládi Miklós a *Cs. Szabó László, az esszéíró* című tanulmányom megírásáról, hangoztatván, úgysem tudom mindenben az igazat kimondani.

Gaál Tibor „T-boy”: Cs. Szabó László

Nem tágitottam „meggondolatlanságomtól”, mert úgy véltem, hogy a képes beszéd – illik az eljárás a stílusra kényesen ügyelő londoni íróhoz – sok mindenre jó, bizonyos „meredek” ügyek *kiáltó bebábozására* ugyancsak. Amellyel nem eltakarom a kimondhatatlant a cenzor (sok volt belőlük!) előtt, hanem bizván a csendes köznép rejtvényfejtő képességében, a sejtethőn túlivá teszem. Félévi intenzív olvasás és jegyzetelés után szerencsére elkészült az írás. Azt gondoltam, hogy madarat (szelíd galambot) fogtam vele, ám hamarosan kiderült, hogy inkább oroszlant melengtettem a keblemen.

Cs. Szabótól a *hivatalosság* kis és nagy katonája egyformán félt. Amikor az úriember Illés Endrének, a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatójának megmutattam – hátha könyvet csinálhatok belőle – a *Mozgó Világban* megjelent naplóorozatom, a *Kikötő* (1981. 12. szám) egyik passzusát, amelyben a hazától fizikailag (csak fizikailag!) elszakadt szerző stílusát dicsértem, a nagyhatalmú úr foga között sziszegte: „te őt írónak tartod?” „Igen, méghozzá nagyon jónak” – feleltem.

Mert csak igazi író írhat oly eleven érzékletességgel, mint ahogy a szerző görög hajónaplójában, a *Halfejű pásztorbotban* olvasható. „Csak gonosz kedvében van a szél. Tikkadt. Késpengéket szeretne szopogatni. Bikavért inna. Az antikok meg is szoptatták, meg is itatták.” Illés (zöld tintával írott egyik köszönőlevelét őrzöm) megtehetette a kirekesztést, mint-hogy egyedül kakaskodott a szemétdombon. (A kitűnő nyugatos esszéistákat, a zsidóként megbélyegzett Szerb Antalt és Halász Gábort kiirtották, a másik részük elmenekült az országból.)

Tanulmányomat először a pécsi Jelenkornak postáztam. Szederkényi lelkendezett, hogy mennyire jó az írás, s majd egy idő múlva („értheted, hogy miről van szó”) sajnálkozva visszaküldte. Ugyanígy jártam a debreceni Alfölddel is, holott akkoriban a nyugati magyar irodalomról készitettek összeállítást. Mérgesen beszaladtam a Minisztériumba azzal, hogyha valakit elkapok az Irodalmi Osztályról, azonnal megölöm. A folyosón Csapody Miklós került az utamba. „Milyen a Cs. Szabó-tanulmányom? – vágtam a szemébe. „Nagyon jó” – felelte. „Honnan tudod?” – játszottam az ártatlant (minden nyugati magyar „ügyet” előzetesen be kellett mutatni „engedélyezés céljából” a hivatalnak). „Mert olvastam” – így a válasz.

De nem kellett föltétlen a Minisztériumba gyalogni a cenzúra okoskodásainak kifürkészésére, megtette azt némely *nyíltan bíráló* főszerkesztő is.

A meleg vizet találtam fel, amikor a Vigilia ajtaján kopogtattam (ők mindig is híresek voltak az elnyomottak melletti kiállásukról). Hegyi Béla főszerkesztő a kéziratot lévő ceruzás aláhúzásokkal fogadott. Gondolkodjak azon, hogy mit írtam. Merev szemmel nézem a vastagon aláhúzott mondatot. (Cs. Szabó ajtjáról, pontosabban a szülő erkölcséről van szó). „De hát ő mutatta meg a kicsi fiúnak a héjjasfalvi obeliszket! Rajta annak a Zeyk Domokosnak a képe, aki nem akart rabbá lenni, s ezért 1849-ben az orosz csapatok előtt agyonlőtte magát.”

„Mindez 1849-ben történt” – fakadtam ki, „bánt-hatja-e ma az oroszokat?” A válasz egyszerű volt, visszszakaptam a kéziratot. Akkor már levelezésben voltam az itthon üldözött atyai jó barátommal. Mikor azt írtam neki dühömben, hogy a müncheni Új Látóhatárnak fogom elküldeni az írásomat, nyugáságosan válaszolt: „Ne tedd, akkor biztosan ki fogják venni a *Dunának*, *Oltnakból*! Nekem sokkal fontosabb egy hazai megjelenés, mint – ők nyilván örömmel fogadták volna – a külföldi.” A tanulmány, ki tudja, ki és mikor nézett földre, végül megjelent a győri Műhelyben.

És 1984-ben, szerencsére, a *Dunának*, *Oltnak* címmű, Szépirodalmi gondozta könyvemben is. Igaz, hogy a „helyi” cenzúra minden korrektúra-fordulón kivette a fülszöveget, de én következetesen mindig visszaraktam. A kis vallomásban álmomat vetítettem előre: jó lenne, ha a könyvesbolt polcain minden tisztességes könyv – hazai és külföldi – egymás mellett volna. S minthogy neveket is említettem, az itthon karanténban lévő írók művei – Faludy György, Borbándi Gyula (emlékszik-e még valaki a Népszabadság hamisítására?) – szintén a „tisztes könyv” kategóriájába soroltattak.

A rettegett főszerkesztői értekezleteken ugyancsak megróttak a fülszövegért (híreket keltették azal, hogy az egészét fölolvasták), így került a *bűnjel* teljes egészében közlésre a szegedi Vörös László (Tiszatáj!) *Szigorúan ellenőrzött mondatok* című, a hatalom túlkapasait rögzítő-bírálo könyvébe. Ám a feketeleves még csak ezután következett.

Ki mérte, nagykanállal? E. Fehér Pál, a Népszabadság hírhedt tollnoka. Háromhasábos kritikájában az első pár sorban dicsér-dicsér, aztán laza mozdulattal rám húzza a vizes lepedőt. Hogy gondolom én, írja, hogy a külföldi magyaroknak – így a kárpátaljai íróknak is – ugyanahhoz az egyetememes hagyománykincshez kell viszonyulniuk, mint az itthoniaknak, mikor ott van a Szovjetunióba emigrált „híresek”

– Arany János és Hidas Antal azért nem ugyanaz! – követendő példája. Stb.

Azonban E. Fehér, ahogyan „menő” újságírókhoz illik, jobban szerette a vodkát, mint az olvasást, s ezért nyugodt szívvel meggyanúsított. Mondván, tanulmányomban én a Szabad Európa adásait „harsány, erőteljes kultúrmisszióként” értékeltem. Eszébe se jutott, hogy amikor a Rádiót emlegettem, nem a Szabad Európáról és nem a BBC-ről beszéltem, hanem a *Napok és munkák Firenzében* „hangos esszéjéről”, amely a Magyar Rádióban hangzott el (ott, ahol Cs. Szabó a két világháború között az Irodalmi Osztály vezetője volt).

Könyvemmel a kézben berohantam a Népszabadság szerkesztőségébe, mutatván a rosszindulatú torzítást, de Pándi Pál (egy az ugyancsak hírhedt kommunista „magyarázó” közül) azzal szerelt le, hogy „E. Fehér elvtárs jelenleg Moszkvában tartózkodik, egy hónap múlva visszatérhetünk a bajomra.” Vissza is tértek. A lap hozott valaminő kétkulacos helyreigazítást, amelyben bevallották a félreolvasást, de annál is nagyobb gonosznak tituláltak, mint az előző cikkben.

Folytatás? A MÚOSZ etikai bizottságához írott levelemben azt kértem, hogy tegyenek igazságot a „vitában álló” két újságíró között. Tettek. E. Fehér Pálnak adtak igazat. Ezzel én kiléptem a kommunista tánclepéseket követő Szövetségből.

1980. augusztus 22.

Kedves Uram,

augusztus 14.-én kelt megtisztelő levele s kérése igazán jólesett, köszönöm szépen, nyomban felelek rá.

A baj az, hogy egyelőre nincs egyetlen sor kiadatlan írásom. Rövidesen másfél órás előadást kell tartanom Hollandiában, arra készülök, mert a hallgatóság főleg bölcs mandarinokból áll, s három kisebb tanulmányt postáztam a múlt hónapban. Úgy ki vagyok merülve, hogy az utcán többször elfogott a szédülés; orvos és kórház több hetes kényszerpihenést diktált rám. Nem volt nehéz dolguk.

A történet szomorú is, magyar is. Meglehetősen kimerítő kenyérkereset közben (ami máig tart!) 15 kötetem jelent meg idekint, és kb. 5-6 testes kötetre becsülhető a folyóiratokban szétszórt s össze nem gyűjtött rövidebb-hosszabb művek masszája. Mind ezt igen kevesen ismerik otthon, s a legjobb akarattal is csak hiányosan. Most megváltozott a helyzet, már

Cs. Szabó közben megkedvelt.

Órákat beszélgettünk a Belgrád rakparti IBUSZ-lakásában, és órákat a Szerb utcai (nagy kört írtunk le a Belvárosban) séta közben. Érdeklődött, melyik egyetemen tanítok, s amikor megtudta, hogy mindössze „olajipari technikus” a végzettségem (persze azért az éjszakai olvasásokat sem tagadtam le), szinte hanyatt esett. „Többet tudsz rólam, mint én magamról” – mondta. „Ez csak azért lehetséges, mert frissek az olvasmányélményeim.” Örömben egy Csík-szentmihályi Róbert-éremmel is megajándékoztam. És hálálkodott azért, hogy fölkerestem Kolozsvárt gyermekkorra színterét – Strada Samuil Micu nr. 6. –, sőt, fényképet is készítettem az udvari lakásról.

Atyai barátom könyvtárát (nemes gesztus!) a Sárospataki Református Kollégiumra hagyta. Sárospatakon található egyébként Cs. Szabó nyughelye is. 1984 őszén talán ötvenen voltunk a temetésén. Az egyszerűségében is pompás emlékmű Csík-szentmihályi Róbertet dicséri. Örültem annak, hogy az irodalomtörténeti esemény minden részvevője – szemből, ahogy illik – lefényképeztetett. Csak később derült ki, hogy a gépet kezelő ezzel a szorgos gesztussal besugói munkáját teljesítette.

Sok beszédnek kevés az alja, emlékezésem helyett álljon itt egypár levele!

többen is kértek tőlem írást hazulról minden feltétel s kikötés nélkül, de későn, hiába, no, végleg elfáradtam, mert egy kis könyvtárra valót összedolgoztam, többet is, mint amennyit illetett volna az olvasók iránti tapintatból. Mögöttem van az életmű nagyjából ismeretlenül (úgy értem: az 1949 utáni, nagyobbik rész), már csak kevés új írásra futja maradék erőmből s kedvemből. S mondanivalóból. Higgycs el, kérem, megvan bennem a jóakarát, de nem tudom még, mikor fogom írással is megszolgálni és köszönni szíves hívásukat.

Meleg baráti üdvözléssel, Cs. Szabó László

1981. január 16.

Kedves barátom, nagyon köszönöm a leveledet. Örülök, hogy a könyvek épségben megérkeztek, de hát nemigen aggódtam, mert vakon bízom a közvetítő személyben, éppen

ezért kényes v. vitatható írást, könyvet soha nem adok neki továbbításra. Nem is bízok rá feladatot, ha nem tudnám, hogy néha a posta túlbuzgó kezében Jancsi és Juliska meséjén is fennakadt. Akkor is, ha Illyés Gyulának vagy Juhász Ferencnek van címezve.

Igen gyanútlan voltál, ha annak idején javaslatot tettél az egyik kiadónál egy válogatott esszékötetre. Mint tudod, ősszel rövid időre otthon voltam (vagy írtam már?), s meggyőződtem, hogy milyen sokan tudják, miféle ember lett – mert nem volt ilyen harmincöt év előtt – a mindenható vezetőből, aki rég túl van egyébként minden elképzelhető nyugdíjhatáron. Én előre megmondtam volna innen, Londonból, hogy úgy jársz, ahogy jártál. Téged sajnállok, az ügy egyébként hidegen hagy.

De téged se sajnállok! Van rá okom, azért írom postafordultával ezt a levelet. Leveled sugalmazta. Innen kezdve minden bizalmas – egyelőre! –, amit írok. Nem magam, hanem a kiadó miatt. Csak ő oldhat fel a titoktartás alól.

Mikor szept. végén otthon voltam, magához kért Dr. Pók Lajos, a Gondolat főszerkesztője. Reprezentatív esszékötetet akar kiadni. Szívügye. Ő akar, szavait idézve, a fiatalok körében legendából visszaváloztatni olvasmánnyá, azaz: magyar íróvá. Azóta többször volt levélváltásunk, a kb. 300-ra rúgó s általam könyvkiadásra alkalmasnak ítélt esszéből ötvenet választottam ki további válogatásra, az ő válogatására, végtére ő a kiadó, s ő ismeri a terepet. Szövegeket még nem küldtem neki, örület volna ötvenet, mikor legjobb esetben a fele férne be, talán annyi sem. Így támadtak kizárólag technikai nehézségek (mert a becsvágya, azt hiszem, lankadatlan), amik késleltetik és hátráltatják a megjelenést, pedig soron kívül erre az évre ütemezte be. Segítséget keres otthon, s ez ügyben már kétszer fordult Gál Istvánhoz, aki tudtommal éppen a te nevedet vetette föl.

Én úgy látom, hogy csak a feleket kell összehozni, hogy előbbre jussunk a szép tervvel. Pók csupa jó szándék, de úgy érzem, egy kicsit túlbonyolítja ezt a tiszta ügyet. Te össze akartál állítani egy reprezentatív esszékötetet. Egyet akartok. Elképzelhető, hogy össze is dolgozzatok? Szolgálatot tennél neki is, nekem is. Ha a felajánlott ötvenből a te közreműködéseddel sikerülne megállapodni a listában, amely részint függ a kötet terjedelmétől, és függ Pók Lajos elgondolásától, hogy hány oldalról mutasson be, akkor a kiválasztott szövegeket részben megtalálod a SZK.-ban, részint én el tudom küldeni már február-

ban, de elküldhetem akár az összest. Lehetetlen, hogy a kezdeményező (!) kiadó, te és időnként talán Gál István hármában ne boldoguljatok, ha hármatoknak is szívügye. (S a szerzőé is, de ő 30 év alatt krisztusi türelmet tanult idegen földön.)

P. S. A főszerkesztőnél lévő listán a címekből és alcímekből világosan kiderül a tartalom.

Igaz jó barátsággal köszönt, Cs. Szabó László

1982. március 10.

Kedves Lajos, köszönöm szépen a figyelmedet, *Kikötő* c. naplód elküldését. Jár nekem a *Mozgó Világ*, a te másodpéldányodat tehát külön eltehettem. Csak csupa jót mondhatok róla, nagyon olvasmányos, tisztességes (esetében igazán nem meglepő) és a műfaj követésre ajánlható példája. Érdekessége az is, hogy szenvedélyes embernek ismerlek, a napló hangja viszont nyugodt.

Értesítést kaptam a győri Műhelytől, szívből örülök, hogy publikálják a tanulmányodat, s örülök neki elsősorban miattad, mert nagy elégtétel. Igen kedvesen kérnek melléje valamilyen írást, esszét, tanulmányt az áldozattól, végtelenül sajnálom, hogy képtelen vagyok teljesíteni a kérést (egyidejűleg nekik is megírom), mert nincs semmiféle kiadatlan írásom, nekik meg nem tudok írni, mert a Prot. Szabadegyetem kiadásában még az idén megjelennek önéletrajzi írásaim, az egyik pl. egymaga 150 nyomtatott oldal, s én eszeveszetten napi nyolc-kilenc órát dolgozom, mert ápr. 15. után eltűnök Londonból, és csak június végén kerülök meg. Ha Isten éltet, s nem szól közbe se haláлом, se betegség, május elején gurulok be a hazába, s biztosítlak, hogy az első napokban jelentkezem telefonon. Sejtelmem sincs, hol fogok lakni. Ugye 801-192 a telefonszámod? Csak akkor válaszolj, ha megváltozott.

Még egyszer: sok-sok köszönet, s gratulálok. Az ember mindent megér, ha elég sokáig bírja az életet. Ami nem kis teher.

Szívből köszönt öreg barátod, Cs.

1982. augusztus 12.

Kedves Lajos, no, mégis megszületett a hatkilós csecsemő! Ma reggel kaptam meg a győri Műhely 2/3 számát. Igen ro-

konszenzes folyóiratban jelent meg a tanulmányod. Tanulmány?! – kiséposz.

Mikor két év előtt gépirásban először olvastam, jó néhányszor elbámultam anyagismereteden. Igazolta az elbámulást második olvasása is, nyomtatva. Hamis bók, olcsó hízelgés nélkül mondom, hogy jobban ismered „összes művem”-et, mint én. Ami melleleg természetes, s így van sok más íróval, aki sokat ír. Egyik mű a tudatküszöb alá szorítja a másikat, különben eldugaszolódna a csatorna. Viszont ez a magyarázata az ismétléseknek is. Az ember elfelejti, hogy egyszer már megírta. Inkább erény, semmint hiba: hitelesíti az írást, annak a bizonyítéka, hogy az ember nagyon hisz valamiben, erősen átélte. Tehát gyanútlanul megint elmondja, azaz hitet tesz valami mellett. Szóval kívülállónak mindig jobb az áttekintése egy életműről. A tied teljes: távlati is, mikroszkopikus is. A szövegben nem találtam egyetlen mondatot sem, amely szerintem ne illene az áldozatra. Hozzáteve, óvatosságból, hogy még az ún. jó önismerők önismerete is hiányos és olykor ferde. De azért mégis remélem, hogy helyes az ítéletem: igen, a portré megszólal: ilyen az ember. Az ábrázolt.

Egyetlen kifogásom volt első olvasásra, meg is mondtam annak idején. Felérsz öt vadászkutyával: kiugrattad hazai és külföldi (!) bokraiból szinte minden írásomat. S az írásoktól áthatva úgy írtál, mintha a szegény tájékozatlan, mert tőlem elzárt hazai olvasó pontosan ugyanúgy ismerne, mint Te, a titkos beavatott. Második olvasásra, nyomtatott szöveggel a kézben csökkent az aggodalom. Van néhány kritikus utalás (pl. a legvégén: *Még vagyunk*), ami egyelőre rejtély az olvasónak, de aránylag kevés az ilyen, s lesz idő, amikor már minden olvasottabb olvasó megérti. Ha nem tudnád: tanulmányoddal a jövő elé siettel, annak írtad.

E héten megjelentek otthon a válogatott esszék: *Alkalom*. Nem kérhetnél esetleg, tanulmányod alapján, egy t.példányt Pók Lajos főszerkesztőtől? Most javítom önéletrajzi írásaim (*Hűlő árnyékban*) keféit. Valószínűleg Karácsony előtt már kint van a piacon. Nyugaton jelenik meg a Prot. Szabadegyetem kiadásában. S kb. két hét múlva megkapom összegyűjtött elbeszéléseim (1949–1981) keféjét is a Magvetőtől. Már készen várja az átvevőt.

Sietnem kell, mert rohamosan hanyatlom a Halál karjába, nincs segítség, és szerintem legfeljebb jövő évig ad halasztást, ha ad. Viszonyunk elég barátságos, vagy mondjuk inkább: civilizált.

De azért nagyon, nagyon jólesett, hogy még távozás előtt olvashattam szenvedélyes hangú, harcos és mégis szigorúan racionális tanulmányodat; belső alkata és stílusa, s az anyag feletti uralmad nagyon kedvemre való. Szívügyünk volt a megjelenés, légy szíves, add át hálás köszönetemet a Műhely szerkesztőségének.

Igaz jó barátsággal és szeretettel köszönt, Cs. bátyád

1982. augusztus 31.

Kedves Lajos, köszönöm szépen a Műhely példányát. A győriek rögtön a megjelenéskor küldtek egyet, igen nagy figyelemmel. Akkor nyomban írtam is Neked, remélem, nem kallódott el a levél.

E. Fehér elvtárs hadba szállása (amit már ismerem) ezúttal jámbor és vattázott, alig ismerem a régi, s gondolom, igazi hangjára. Az a balsors érte, hogy én ugyan nem, de Czigány Lóránt egykettőre kiásta a tollára szúrt mondatomat az 1930-as évekből. A Magyar Nézőben. Hát bizony jó nagyot hazudott a kicsike. Pontosan fordítva igaz, mint ahogy mondja a bemocskolásomra: szomorúan szembeállítom Goethe civilizált csehországi utazását a barbárok bevonulásával. De Magyarországon ma egy teremtett lélek se tudja tetten érni a hazugságot, mert hol van már az a régi-régi könyv, aminek a főcímét ráadásul el is hallgatja!

Persze annyi baj legyen. Sörétnek is kevés a medvebundámon.

A másik oldal hangja zaftosabb. A kanadai nyilatkozó. Azok gyűlölik csak igazán „szabó bácsi”-t. Tegyük is, igényt tartok rá.

Baráti szeretettel szívből köszönt, Cs.

Pótsorok

Kedves Lajos, már le volt ragasztva a boríték, amikor megjött, nagyon gyorsan aug. 24.-i leveled. Jólesett minden sora, köszönöm szépen.

Nagyon, nagyon örülök, hogy láttatok a Rózsa utca ötöt, azaz a Strada Samuil Micu hatot. Úgy látszik, keveset vagy semmit se romlott a „várfalon” belül. Édesanyám életében, utolsó éveiben több családdal élt együtt, beutaltakkal. Általában jóindulatú népek voltak, kiderül majd egy-két sorban a készülő önéletrajzi kötetből is. Kb. két-három hét múlva már

megkapom a második, tördelt korrektúrát. Kihozhatnák novemberben is, de Czigány Lóránt mintegy 40-50 oldalas függeléke, a mintaszerűen „profi” bibliográfia (1949–1981) rengeteg munkát ad, ötször annyit, mint maga a szöveg. Örülök, ha Újévre megjelenik. Ha igaz, egy-két hét múlva megkapom a Magvetőtől az elbeszélések levonatát (hasábban, tördelve? nem tudom), meg vagyok illetődve, mert Kner nyomja Gyomán, ilyen megtiszteltetés sem ért, amíg a hazában éltem. A Gondolat szívvel, szeretettel gondozta az *Alkalmat*, kevés benne a hiba, úri és civilizált a külseje, egyetlen panaszom, de hát mit tegyünk, hogy igen zsugoriak a tiszteletpéldányokkal. Mindegyik vállalat az, de azt hiszem, a Gondolat még túlesz a többin. Neked aztán igazán kijárna egy a tanulmányért!

Eloolvastam harmadszor is, ezúttal a mélyreható szövegnél is jobban éreztem-láttam-becsültem szilárd, belső szerkezetét. Amit egyik itteni olvasód elsőre felismert. Úgy látszik, kissé nehéz a felfogásom. Múlt levelemben említettem, s látom leveledből, hogy egyetértesz: a tanulmány akkor nyeri majd el méltó helyét és jogait, ha mindenki könnyen hozzáférhet az általad említett összes íráshoz. Kevés dolgot írtak ennyire a jövőnek... reméljük: a (viszonylag) közeljövőnek.

Kolozsvárra soha, semmi szín alatt nem mennék vissza. Lajos, nemcsak a század elején volt rendkívül tiszta és a szó lelki értelmében a legúrabb város, még 1940 és 1944 közt, a második világháború alatt (!) is visszavarázolták régi arculatára, nagyon tiszta volt, nagyon nemes, még mindig gyermekkorom városa volt, pedig már a negyvenéves ember szemével néztem, nosztalgia nélkül.

A lélek kész, de a test erőtelen... Küzdöm, amennyire tudok, de a homokóra egyszer csak lefut. A haláltól sohase félttem, felháborodni se tudok a gondolatától, de újabban gyakori a halálsejtelmem, ami más, mint a félelem, csökkenti az ellenállóerőt. Az önélet-rajzi kötet s az elbeszélés-gyűjtemény biztosítva van, legfeljebb más javítja, a fiam v. Czigány Lóránt, de jövő évben legalább egy évi munkával vállalkozni kellene a csakugyan utolsó nagy dobásra, a *Görögök* második felének a megírására, s mostanában végképp úgy érzem, hogy ahhoz már nincs erőm. Kár.

Még egyszer mindent köszönök. S persze ismeretlenül is kézcsókjaimat küldöm a feleségednek.

Igaz barátsággal, Cs. bátyád

Wien, 1984. március 10.

Kedves Lajos,

Uramisten, ha én úgy ismerném a munkáimat az utolsó kötőszóig, mint Te! De hát, ami lehetetlen, az lehetetlen. Honnan is veszi, honnan is ássa ki, milyen zugokból, mennyiből? – gondolom időről időre elképedve, magamról olvasva a Te szövegedben. Néha már-már ijesztő ez a tudás. Persze nagyon megtisztelő is. S hogy mennyire jólesik, arra fölösleges sok szót fordítani.

Itt, Bécsben persze nincs kéznél ős-szöveged, az a gépelt, amit a Belgrád rakpart óta őrzök. Restelném, ha tévednék, de több ízben úgy vettem észre, hogy sok pót, azaz új anyagom beledolgozásával elég sokat és lényegeset változtattál rajta, végig az előnyére. Tévednék? Ezúttal nincs többé egyetlen akkori szóvá tett aggályom, hogy ti. a mulasztásaiban ártatlan, mert kényszerűen tájékozatlan olvasó nem értheti meg minden utalásodat, ami neked, a titkos szöveg birtokosának a kisujjában van. Most teljesen elmaradt ez a nyugtalanító érzés. Valószínűleg két nyomós okból: egyfelől simításaid – vagy ami simításnak hat –, másfelől az olvasók megnőtt tudása sokszorosán kedvezőbb helyzetet teremtett első találkozásunk óta. Az is lehet azonban, hogy ős-szöveged nagyon alapos ismerete kelti most már azt a benyomást, hogy mindenki számára mindig érthető volt valamennyi célzásod versre és prózára egyaránt.

Lajos, szívből, meghatva köszönöm a szeretetet, barátságot s eredményes küzdelmeidet értem, szóval a sok-sok rám fordított, alapos munkát. Még annyit, hogy a 403 lap bekezdésétől („Vágyja-e...”) a 404 lap végéig terjedő rész („megrontott gondolkozás”) az a két oldal, amely a kedvencem, talán mert helyes vagy téves önismeretem tükre. S még valamit: a fül-szövegtől teljesen el voltam képedve, többeknek megmutattam, mindenki boldogan elcsodálkozott. Itt-ott mégiscsak dereng.

Két kötetre tervezett esszégyűjteményem Vízkereszt óta szedésre készen a Magvetőnél fekszik, ismerve a nehézségeket, örülök, ha 1985-ben megjelenik. Sajnos, korom miatt már nem dobálózhatom az évekkel. Azzal a könyvvel nincs már gondom a kefelevonat javításán kívül. Késő őszig azonban a Gondolattal kötött új szerződés alapján egy Shakespeare-könyvön kell dolgoznom. Feltételesen mondom, hogy októberig talán elkészül. Közbe kell ugyanis iktatni

három-négy esetleges kórházi kezelést, szerencsével csak napokra, ha nincs szerencsém, hetekre, testileg-lelkileg a kevés is megvisel. Még kellene jó két és fél esztendő minden tervezett munkám elvégzéséhez, nincs rá semmi biztosíték az ég kegyelmén kívül. Szorítsunk, hogy a munka érdekében, mert az még most is hatalmában tart, talán megadja ezt a halasztást.

P. S. Március 12-től júniusig bizonyosan a Mewsban vagyok. A június még bizonytalan. Ha idén is hazanézek, az út most szept. 10. és okt. 10. közé esne, gondolom: három hétre.

Ismételt forró köszönettel, és gratulálva, hogy végre megjelent a könyved, családotat is szívből köszöntve maradok igaz öreg barátod, Cs.

Ferenczy Béni alkotása (1949, felállítva: 2003, Budapest, Károlyi kert)

KERTÉSZ LÁSZLÓ

Mítosz, recepció, kisajátítás

A Petőfi-kultusz köztéri történetének rövid vázlata

Amennyiben nagyjaink köztéri megjelenítéseinek gyakoriságát vizsgáljuk akár Magyarország területén, akár az egész világon, a képzeletbeli „toplista” első helyezettje – behozhatatlan előnnyel – Petőfi Sándor. A 2012-ben megszűnt Képző- és Iparművészeti Lektorátus adatbázisa, ami csak az 1960-as évektől rögzítette az elhelyezett köztéri alkotásokat, közel 150 Petőfit megjelenítő magyarországi plasztikáról tud, a kozterkep.hu közösségi adatbázis honlapja pedig a költő nevére rákeresve a XIX. századi első emlékállításoktól a mai napig 288 találatot dob ki, de a jelentős számú országhatáron túli elhelyezést is ide számítva biztosan a 300-as szám felett járunk. Hiteles adatunk vagy teljes körű gyűjtés a témában sajnos nem létezik, 2014. március 15-én, az első horvátországi Petőfi-szobor avatása kapcsán Harasztiban az hangzott el, hogy ez a 385. Petőfi-szobor a világon, egy 2013-as MTI-hír szerint pedig a varsói Petőfi-szoborról szólva Lezsák Sándor 780 létező Petőfi-plasztikáról beszélt. Utóbbi nyilvánvalóan tévedés, vagy félrehallás, de a nagyságrendet jól jelzi. Képzeletbeli listánk többi helyezettje – egyes politikai korszakok intenzív kampányai ellenére – sem tudta megközelíteni ezeket a számokat, még a Magyarországon elhelyezett Leninek is csak a 130-at közelítették, és eddig Szent Istvánnak is csak közel 140 alkalommal állítottak plasztikát. Ha a legnépszerűbb költőinkkel vetjük össze: József Attila emlékéét 74, Arany Jánosét 53, Adyét 38, Radnótiét mindössze 30 alkotás őrzi.

Petőfi köztéri kultuszának kialakulására egyaránt hatással volt a költő még életében tapasztalható rendkívüli népszerűsége, a halálának körülményei kapcsán kialakuló legendárium, illetve az első emlékállításokat megelőző és folyamatosan változó irodalmi recepciója. Így az ezzel kapcsolatos alapfogalmak: a nemzet költője, a szabadsághős, illetve a költészet megtestesülése. Ezt színesíthetnék azok a szerepdilemmák, amelyek az élettörténetét jellemzik, illetve azok az általa tudatosan és magas fokon művelt irodalmi szerepjátékok, amelyek messze túllépnek az előbb sorolt ikonikus kategóriákon. Természetesen ezekkel a kultusz nem nagyon tud mit kezdeni,

a köztér korlátozottabb és kötelezően populárisabb vizuális nyelve pedig még annyira sem. A köztéri ikonográfia – a realitástól messze elszakadva, a márciusi ifjak vezéralakjaként – a forradalom és szabadságharc politikai centrumába emeli figuráját. A valóságban 1848 tavasza után jelentősen megváltozott a politikai környezet és a sajtó nyilvánossága, így a márciusi ifjak többet nem kaptak jelentős szerepet a közéletben.

A másik, ami miatt Petőfi 1849 után kiemelt helyhez jut a forradalom ikonográfiájában: halálának mitizálódása. Az ikon interpretációja eszerint: Petőfi a haza függetlenségéért, a nép szabadságáért vagy a társadalmi forradalomért áldozta életét. Mindez ugyan logikai ellentmondásban volt a túlélő Petőfiről szóló mítosszal, az utóbbi viszont tökéletesen megfelelt a megfogalmazást kívánó vágyaknak. A forradalom reménye él tovább ebben a legendában, aminek erejét mutatja, hogy azon kívül, hogy vásári ponyvák sorát ihlette, vidéken szélhámos ál-Petőfik is felbukkantak az ötvenes években; a karaktert Jókai is felhasználja *Az új földesúrban*, Krúdy pedig *Ál-Petőfi* című regényében ír az ezzel kapcsolatos hiedelmekről. Amikor végleg elfogyott a költő visszatérésébe vetett remény, a szabadságharc mártírjaként foglalta el helyét a kivégzett miniszterelnök és az aradi vértanúk társaságában.

A szabadságharc leverését a Haynau-rendszer rémuralma és a Bach-korszak nyílt abszolutista önkénye követi, ezekben az években fel sem merülhetett a Petőfivel kapcsolatos köztéri emlékállítás. A Bach-rendszer bukását követően az 1860-as év lett az önkényuralom elleni nemzeti ellenállás nyílt újraéledésének ideje, a szabadságharc leverése óta a legnagyobb Habsburg-ellenes tüntetéssel, ami minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy Ferenc József kiadja az októberi diplomát, és hogy március 15-e nemzeti emléknap jellege a későbbiekben végleg megszilárduljon.

Mindez utat nyitott végre az első köztéri Petőfi-emlék felállítása előtt, ha még csak lokális szinten is. 1861-ben Kiskörösön így emelhetek a költő szülőháza közelében egy 4 méter 80 cm-es oszlopon mellportrét Petőfi tiszteletére. A kiskörösi evangélikus lelkész kezdeményezésére, a helyi polgárság közadakozásából állított mellszobrot a pesti Gerenday Antal kőfaragó mesterrel készítették el. A portré jelentősége nem elsősorban esztétikai kvalitásában van, hanem elsőségében, bár szégyellnivalója megrendelői-

nek nem volt, a költőt zsinóros mentében, fedetlen fővel, lant, kard és babérkoszorú attribútumokkal megjelenítő alkotás korrekt plasztika.

A kialakuló ikonográfia eszmei alapjairól fentebb már írtam. A vizuális forrásokat a költő életében született képi ábrázolások jelentik, természetesen azok ismertségének függvényében, hiszen a Petőfi-dagerrotípia például csak 1868-ban bukkant fel, publikálva pedig először 1879-ben lett. Petőfinek életében plasztikai ábrázolása nem készült, így az úttörő szobrok, főleg Izsó Miklós munkái határozták meg majd a köztéri szobrászat ikonográfiáját is. Nem a kiskőrösi volt ugyanakkor az első Petőfi-plasztika: Alexy Károly 1850-ben már készített egy kisméretű, mindössze 34,5 centiméteres gipsz portrét, amelynek előképe a Barabás Miklós Petőfit ábrázoló tusrajza alapján készült Tyroler-féle acélmetszet.

1860-ban indul az első országos jelentőségű, és egyben szerepében máig a legfontosabb Petőfi-szobor rendkívül hosszú és viszontagságos története is. Ekkor tért ugyanis haza – amnesztiával – a korszak Európában és Amerikában ünnevelt hegedűvirtuóza, Reményi Ede, aki – mivel Görgei Artúr segéd-tisztje volt – a szabadságharc leverése után emigrált. Reményiben hazatérte után nem sokkal felmerült a gondolat: Petőfinek emléket kell állítani. Országjáró koncertkörútra indult, és még 1860 őszén eljutott a költő szűkebb hazájába, a Kiskunságba is. A kiskunfélegyházi koncertjét követő fogadáson vetették fel a helyi polgárok, hogy Petőfi 8-10 hónaposan került Félegyházára, azaz ott kezdett el magyarul beszélni. Reményi ezen felbuzdulva indítványozta, hogy azon a házon, ahol ez történt, ennek emlékére tábla állítassék, amely ötletet a közönség lelkesen elfogadta. Reményi rögtön 25 forintot felajánlva gyűjtést is indított e célból. Az emléktábla leleplezésére azonban a politikai helyzet miatt majd csak 1867-ben került sor; avatása egyben az első országos Petőfi-ünnepség lett.

Reményit ugyanakkor a Félegyházán tapasztalt lelkesedés arra az elhatározásra juttatta, hogy közadakozást indítson egy Petőfi-szobor felállítására is. A felhívást *Felszólítás a nemzethez* címmel fogalmazta meg 1860. november 20-án Kiskunhalason. Pestet jelölte meg mint leendő felállítási helyet, minthogy Petőfi itt működött a legtovább. Ezután mozgósította barátait, ismerőseit az ideiglenes Petőfi-szobor bizottságban való részvételle. 1860. december 26-án megalakult az ideiglenes bizottság. Reményi lett az ideig-

lenes elnök, vagyis ő gondoskodott a finanszírozás megteremtéséről, ami nem jelentett mást, mint hogy a saját koncertjeivel teremti elő a pénzt a szoborra. Reményi ezzel egyidejűleg beadvánnyal fordult a kormányzóhoz, Albrecht főherceghez, hogy a bizottságot legalizálja, azonban a kormány a bizottság működését nem engedélyezte. Reményi ettől függetlenül tovább gyűjtötte hangversenyeivel a pénzt.

A kiegyezés eredményeként megalakuló magyar kormány létrejöttét kellett kivárni, hogy jobbra fordulhasson a kezdeményezés sorsa. Ekkor már Pest Város Tanácsa is pártfogolta, és legalíssá vált a bizottság. Felmerült, hogy a szobor felállítását jó lenne Petőfi születésének 50. évfordulójára, azaz 1873-ra időzíteni. 1871 novemberében a bizottság egy albizottság felállításáról döntött, aminek dolga a szobrászokkal való kapcsolatfelvétel és ajánlatkérés, valamint a várossal való együttműködésben a lehetséges helyszínek keresése. A szobrász kiválasztása könnyen ment, Reményi ugyanis jóban volt Izsó Miklóssal, aki ekkor már nagy elismertségnek örvendett több köztéri szobra és *Búsuló juhásza* okán. Izsó nagyon komolyan vette a feladatot, 1871-ben európai útra indult köztéri szobrokat tanulmányozni – majd hazatérve több szoborvázlatot készített, köztük néhány remekül sikerült tervvel.

A szoborral kapcsolatos elvárások a közvéleményben annyira sokfélék és hatalmasok voltak, hogy szinte lehetetlen feladatnak tűnt ezeknek megfelelni. Izsó még kisdíákként látta Petőfit a sárospataki kollégiumban szavalni, így ez a személyes élmény nyilván meghatározta a költőről való gondolkodását is. Felhasználta a Petőfi életében készült képeket is. Petőfi Zoltánról is készített vázlatokat, mert arcvonásai erősen apjára emlékeztettek, majd amikor ifjan elhunyt, lenyomatot is vett az arcáról. Gondos tanulmányokat készített a figurához is, kilenc egészalakos vázlatáról tudunk. Kompozíció szempontjából ezek három csoportot alkotnak. Az első a közismert, Kr. e. 230-220-ban készült, márvány másolatban fennmaradt *Haldokló gallus* kompozíciójából indul ki: Petőfit egy földhányáson, jobb karjára és kenyérzsákjára dőlve ábrázolja, kettétört karddal. Feje lehanyatlik, arca eltorzul a fájdalomtól. A második csoport a márciusi ifjút, a szavaló költőt mutatja, dinamikus szónoki gesztusként felemelt jobb karral, baljában irattekercscsel. A harmadik csoport a bizottság kívánságára készült. Az egyik ülésen többséget kapott az a javaslat, hogy Izsó ne a forradalmár, hanem a „lírai versek és

a hazaszeretet” költőjét mintázza meg. Ehhez a „Tied vagyok, tied hazám – E szív, e lélek!” idézetet ajánlották a figyelmébe. A terveket a sajtóban is közzétették – a közvélemény a szavaló Petőfit megjelenítő terv mellé állt, azonban a bizottság kötötte az ebet a karóhoz, kifogásolva a figura mozgalmasságát is. Izsó így kénytelen volt a jobbját a szívére helyező, baljában irattekercset tartó változaton tovább dolgozni. El is készítette az 1:1 méretarányú gipszmodelljét, amit a bizottság egyhangúlag elfogadott.

A szobor nem készülhetett el az évfordulóra, mert helyének kiválasztása a nemrég egyesült város részéről rendkívül nehezen ment, de azért sem, mert Izsónak nem volt megfelelő műterme. 1874 tavaszán sikerült felállítási helyet találni számára a Duna-parti sétányon. A tér előnyeként fogalmazták meg, hogy a Petőfi-szobor az alföldi táj felé fordulva állítható fel, így azzal eszmei kapcsolatot teremt. Ugyanez évben Izsó is végre elkezdhetett építeni egy megfelelő méretű műtermet, azonban mire elkészült, az egészsége felmondta a szolgálatot, 1875 tavaszán elhunyt. A bizottság a lehetőségek gyors áttekintése után Huszár Adolfot javasolta a kivitelezésre, aki Izsó közvetlen munkatársa volt, és maga is már jeles szobrász hírében állt. Amikor megbízták, feltételül szabták, hogy Izsó modelljének pátozát mérsékelje. Később azonban a szoborbizottság összetételében változás történt, és a közvélemény által is preferált tervhez tértek vissza, amelyen Petőfi a legendás március 15-i szavaltat forradalmi pózában látható. Huszár azonban pontosan tudta, hogy a kisterven még nincsenek a nagy szobor plasztikai problémái kidolgozva, azok megoldása még az 1:1 léptékű modell készítőjére várt. Így csak hosszas rábeszélés után vállalta, hogy Izsó néhány centiméteres terve után készítse el a szobrot. Mindenképpen szakmaiatlan és igaztalan tehát az összes olyan későbbi bíráló, amely a Huszár-féle 1:1 modellt, illetve a kész művet Izsó kistervével vetette össze. Mindössze az mondható el biztosan, hogy bár az Izsó-terv kompozícióját hüen megtartotta, a kismodell lendületes kifejezését a felnagyításnál nem tudta maradéktalanul átmenteni. Nem tudhatjuk azonban, hogy Izsó mire jutott volna. A szobor Ybl Miklós tervezte posztamensre került, avatási ünnepségét 1882. október 15-én tartották, a kormány és a főváros képviselőinek jelenlétében.

Állt tehát a költő születési helyére emlékeztető szobor, állt az országos emlékmű, de nem volt még köztéri mementó halálának feltételezhető helyén. 15 év

múlva pótolták ezt a hiányt. Segesváron, utolsó csatájának helyszínén 1897. március 15-én szobrot avattak Petőfi Sándor tiszteletére, Köllő Miklós alkotását. Az egészalakos portré kompozíciója az Izsó–Huszár-féle szobor variációja, azzal a lényeges különbséggel, hogy baljában kardot, és nem irattekercset tart.

A századforduló időszaka ugyan jelentősebb Petőfi-szobrok állítása nélkül telt, viszont egy lassan tovább bontakozó kultusz minden jegyét mutatva. A kultusz kutatás egyik máig érvényes közhelye, hogy a művészeti kultuszok a vallási kultuszokkal analógnak mutatkoznak. Petőfi esetében is ezt láthatjuk: minden vele kapcsolatos jelenség, tárgy, esemény szinte ereklyeként működött. Így születtek meg majd az „itt járt Petőfi” típusú emléktáblák és Petőfi-szobrok is, amely jelenségnek igen jó táptalajul szolgált, hogy a költő édesapja munkája miatt (hentes és mészáros) a család, és így Petőfi is rendkívül sok helyen megfordult, a kultusznak helyeket és tárgyakat bőséggel szolgáltatva. Így avattak halálának 50. évfordulóján, 1899-ben portrédomborműves emléktáblát Mezőberényben, majd 1901-ben Szalkszentmártonban. 1902-ben Balatonalmádiban Izsó Petőfi mellportréjának bronzöntvényét állították fel, 1907-ben Sopronban pedig Lukácsy Lajos domborművét.

1911-ben Pozsonyban Radnai Béla készít nagyszabású Petőfi-emlékművet. Kompozíciója nem az Izsó-féle utakat követi, a ravatalszerű posztamentumon álló Petőfi baljában tartott kardját ajánlja a hazának, miközben jobbja a Múza tekint fel reá. Ugyancsak ebben az évben Nagyszébenben Istók János bronz Petőfi-domborművét helyezik el. 1912-ben Marosvásárhelyen állítottak Petőfi-emléket, egy magas obeliszket, amin Kallós Ede bronzplakettje volt látható, Petőfivel Bem tábornok és a Múza alakjai közt. Egy turult is terveztek a tetejére, azonban a háború annak elhelyezését már megghiúsította. 1913-ban Veszprémben avattak még fel egy portrédomborműves emléktáblát, Csikász Imre érzékenyen mintázott munkáját, hogy azután 1923-ig egyetlen Petőfivel kapcsolatos köztéri munka se készülhessen. Ennek okai részben a világháború, részben a trianoni döntés következményei. A köztér a szimbolikus nyilvánosság tere, kommunikációs felület, az emlékezetkonstrukciók helye. Ezért minden politikai/hatalmi szimbolikus térfoglalás elsődleges terepe is egyben. A trianoni döntést követően a Magyarországgal szemben álló utódállamokban legalább 120 köztéri művet romboltak le vagy alakítottak át, köztük természetesen Petőfi-

emlékeket is. A trianoni szerződés nem biztosított Magyarországnak jogot, hogy a kifogásolt vagy elbontásra ítélt műveket elszállítsa, így egyedül az 1916-os visszavonuláskor Budapestre menekített segesvári Köllő-féle szobrot sikerült megszerezni, amit 1922-ben Kiskunfélegyházán fel is állítottak. A pozsonyi Petőfi emlékműnek már 1919-ben letörték a fejét, bedeszktázták, csak a főhercegi istállóban elrejtve sikerült végül megóvni a további rongálástól. 1920-ban Nagyszébenben tönkretették a Petőfi-domborművet, Marosvásárhelyen pedig ledöntötték a Petőfi-emlékművet, a rajta lévő bronz domborműnek pedig nyoma veszett. 1923-ban a megrongált oszlopot az ismeretlen román katona emlékművévé alakították át, tetején az időközben elkészült turullal.

A két világháború közti időszak a kultusz szempontjából csendesebben telt. A költő születésének 100. évfordulóján, 1923-ban a hortobágyi Csárda homlokzatán helyezték el Füredi Richárd, Szabadszálláson pedig Gerenday Béla egy-egy portrédomborműves Petőfi-emléktábláját. 1924-ben Berán Lajos készített Budapesten a Kossuth Lajos utcába portrédomborművet, a Horvát-ház falára; ez sajnos a második világháború idején, Budapest ostroma alatt eltűnt.

Miután 1922-ben Kiskunfélegyházán felállították Köllő segesvári Petőfi szobrát, Kiskőrös polgárai úgy érezték, nem maradhatnak le a versengésben, ezért 1927-ben Szentgyörgyi István egészalakos Petőfijét állították fel a már a költőről elnevezett téren. A korábbi egészalakos Petőfiktől eltérően ez egy erősen statikus és zárt kompozíció, a költő a kezében tartott kardot és lantot szorosan teste mellett tartja. 1928-ban Kiskunfélegyháza gazdagodott egy újabb portrédomborművel, Siklódy Lőrinc munkájával. 1930-ban Szegeden ismét egy impozáns munka született, Horvay János a Dóm téren konzolon elhelyezett, másfél-szeres életnagyságú, haraszi mészke figurája a templomi oszlopszobrok hagyományát egyesíti Horvay jellegzetes hangvételével. 1931-ben Kisfaludi Strobl Zsigmond készített Pápára Petőfiről egy rendkívül karakteres mellszobrot.

Amint eddig láthattuk: Petőfi köztéri ikonográfiája nem hemzseg az újításoktól. Ez alól némileg kivétel a 48. gyalogezred 1934-ben Nagykanizsán felállított emlékműve. Ne tévesszen meg minket: a 48-as számnak ez esetben nincs köze a '48–49-es eseményekhez, arról van szó csupán, hogy az 1798-ban Veronában alakult 48. számú gyalogezredben szolgált Petőfi is 1839 és 1841 között, és az ezred első

világháborús halottainak szerettek volna emléket állítani. A kompozíció – meglehetősen szokatlan módon – Petőfit egy első világháborús, kézigránátos magyar katonával ábrázolja. A költő előre mutató baljával jelöli ki a harcra vezető irányt. Az interpretációt segíti, ha tudjuk, hogy a szobor előterében virágokból kirakva a koronás kiscímer és Nagymagyarország térképe volt látható, benne kiemelve a Trianon után megmaradt területtel. A Petőfi-portré előképe Kisfaludi 1925-ös mellszobra, ami 1967 óta Alsórajkon áll.

A kultusz erősebben szakrális analógiákat mutató népi vonalára példa Dömsödön az úgynevezett Petőfi-fa emlékoszlopa. A Duna-parton áll az a nagy mozsári tölgy, amelyet Petőfi fájaként tart számon az emlékezet – alatta faragott kövekből emeltek 1936-ban emlékoszlopot, amelyre Lux Ede portrédomborművét erősítették. Az emlékfá körül több, a fa letört ágrönkjeiből Polyák Ferenc népi fafaragó által alkotott, a Petrovics család tagjait ábrázoló faragás van.

A világháború alatt az egyetlen Petőfihez kapcsolódó köztéri munkát Morzsa-Morhardt Gyula készítette, Aszódon. Az 1939-ben felállított egészalakos szobor nem fordul szembe a nézővel, tette készen oldalra tekint, kis terpesze és felső testének félig zárt tartása minden furcsasága mellett dinamikus feszültséget mutat.

A Petőfi-kultusz egyik fő tartalmi eleme kezdettől a nemzeti függetlenség, így érthető módon az országos Petőfi-emlékhely, az Izsó–Huszár-szobor ennek egyik fő szimbóluma. Megmutatkozott ez 1942-ben is, amikor március 15-én a pesti Petőfi-szobornál németellenes, függetlenségi tüntetéssé változott a békepárti ellenzék koszorúzása. A szervező Magyar Történelmi Emlékbizottság szinte minden demokratikus politikai oldal képviselőjét a sorai között tudta: Bajcsy-Zsilinszky Endre mellett tagja volt Szakasits Árpád, Tildy Zoltán, Barankovics István, de Illyés Gyula és Veres Péter is.

A háború után a szovjet okkupáció a köztereken sokkal előbb érezte közvetlen hatását, mint a politikában. Így csak két kis, lokális emléket sikerült találnom a háborút követő két évből a kultusz továbbélésének. 1946-ban egy helybéli libatenyésztő, dilettáns kőfaragó készítette el Kiskunmajsán Petőfi Sándor meglehetősen gyenge minőségű egészalakos kőszobrát, a rákövetkező évben pedig Budapesten, a VIII. kerületi MÁVAG kolónián, a háztömb belső udvarán állította fel a MÁVAG '48-as ifjúsági bizottsága Loósz József Petőfi-mellportréját.

1948 nemcsak a politikában, de a köztéri kultuszban is nyíltta tette a diktatúrát. A költő halálának 100. évfordulóján tartotta meg Horváth Márton, a párt kultúrpolitikai vezetésének második embere előadását *Lobogónk Petőfi* címmel, a költőt az osztályharcos kommunista ideológia hőségé avatva, az életművet és a kultuszt egyaránt kisajátítva. A „Lobogónk Petőfi” jelszó kormányprogram lett, a konstruált bolsevik eredettörténetbe be nem illeszthető hagyománnyal szemben, a korlátoltan értelmezett közérthetőség nevében. A közteret ennek megfelelően elárasztották a Petőfi-szobrok: csak 1948-ban 16 Petőfi-portré vagy -emlékmű került a köztereinkre, de 1948-tól 1956-ig 33 elhelyezett munkát sikerült összegyűjtenem. A plasztikák igyekeztek kiszolgálni a propagandát, a „bolsevik” Petőfit megkonstruálva, többnyire a szocreál esztétikának is megfelelően. Két tipikus példát említenék csak: Medgyessy Ferenc debreceni Petőfijét, amely kompozíciójában ugyan Izsót követi, de egy duzzadó izmú ifjúmunkást ábrázol, vagy Mikus Sándor merev szocreál hangvételű ózdi figuráját.

Aki nem próbált megfelelni a kánonnak, annak esélye sem volt, hogy munkáját felállítsák. Ez lett a sorsa Ferenczy Béni 1948-ban elkészült tervének is, ami nemcsak a korszak Petőfi-ábrázolásai közül emelkedik ki, hanem egyben a Petőfi-szobrok egyik legkvalitásosabbja is. Eredetileg még a Művészeti Tanács kérte fel a szobrászt, hogy a milánói Ambrosiana udvarára tervezzen egészalakos Petőfi-portrét. A szikár, érzékenységtől vibráló figura pátoszmentes realizmusa a hivatalos ítések részéről teljes értetlenséggel találkozott. Hiába, hogy 1955-ben a VI. Magyar Képzőművészeti Kiállításon közönség elé került a modell, hiába írt róla lelkesülten Fülep Lajos, majd Hubay Miklós, hiába reprodukáltatta könyvborítóján Hatvany Lajos, csak 1960-ban önthették bronzba, hogy az akkori gyulai tanácselnök kezdeményezésére a város főterén elhelyezzék. Az Ambrosianában pedig csak 1970-ben állíthatták fel a másodpéldányát. Pedig Kontha Sándor joggal nevezte a szobrot a magyarországi deheroizáló portré-emlékművek előzményének.

1956 véget vetett a kisajátítási kísérletnek, a nemzet visszavette költőjét. Maga a forradalom is a buda-

pesti Petőfi-szobor előtti tüntetéssel indult, de eszméisége, szimbolikája is visszanyúlt a '48-as eszméhez. Az '56-os szabadságharc leverése után a függetlenségi eszme, a 1848-as hagyaték és az ellenzékiesség szorosan összeforrt, a hatalom nem tudta többé kisajátítani Petőfit. Ennek ellenére a rendszerváltásig is sok Petőfire emlékező köztéri munka készült, azonban már többnyire a neutralitás és a nemzeti ellenállás eszméinek lokális ápolása között egyensúlyozva. Nagyjából 100, a Petőfi-kultuszt szolgáló mű születik még ebben a harminchárom évben, köztük – a nagypolitika érdeklődését elvesztve – mindössze 13 egészalakos szoborral; ha Ferenczy korábbi tervének megvalósulását nem számítjuk. Sok korrekt alkotás van ezek között, de rendkívüli kvalitását nem nagyon találunk.

A rendszerváltozás és a szocialista világrend összeomlása új szituációt teremtett: itthon elsősorban a kisközösségek identitásának erősítését szolgálják a szép számban készülő, lokális jelentőségű szobrok, domborművek, a határainkon túli Petőfi-kultusz pedig a kisebbségi nemzeti identitás megőrzésének szolgálatába állhatott. A rendszerváltás óta eltelt évtizedek a korábbiaknál jóval gazdagabbak ikonográfiai újításokban, ezek sikeressége azonban erősen vitatható. Körösi Tamás beregszászi munkája (*Petőfi Sándor*, 1991), vagy a Koltón felállított Pogány Gábor Ernő tervezte kompozíció (*Szeptember végén*, 1998) lényegében Petőfi-szövegek vizualizálásai, annak minden csapdájával, Székely János Jenő székesfehérvári víziója (*Petőfi Sándor*, 2004) pedig komoly tévedésnek tűnik. Pauer Gyula XVIII. kerületi emlékműve ugyan az életmű koherens és nivós darabja, ám köztéri munkaként – véleményem szerint – nem tölti be funkcióját.

A köztéren tisztán nemzeti identitás-szimbólum má transzponálódott Petőfi a kultusz egy viszonylag új funkciója, így ma már olyan területeken jelennek meg Petőfi-szobrok, ahol eddig – a történeti érintettség hiányában – még soha. Így avatták például 2014-ben, Horvátországban Petőfi első szobrát, Harsztiban. Némileg jelképes módon Hunyadi László erdélyi művész mellportróját, amelynek egy másik példányát egy héttel korábban éppen Kolozsvárott állították fel.

ROSONCZY ILDIKÓ
Kinek a kudarca?

Az oroszok az 1849. július 15–17-i
 váci csatáról

1849. június 29-én a magyar minisztertanács a honvéderők gyülekezési helyéül Szeged környékét jelölte meg. Görgei Artúr, aki ekkor még hadügyminiszter és főparancsnok volt, július 5-től azonban már csak a feldunai hadsereg parancsnoka, késve, csupán Kossuth és a kormány többszöri sürgetésére, valamint a július 11-i vesztes komáromi csata után indult el Nagysándor József tábornok I., Leiningen-Westerburg Károly tábornok III. és Poeltenberg Ernő tábornok VII. hadtestével a Duna bal partján a Dél-Alföld felé. Az élen Görgey Ármin alezredes különítménye haladt. Vácnál július 15-én beleütköztek az orosz főcsereg elővédjébe. A haderő összpontosításának területére az Alföldön át vezető út elzárult előttük. Július 16-án Görgei – felmérve a vele szemben álló orosz sereg nagyságát –, kockázatos terv végrehajtásába fogott. Július 17-én súlyos áldozatokat követelő hátrézkedésekkel biztosítva seregének elvonulását, nagy kerülővel, az orosz hadsereg háta mögött, téli hadjáratának rövidített ívén, Losoncon, Rimaszombaton, Miskolcon át folytatta útját. Tokajnál érte el a Tiszát, ahol átkelt a folyón, és Nyíregyházán (az oldalvéd I. hadtest pedig Debrecenen), majd Nagyváradon át tartott az új gyülekezési pontként kijelölt Aradra. Ide csapatai augusztus 9–10-én vonultak be.

Ismert a július 15–17-i váci csata története, és ismertek azok a kemény kritikák is, amelyek szerint Görgei késlekedése, a Komáromnál elvesztegetett idő végzetesnek bizonyult, mert így lehetetlenné vált a honvéderők összevonása a Dél-Alföldön. Az alábbiakban azt vesszük számba, hogyan értékelték a Vácnál történteket az oroszok: mit bizonyítanak általunk megismert hadműveleti irataik, egykorú, majd később papírra vetett beszámolóik, hadtörténeti munkáik?

*

Az orosz hadsereg magyarországi hadjáratát szakaszokra bontva, a váci csata mindenképpen szakasz-

A szerző *Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért* című kötetéből jegyzetek nélkül közöljük a váci csatáról szóló tanulmány rövid változatát.

határnak tekinthető. A cár által 1849. június 4-én jóváhagyott hadműveleti terv szerint ugyanis az ország északi határán benyomuló orosz főcseregnek a Dunához kellett felvonulnia, ahol a magyar főváros térségében, a nyugat felől előretörő osztrák hadsereggel együtt kellett harapófogóba szorítania a magyar erőket, és vereséget mérni rájuk, vagy fegyverletételre kényszeríteni őket. A haditerv ennyit mondott, a továbbiakról a történetek alapján kellett döntenüik a szövetségeseknek. I. Miklós ennek megfelelően kalkulált. Július 18-án, miután híret vette annak, hogy az osztrákok megszállták Budát, Ivan Fjodorovics Paszkevics tábornagynak, az orosz hadsereg főparancsnokának a következőket írta: „Feltételezem, hogy a mai napon te is bevonultál a városba, s egyesültél az osztrák hadsereggel.” Úgy gondolta, hogy a magyarok a Duna bal partján Pavel Hrisztoforovics Grabbe altábornagynak, Magyarország északi vármegyében a rend fenntartására rendelt csapatai és Paszkevics jobbszárnya között akarnak „átcsúszni; e mozdulatuk általam oly nagyon várt teljes bukásukat jelentheti?”. Levele utóiratában pedig egyebek mellett még megjegyezte: „Ha a magyarok főcseregét a te csapataid vagy az osztrákok szétverik és megsemmisítik, csapataink további magyarországi tartózkodását teljesen feleslegesnek tartom.”

A cár optimista feltételezései azonban nem váltak valóra. Paszkevics egyáltalán nem vonult be a magyar fővárosba, és az orosz meg az osztrák seregek sem egyesültek.

Az orosz főparancsnok július 18-át a váci püspöki palotában berendezett főhadiszállásán gondokba mérve töltötte. A magyar seregre nem tudott megsemmisítő vereséget mérni, sőt, az kisiklott ellenfele szorításából, és elvonult észak felé. Addigra, mire Paszkevicsnek sikerült erőltetett, részben éjszakai menetekkel összevonnia csapatait Vác előterében, és felkészült az általa végül július 17-re tervezett és döntőnek szánt csatára, a magyar seregnek majdnem hült helyét találta. Hogy nem így történt, annak a pánikba esett polgári menekülők feltorlódott hatalmas kocsisora volt az oka, amely megakadályozta a hadsereg előző nap este megkezdett éjszakai elvonulását. A magyar hátrézkedéssel a városban, majd túl Vácon folytatott véres küzdelmet az orosz főparancsnok beállíthatta ugyan valamelyes sikernek, de azt nem mondhatta, hogy ellenfelének visszavonulását jól időzített támadással maga kényszerítette ki. Sovány volt ez az eredmény ahhoz a célhoz képest, amellyel bő egy hete

Miskolcra elindulva főerőivel ezt az utat megtette. Ráadásul kérdéses volt előtte, merre fordul majd ellenfele, ezért nem alaptalanul aggódott utánpótlási vonalaiért. Befutott hozzá Julius von Haynau tábornagynak, a Magyarországon harcoló osztrák hadsereg főparancsnokának július 15-én kelt átirata is, miszerint ő a Komáromból kivonult magyar sereg üldözése helyett, amire még július 10-én tett ígéretet, a Dél-Alföld felé indul el, hogy Josip Jellačić tábornagy hadtestének nyújtson segítséget. Görgei seregének szétzúzását orosz szövetségésére hagyta, amire véleménye szerint – jegyezzük meg: vitathatatlanul – elég erő állt annak rendelkezésére, sőt: Komárom bal parti körülzárására is kért egy hadtestet tőle: akár Grabbe különítményét, akár más csapatokat. Paszkevicz a következő napon Robert Karlovics Frejtag altábornagyot, főszállásmesterét küldte a magyar fővárosba, hogy tárgyaljon Haynauval, majd seregével megindult visszafelé ugyanazon az úton, amelyen érkezett, ugyanoda, ahonnan elindult: Miskolcra. Abban a reményben, hogy ott elébe kerülhet Görgei hadseregének, és megakadályozhatja átkelését a Tiszán.

Haynau pedig már készítette elő levonulását az Alföldön keresztül Szeged felé. Esze ágában sem volt lemondani a hadserege mellé beosztott, Panyutyin altábornagy parancsnoksága alatt álló orosz hadosztályról, amelyet magával is vitt Dél-Magyarországra. Paszkevicz Miskolc felé tervezett mozdulatát „mouvement retrograde”-nak titulálta. Amely megfogalmazás ugyan sértő volt Paszkeviczre nézve, de tényszerű.

*

Miklós cár Szentpétervárról visszatérőben, július 24-én a Białystok közelében fekvő Janówban értesült a váci csatáról. Az Alekszandr Danyilovics Gersenczejev szárnysegédétől hozott hír rendkívül kellemetlenül érintette: „Nagy kár, hogy Vác alatt vagy azután nem sikerült megsemmisíteni Görgei seregét. [...] Ezek után már valószínű, hogy Görgei el tud menekülni – írta Paszkevicznek július 25-én. Leveleiben továbbra is elégedettségét hangsúlyozta *kedves atyái parancsnoka* intézkedéseivel kapcsolatban, de a sorok közül kiolvasható csalódása és fokozódó ingerültsége a katonai sikerek elmaradása miatt. Július 28-án sürgette Paszkevicset, hogy küldjön részletesebb jelentést a váci ütközetről és következményeiről; 31-én úgy véli, Görgeynek aligha sikerül az orosz csapatokat kikerülve egyesülnie a többi hadtesttel;

augusztus 6-án értetlenségét fejezi ki a történetek miatt: „Sehogy sem tudok napirendre térni afölött, hogy Görgey Komárom elhagyása után hogyan kerülhette meg hadseregünknek előbb a jobb, aztán a bal szárnyát, hogyan tehetett ilyen hatalmas kört, hogyan teremhetett délen, hogyan egyesülhetett az ottani erőkkel! S mindezt az általad vezetett 120 000 főnyi bátor és fegyelmezett hadseregünk ellenében.” Augusztus 10-én gratulálva az augusztus 2-i, Nagysándor tábornok I. hadteste fölött aratott győzelemhez, ugyanezt ismétli meg: „nagyon sajnálom azonban, hogy Görgey és hadserege megmenekülhetett, ezt igazából csak akkor értem majd meg, amikor mindent személyesen elmagyarázol; innen kevésbé lehet áttekinthető a helyzetet.”

A cárt aggasztotta, hogy Paszkevicz egyre délebbre szándékozik, pontosabban kénytelen vonulni, és mindjobban tartott attól, hogy az orosz haderő a rebellis magyarokkal folytatott harc során méltatlan helyzetbe kerülhet: „a Görgey-hadsereg leverése után nem kell, sőt nem illik, hogy te és az egész hadsereg Magyarországon maradjatok”. Úgy vélte, Görgei seregének megsemmisítése után elég, ha egy, legfeljebb két orosz hadtest marad Magyarországon Lüders tábornok Erdélybe bevonult erőin kívül.

A feldunai hadsereg megsemmisítése azonban elmaradt, ezért a bizonyos csapattestek kivonására vonatkozó korábbi véleményét, egyre jobban tartva a háború elhúzódásától, az őszi rossz idő beálltától, megváltoztatta: „egyelőre még csak gondolnunk sem szabad arra, hogy a hadsereg valamelyik egységét visszarendeljük, ellenkezőleg, most az a legfontosabb, hogy megkapj minden tőlünk telhetőt, és dicsőséggel fejezd be ezt a hadjáratot” – írja augusztus 10-én, majd 13-án hasonló gondolatokat vet papírra: „Azt reméltük, hogy a fősereget, vagyis Görgeyt már a Dunánál vagy a Tiszánál meg tudjuk semmisíteni. Ez a sereg, noha már két vereséget szenvedett, és meglehetősen szétzúllott, még mindig létezik, s ha a többiekkel egyesülni tud, veszélyt hozhat az osztrákokra, ha magukra maradnának a harcban. Azt hiszem, ha nem kellene Görgey seregével vesződnünk, egyetlen hadtestünk elegendő volna, így viszont valamennyi csapatunk bevetésével úgy kell befejezni a dolgot, hogy dicsőségére váljon fegyvereinknek.”

Paszkevicznek valamiféle magyarázattal kellett szolgálnia uralkodójának a Vácnál történetekkel kapcsolatban ismételt feltett kérdésekre. Július 27-i levelében úgy jellemezte Görgeit, hogy „nagy hadvezér.

Nem a megszokott módon visel háborút. [...] mihelyt ellenállásra talál – éjszaka azonnal visszavonul úgy, hogy az ellenség figyelmének elterelésére hátrahagyja elővédét, amely (az elővéd) majdnem mindig visszahúzódik a hegyvidéki terepen. Látszik, hogy alaposan áttanulmányozta Napóleon 14-es hadjáratát.” Az orosz főparancsnok 1849. augusztus 15-én Nagyváradon fegyveres ellenállásának „megátalkodottsága” miatt fogadta ingerülten a fogoly Görgeit, és heves szemrehányást tett neki azért, hogy már Vácnál miért nem adta meg magát. Későbbi feljegyzéseiben az orosz tábornagy két felelősét nevezi meg annak, hogy a magyar seregnek Vácnál sikerült elkerülnie a megsemmisítő vereséget. Az egyik Haynau, aki nem követte a Komáromból kivonult magyar sereget a Duna bal partján, a másik Grigorij Hrisztoforovics Zassz altábornagy, az elővéd parancsnoka, aki július 15-i meggondolatlan támadásával felfedte ellenfele előtt az orosz főerők közelségét.

*

A hadműveleti iratok szerint Vácnál az orosz hadsereg tábornoki főnöke, Mihail Dmitrijevics Gorcsakov tábornok és a III. hadtest parancsnoka, Fjodor Vasziljevics Rüdiger tábornok többekkel együtt a támadást, a visszavonuló magyar sereg üldözését szorgalmazták. Nézzük, hogyan gondolkoztak minderről a hadjárat más orosz résztvevői, köztük képzett tábornoki tiszték:

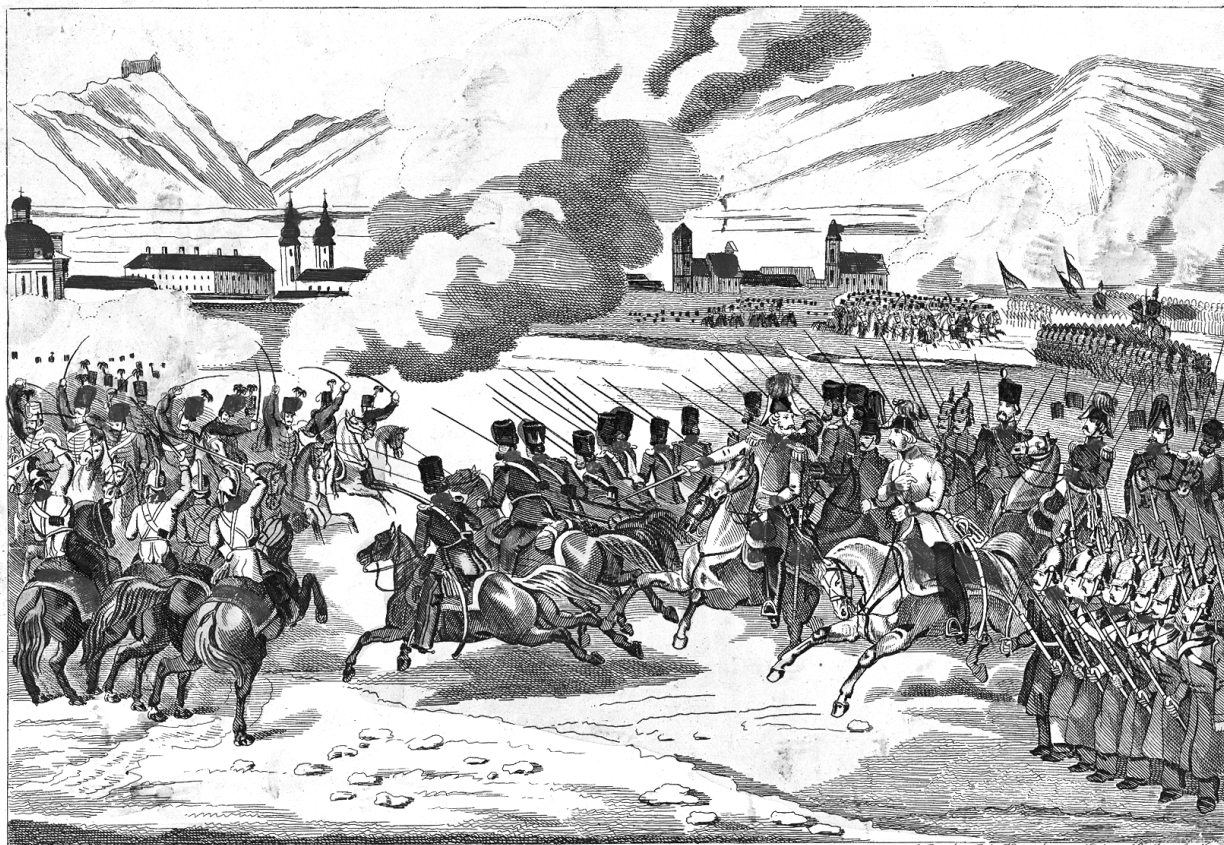
„A háromnapos váci ütközet nem járt eredménnyel” – állapítja meg szemtanúként Paszkevics egyik segédtisztje, Dmitrij Szoncov.

Mihail Dormidontovics Lihutyin, a IV. hadtest későbbi hadtörténetírói babérokra is pályázó tisztje nem volt jelen Vácnál, de a magyarországi hadjáratról írott munkájában a hivatalos jelentések, a résztvevőktől maga által összegyűjtött információk és a tisztikar körében kialakult vélekedések alapján meglehetősen pontosan ismerteti a Vácnál történteket. Lihutyin leírása szerint július 16-án a magyar sereg „egész nap Vác alatt állt. Nagy ütközetre készültünk, ezért [parancsnokaink] különböző intézkedéseket fogantatosítottak: hadparancsokat írtak, seregeinket harcrendbe állították.” Éjszaka azonban a magyar sereg megkezdte a visszavonulást, amely még 17-én reggel is folyt. Az általános orosz támadás késett, és végül csupán kisebb erőkkel akkor indult meg, amikor a magyarok állásaikat már jórészt kiürítették. „Egyébként a váci csatának mint ütközetnek vagy győzelemnek nem volt

jelentősége. Ez a csata csak Görgey sikeres visszavonulása miatt vált fontossá: a két ellenséges hadsereg először találkozott, és a magyarok maradtak fölényben” – summázza véleményét Lihutyin. A hadseregben hamarosan kialakult az a benyomás, hogy július 17-i „támadásunk nem érte el közvetlen célját, vagyis Görgei kicsúszott a kezünk közül, így megghiúsította terveinket. A tömegben mindenfajta kudarc, különösen akkor, ha erejének tudatában van, elégedetlenséget vált ki, és a balsikert természetesen nem a hatalmas hadsereg gyengeségének, hanem a főparancsnok hibáinak tulajdonítja” – fogalmaz máshol. Rámutatva a IV. hadtest Miskolc és Hatvan közötti ide-oda meneteltetésének (melynek ő maga is részese volt) értelmetlenségére, úgy véli, ha már az orosz főerő olyan messzire eljutott, mint Hatvan, előre kellett volna nyomulni, „nem törődve más eshetőséggel, mint például azzal, hogy a visszavonuló Görgeivel máshol, egy távolabbi helyen, így Miskolcon vagy Kassán, szintén szembefordulhatunk”. Lihutyin védelmébe veszi Zasszot is, aki szerinte nem rontott el semmit, mert az a feltételezés, hogy ha Zassz nem támad, akkor Görgei minden további nélkül átvonul Vácon, és így ér az orosz hadsereg közelébe, minden alapot nélkülöz.

Valóban: Paszkevics verziója a történeletről és Zassz felelősségéről csak abban az esetben lett volna érvényes, ha a feldunai hadsereg Váctól úgy vonul tovább délkelet felé, hogy egyáltalán nem végez felderítést. Görgei tudott az oroszok közeledéséről, előőrsei már Vác előtt belefutottak David Oszipovics Bebutov vezérőrnagy orosz osztagába, így aligha képzelhető el, hogy minden óvatossági rendszabályt mellőzve haladt volna tovább. Nem Zassz július 15-i akciója leplezte le előtte az orosz főoszlop közelségét, hiszen nem tett le arról, hogy másnap az Alföldön át folytatja útját. Kémjelentés szolt az orosz erők jelenlétéről, s a dukai hegyen felbukkanó tekintélyes gyalogos oszlopok ugyancsak ezt tanúsították.

„Mennyire megtévesztették öfelségét, milyen arcátlanul félrevezették, mikor azt jelentették neki, hogy a magyar hadsereg Vácnál vereséget szenvedett. Vácnál, ahol részünkről nem volt egy gyalogos sem, csupán egy lovasdandár ért a helyszínre egy kozák ezreddel és két lovaglós üteggel – pedig legalább egy hadtestnek oda kellett volna érnie” – sóhajtott fel naplójában patetikusan a váci hírek hallatán és a hadijelentések kozmetikázása miatt a szangvinikus természetű altábornagy, Grabbe. Téved ugyan, mert

Dreitägige Schlacht bei Waitzen, wo die Insurgenten von der k. russischen Avantgarde unter General Saff und der k.k. Brigade Rumburg von Durchbruch nach Pest aufgehalten und zurückgeschlagen worden am 17ten Juli 1849

A váci csata harmadik napja, 1849. július 17. (fajetszet, Tragor Ignác Vác története 1848–49-ben című művéből)

július 15-én Zassz mellett ott volt 8 zászlóaljnyi gyalogsága, de ez a lényegen nem változtat: a főerők zöme jócskán le volt maradva. (Grabbe naplójában nem fukarkodik a Paszkevicset becsmélő megjegyzésekkel, a tevékenységére vonatkozó lesújtó bírálattal, de meg kell jegyeznünk, hogy az ő magyarországi ténykedése sem volt éppen dicsteljes: július 28-án Gesztelynél Leiningen tábornok III. hadtestének tüzérével szemben csúfos kudarcot szenvedett, s az ő nevéhez fűződik Losonc augusztus 7–9. közötti elpusztítása, porig égetése.)

Lihutyin nem ért egyet azokkal, akik nem tulajdonítanak jelentőséget a váci eredménytelenségnek: „Úgy is gondolkozhatunk, hogy Görgei sikeres visszavonulása nem volt olyan nagy baj. A részleges, jelentéktelen kudarc nem fosztott meg bennünket a további sikerek lehetőségétől. Ez igaz. De tulajdonképpen másról van szó. Tervünk ugyanis az volt, hogy az ellenségre vereséget mérjünk, vagy további visszavonulásának útját elvágjuk. Ezért több száz versztát tettünk meg, s kitűzött célunkat azzal, hogy

Vácre vonultunk, nyilvánvalóan nem értük el.” A csorbát gyors és megfelelő intézkedésekkel ki lehetett volna rögtön köszörülni: például a magyar hadsereg kitarató üldözése, amelyet Rüdiger szorgalmazott, a visszavonulókra nézve katasztrofális következményekkel járhatott volna, de ez elmaradt. Görgeitől pedig korábbi sikerei alapján várható volt, hogy „leleményes akciókba fog, így nem lehetünk teljesen biztonságban afelől, hogy csupán a visszavonulás áll szándékában”. Paszkevicz is tartott persze ilyesmitől: részben éppen ez volt tétovázásának az oka. Meg annak is, hogy Kassát sebtében kiürítette, amivel a helyőrség katonái és az ott felállított kórház 3000 betege között sikerült jó nagy pánikot keltenie. Az oroszok kivonulását a kassaiak természetesen óriási lelkesedéssel és túlzott reményekkel fogadták. Az Eperjes felé elvonult orosz helyőrség aztán hamarosan vissza is tért.

Leontyin Pavlovics Nyikolai báró, I. Miklós szárnysegédje Varsóban járt futárként, és onnan visszatérve július 25-én Tiszacsegén jelentkezett Paszkeviczsnél.

Naplójában megdöbbenve számol be a távollétében történekről: „A főhadiszálláson uralkodó hangulat meglepett: távozásom óta ugyanis jelentős mértékben megváltozott. A hadjárat menetével kapcsolatban valamiféle általános elégedetlenség volt a levegőben. Különösen sok rosszalló megjegyzést hallottam az időközben erősen lábra kapott fosztogatásról, mely a hadjárat első időszakában egyáltalán nem fordult elő. A rablásokban a büntetlenül fosztogató muzulmánrezdek és az őrcsapat jártak az élen. A váci ütközetről szóló elbeszélések akaratlanul is meghökkenettek: úgy látszik, mintha minden feltétel összejött volna ahhoz, hogy az ellenséget Vácán teljesen szétverjük. Ehelyett azonban az nyugodtan és zavartalanul visszavonult. Rüdiger tábornok először parancsot kapott az üldözésére, de alig jutott Balassagyarmatig, máris – tekintet nélkül ellenvetéseire és az üldözés folytatását követelő erősködésére – azt az utasítást kapta, hogy vonuljon vissza Gyöngyösig, egyesüljön a tábornaggal, s az ellenség követésére Zassz tábornok parancsnoksága alatt csupán egy lovascsapatot, az előretolt járőrözés céljára pedig Hruljov ezredes vezetésével két lovasszázadot hagyjon hátra.”

Végül nézzük, hogyan értékelte a váci csatát a hadtörténész Ivan Ivanovics Oreusz a hadműveleti iratok ismeretében. Július 16-án Paszkevicznek „megvolt a lehetősége, hogy habár részben, de javítson a Zassz tábornok által elrontott dolgon, és súlyos csapást mérjen az ellenségre, mert a magyarok állásának igen gyenge pontjai voltak” – véli, ugyanis a magyarok a várost kelet felől körülölelő hegyvonulatot nem szállták meg. „Ha kerülő úton csapataink egy részét elindítjuk rajta, az ellenség balszárnyát, sőt visszavonulási útvonalait is veszélyeztettük volna. Egyedül ezzel a mozdulattal gyors hátrálásra kényszerítjük az ellenség jobbszárnyát [...] Ha erélyesen üldözzük az ellenséget, visszavonulása könnyen rendetlen futásba csaphatott volna át. [...] Ezért csak sajnálhatjuk, hogy Paszkevicz herceg nem fogadta el a hadsereg vezérkari főnökének javaslatát, és nem hajtotta végre saját eredeti tervét, azt, hogy délután négy órakor megtámadja az ellenséget.” Paszkevicz indokát, hogy csapatai kimerültsége miatt halasztotta másnapra a támadást, Oreusz nem tartja kielégítőnek. Részletesen számba veszi azokat az indokokat is, amelyek magyarázzák Haynau arra vonatkozó döntését, hogy miért a Duna jobb partján indult meg Buda felé, majd tovább a szorongatott Jellačić támogatá-

sára dél felé. Felhívja a figyelmet arra is, hogy ha Haynau közvetlen kapcsolatba lép az orosz hadsereggel, a továbbiakban nem marad ura hadműveleteinek, s ha Paszkevicssel nézetkülönbségei lettek volna, „akkor rendkívül kényes helyzetbe kerül”. Ráadásul az előzetes megállapodás értelmében át kellett volna engednie Panyutyin hadosztályát az oroszoknak, amire igencsak szüksége volt. Oreusz Paszkevicz érvelésével kapcsolatban rámutat arra, hogy Paszkevicz Vácán nem is számított Haynau együttműködésére. Közvetlenül a csata után I. Miklósnak írt levelében és jelentésében ugyanis egyetlen szóval sem említi, hogy Görgei mögött várta volna az osztrákok megjelenését. Annak hátterében, hogy később, már a szabadságharc leverése után miért állt elő azzal a meghökkenítő magyarázattal, miszerint elsősorban Haynau felelős az oroszok váci kudarcáért, a maga szerepének „fényezése” mellett talán revansvágy is lehetett: közismert, hogy Haynau – gátlástalanul – kizárólag az osztrák fegyvereknek tulajdonította a magyarok feletti győzelmet: a temesvári csata után kiadott, a nyári hadjáratot értékelő diadalittas hadijelentésében meg sem említette az orosz szövetséges hadsereg támogatását.

*

Görgei valóban hátrányosan, sőt, rendkívül hátrányosan befolyásolta a szabadságharc sorsát azzal – mint pl. Spira György vallotta –, hogy késlekedve indult el Komáromból? Így Vácán beleütközött az orosz fősegregbe, és mivel azon „képtelen” volt áttörni, feladta a délkeleti irányú elvonulás tervét, és nagy kerülővel ért csak le a Dél-Alföldre.

Kosáry Domokos *A Görgey-kérdés története* című munkájában másként vélekedett: jobb is volt, hogy Görgei Szeged felé nem tudta folytatni útját. „Valószínű, hogy egyszerre hátán hozta volna a nyomát követő orosz és osztrák hadakat. Északra tartva, e nagy kerülővel nemcsak kiszabadult a közvetlen nyomás alól, hanem meg is zavarta az orosz hadvezetést, amelynek előrenyomulása lelassult, és visszafordulva hol itt, hol ott tapogatózott ellenfele után, amely újra meg újra kisiklott szorításából. [...] Ez a nyári hadművelet nem idővesztés volt tehát, hanem – éppen ellenkezőleg – időnyerés...” Így a délen szerveződő honvéderők lehetőséget kaptak, hogy feltartsák, esetleg visszaverjék Haynau több oszlopban az Alföldön át felvonuló seregét, amely valamennyire meggyengült azzal is, hogy Komáromnál, Pestnél biztosító

erőket kellett hátrahagynia. „Az már nem Görgeyn múlt, hogy e lehetőséggel a déli csapatok vezetői, szokásos hibáik miatt, nem tudtak megfelelően élni.”

Hasonló a véleménye Hermann Róbertnek: ha Vácnál Görgei áttörése sikerül, „nyilván az orosz fősegreggel a hátában vonul Szeged felé, azaz inkább ront, mint javít az erők arányán”. Vagyis a váci csata és Görgei seregének azt követő visszavonulása „hetekre elodázta a háború befejezését.”

Az orosz források, köztük az újabban megismert levéltári iratok is az utóbbi véleményeket támasztják alá.

Kiegészítésként még egy körülményre szeretném felhívni a figyelmet.

Az eredeti orosz hadműveleti terv szerint az orosz fősegregnek Pest felé kellett felvonulnia, hogy Görgeit nekiszorítsa Haynau seregének. Ha azonban Görgei már a Tisza felé vette volna az irányt, akkor Paszkevicznek a Tiszán átkelve, a folyó bal partjára kellett volna áthelyeznie fő tevékenységét.

Abban az esetben, ha Görgei a dél-alföldi koncentrációt elrendelő minisztertanácsi határozatot kézhez véve, azt végrehajtandó, rögtön vagy akár a következő napokban útra kel, akkor talán valóban akadálytalanul levonulhat az erőösszpontosítás helyszínére. A Duna jobb partján bajosan, mert június 30-án Haynau csapatai már Lovadon, Ácson, Nagyigmádon, Bábolnán voltak, főhadiszállása pedig Banán, de a bal parton mindenképpen. Persze Haynau is tört volna előre a magyar főváros felé. Görgei azonban előbb csapást szeretett volna mérni osztrák ellenfelére, ezért egyelőre maradt. És mivel maradt – most nem foglalkozunk az ebből adódó ismert konfliktusokkal és a megvívott két komáromi csatával –, Paszkevicz az eredeti terv szerint elindult főoszlopával Pest felé. Ha viszont Görgei a kormány rendelkezése értelmében azonnal útra kel, akkor az orosz főseereg nem is vonul fel a Dunához, mert ez a mozdulata eleve okafogyottá válik. Ekkor Miskolcra rögtön a Tiszántúlra indul el az ott összegyűlt magyar erők felé. És természetesen Haynau is az Alföldnek tör előre. Az elsőprő orosz-osztrák túlerő pedig rövid úton tehet pontot a szabadságharc végére. Tehát paradox módon Görgei – akaratán kívül, hiszen az előbbiekben felvázolt orosz tervekről mit sem tudott – éppen késlekedésével járult hozzá ahhoz, hogy az orosz főerők felvonuljanak Pest felé, és így a magyar erők délen legalább átmenetileg esélyhez jussanak. Ez nem érdeme, de a kialakult helyzet és erőviszo-

nyok vizsgálatánál a kutató ezt a körülményt nem hagyhatja figyelmen kívül. Tegyük még mindehhez hozzá, hogy az oroszok pesti úti célja miatt fordult vissza július 6-án Debrecenből Cseodajev tábornok élelemért oda küldött IV. hadteste is.

Paszkevicznek a főváros felé felvonuló elővédjébe Vácnál ütközött bele Görgei serege. A magyar fél szempontjából ezt szerencsének tarthatjuk, mert itt volt az a pont, ahonnan még vissza tudott húzódni észak felé, és rátérhetett az ismert kerülőútra. Ha délebbre történik mindez, ahogy Paszkevicz is szeretne volna, akkor a magyarok sokkal nehezebb helyzetbe kerülnek: „Görgeinek valamivel több mint 27 ezer embere volt, nekünk több mint 52 ezer fős, az ellenségénél rendezettségében is feltétlenül fölényben lévő haderőnk; ezen kívül a sík vidék, amelyen a magyarok felvonultak volna, lehetőséget nyújt nekünk arra, hogy egész nagy létszámú lovasságunkat bevessük a csatába. Ilyen körülmények között nem lehetett kételkedni a legragyogóbb sikerekben” – vélekedik Oreusz, és egyet is érthetünk vele. De ha sikerült volna Görgeinek átvonulnia az Alföldön korábban, a Pest felé tartó orosz főoszlop előtt, és ha az nem támadja oldalba, vagy ha annak elővédjével megütközve mégis sikerül azon áttörnie, akkor is a hátán hozta volna, mint ahogy az előbbi történészi értékeléseket idéztük, a koncentrált magyar erők felé az egész orosz hadsereget. És jött volna Haynau is.

Az orosz fegyveres beavatkozás lebírhatalan katonai túlerőt eredményezett. Abban lehetett csupán bízni, hogy időt nyerve, a küzdelmet elhúzva talán a nyugat-európai hatalmak közbelépnek, és legalább diplomáciai segítséget nyújtanak vagy közvetítést vállalnak a még mindig erőt felmutató és az ország nagy részét birtokában tartó magyar fél érdekében. Itt meg kell jegyeznünk, hogy az ország nagy részének feladása a június 29-én (a hadügyminiszter és a hadsereg főparancsnoka, Görgei távollétében) Pesten elfogadott magyar haditerv értelmében történt meg. „Ha vesznünk kell, ne vesszünk oly terv következtében, minőt nekünk csak az ellenség javasolhatna” – summázta keserűen véleményét erről a szegedi erőösszpontosítást elrendelő tervről, amelyet az „enyészet” tervének nevezett, Ludvig János kormánybiztos Kossuthnak június 30-án Görgei táborából írt levelében. Az ország délkeleti szegletéből valóban könnyebb volt eljutni a török határhoz, mint vissza, az ország belsejébe.

A fentiek tükrében a július 2-án súlyosan megsebesült Görgei a háromnapos váci csatával, seregének megmentésével és visszavonulásával valóban hetekkel hosszabbította meg a szabadságharcot. Orosz üldözőinek az volt a véleménye, hogy ez a kimerült, reményét veszített, ellátási gondokkal küszködő hadsereg rövidesen menthetetlenül szétzilálódik, felbomlik. Nem így történt. De a magyar fél azzal is időt nyert, hogy ezt megelőzően az orosz főszereg felvonult a főváros térségébe, mert Görgei serege ott volt még, s ott akart vele leszámolni. Aztán célját el nem érve volt kénytelen visszafordulni.

Lihutyin találóan értékelte az oroszok magyarországi működését: „Magyarországi hadjáratunk során nem került sor egyetlen jelentős ütközetre sem, s az a tény, hogy a háborút gyorsan és szerencsésen befejeztük, azt a látszatot keltheti, mintha fellépésünket

a nyugodt méltóság jellemezte volna, mintha tudatosan kerültük volna a jelentéktelen csetepatékat, s így módon a magyar seregeket egy helyre terelve fegyverük letételére kényszerítettük – vagyis a háború eseményeit ilyenformán úgy is magyarázhatnánk, hogy éppen a fenti taktikával akartuk elérni célunkat, sőt el is értük.” De „Görgei váci, miskolci, debreceni* sikeres visszavonulását mindenütt, még hadseregünkben is úgy könyvelték el, hogy kudarcot vallottunk, s ebben nekünk, a háború résztvevőinek nem is volt okunk kételkedni.”

* Az 1849. augusztus 2-i debreceni ütközetben a teljes szétveréstől Nagysándor I. hadteste megmenekült, köszönhetően a 2. könnyű lovashadosztály parancsnoka, Vlagyimir Grigorjevics Glazenap altábornagy tétlenségének.

Vanyúr István alkotása (2005, Kisdobsza)

Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért

Beszélgetés Rosonczy Ildikóval

A fenti címmel jelent meg I. Miklós 1849-es magyarországi fegyveres beavatkozásáról Rosonczy Ildikó tanulmánykötete kiadónknál. Ez az első olyan munka a témában, amely oroszországi levéltári kutatások eredményeire épül. A budapesti és lengyelországi évek után a Balaton-felvidékre költözött szerzővel, a Magyar Napló régi munkatársával a Balaton mellett töltött gyermekkoráról, tanulmányairól és arról beszélgettünk, hogyan kezdett el ezzel a kérdéskörrel foglalkozni, milyen tapasztalatokat szerzett moszkvai levéltári kutatásai során, miként vélekedik az ideológiai kizárólagosság korszakában hatalmi szóval kialakított 1848/49-képről és a rendszerváltozás után újraéledt vitákról.

– *Balatonkenesén nőttél föl. A család ezen a vidéken tősgyökeres?*

– Nem, nem. Félig székely, félig palóc vagyok. A XX. század katalizmái szüleimet, mint az előző mondatból kiderül, jó távolról, és tegyem hozzá, nagy kerülőkkel – apámnak egy Moszkva közeli hadifogolytábor is a kényszerlakhelye volt – sodorták a tó mellé. Én Szekszárdon születtem, de már Balatonkenesén nevelkedtem. Apám Székelykeresztúron végezte a tanítóképzőt, majd Pécssett a főiskolát. 1956 után meghurcolták, végül a Keneséhez közeli Csajág általános iskolájában tanított, örökös igazgatóhelyettesként dolgozott, onnan ment nyugdíjba. Anyám Nógrád megyéből, Zagyvapálfalváról származott, jellegzetes palóc nyelvjárását egész életében megtartotta. A kicsi kenesei könyvesboltot vezette. Mindketten tehetséges, szép emberek voltak, akik igazán soha nem értették meg egymást.

– *Második otthonod tehát egy könyvesbolt volt?*

– Mondhatjuk. Anyám minden érdekesnek vélt új könyvet megvá-

sárolt, mindig izgatottan bontottuk ki a balatonfüredi elosztó központból érkezett könyvecsomagot. Amit vasúton küldtek, és egy kis kocsin kellett felhúzni az állomásról. Televíziónk nem volt, sokáig akkor sem, amikor már lehetett volna. Megjegyzem, gyermekeinket mi is „tévétlenül” neveltük. Rengeteget olvastam, Vernét, Coopert, a nagy vilájárókat, magyar utazók kalandjait, életrajzokat, Fekete Istvánt, történelmi regényeket, a Képes Történelem sorozat köteteit, Jókait, Mark Twaint, Victor Hugót, Dumas-t. Kedvencem az *Egri csillagok* volt, azt talán kívülről tudtam, annyiszor olvastam. Először másodikos koromban, aztán minden évben többször. A hosszú, többkötetes regények voltak az igazán érdekesek, azokba jól beleélhette magát az ember, pontosabban a gyerek. Örültem, hogy az első kötet után következik a második. Ezért nem is értem, amikor a hosszú, bonyolult történeteket feldolgozó olvasmányoktól óvják a mai gyerekeket, azt meg aztán végképp nem, amikor az ifjúságnak átírják, rövidítik, leegyszerűsítik a klasszikusokat. Persze az

általam felsorolt művekből is látszik, hogy mára az én olvasmányaim elavultnak számítanak. Nem voltam különben fiús lány, Enikő húgommal rengeteget babáztunk, hosszú történeteket játszottunk el. Olga nővérem nyolc évvel idősebb nálam, ő ezekből a játékokból már kimaradt.

– *Az Egri csillagokat említetted kedvencként, ez azt is jelenti, hogy a török kor érdekelt? Mit szólnál a filmfeldolgozáshoz?*

– Igen, a török kor. A végvári harcok hőseit tiszteltem. 1848/49 kevésbé vonzott. Az ok egyszerű: a törököket, bár hosszú idő után, de csak sikerült kiűzni. A szabadságharc vezetői azonban egyfolytában torzsalkodtak, a küzdelem el is bukott, értelmetlen volt, gondoltam gyerekefjével, búslakodva a legkisebb Baradlay-fiú sorsa fölött is. A film, akármilyen jó, leegyszerűsíti a regényt, kalodába zárja az olvasás közben elszabadult fantáziát. Várkonyi Zoltán *Egri csillagok*-ja nem tetszett, ellentétben Jókai-feldolgozásaival. Ez utóbbiakat szerettem, a regényt újraolvastatták velem. Tordy Géza Baradlay Jenője megmaradt bennem.

Édesanyám

És Tordy nagyot alakított egy jóval későbbi '48-as filmben, Sára Sándor *80 huszárjában* is.

– *Hogyan élt a vidéki pedagógus családja a hatvanas években?*

– Nem könnyen, mégis tanár szerettem volna lenni. Apám biológia-földrajz szakon végzett, de Csajágon történelmet is tanított (meg kémiát). Otthon gyakran a kezünkbe adta a röpdolgozatokat, hogy javítsuk ki, osztályozzuk le őket. Persze ő mondta ki a végső szót. A dolgozatjavítást a húgommal együtt nagyon élveztük, de az, hogy Csajágon, a pedagógusföldön kukoricát is kellett egyelnünk, már természetesen nem lelkesített bennünket. A pedagógusföldön termett kukorica haszna némileg az alacsony tanári fizetést egészítette ki. Mint ahogy a kertünk is. Sokféle gyümölcs termett benne, olyanok is, amik akkoriban ritkaság-számba mentek. Volt naspolyánk, fekete ribizlink, többféle alma, ba-

tul, húsvéti rozsmaring, arany pármén, a szőlők között Mathiasz Jánosné muskotályunk és Szőlőkertek királynője. Mesebeli nevek. Apánk szakkönyvek segítségével nagy gonddal válogatta őket össze. De volt tárkonyunk is, az erdélyi konyhának ezt a kedvelt fűszerét akkoriban kevesebben ismerték. És a házat minden nyáron ellepték a „nyaralók”, akik főként Csehszlovákiából jöttek. Anyám egy ideig Losoncon élt, tudott egy kicsit szlovákul. Ez az időszak volt a fizetővendég-szolgálat hajnala. Anyánk rengeteg ágyneműt mosott, kézzel, mi pedig úgy kiszorultunk a házból, hogy a nyári konyha melletti kamrában vagy a szénapadláson aludtunk. Ezzel persze nem dicsekedtünk. Minden fillérre szükség volt a háromgyerekes családban. Emlékszem egy breznóbányai idős vendégre, szlovák evangélikus pap volt, aki azon sóhajtozott, milyen kár, hogy a magyarok hagyták ezt a gyönyörű országot szétszedni. Meg egy rokonszenves prágai mérnökre is, aki minden évben nálunk nyaralt a családjával. Aztán 1968 után nem

Édesapám

jöttek. Egyszer csak kaptunk tőlük egy üdvözlőlapot – Ausztráliából. De például Csukás István szintén nyaralt nálunk, akinek nagyon ízlett anyámnak a nagy kerek asztalon hártavékonyra nyújtott tésztából sült rétese.

– *A kenesei gyermekévek után Veszprémbe kerültél gimnáziumba...*

– Úgy nézett ki, hogy a gimnáziumban bajok lehetnek. Nemcsak velem, hanem minden továbbtanulni szándékozó osztálytársammal. Tudásunk minden tantárgyból rendszerben volt, a kenesei iskola a járás egyik legjobb iskolájának számí-

Anyámmal

tott, járási, megyei tanulmányi versenyeket nyertünk sorra. Kitűnő történelemtanárom volt Makkai Ferenc személyében. Na, de a kötelező orosz! Az orosztanárunk rokonszenves, kedves tanár néni volt, szerettük is, de némettanárból képezték át, egy ideig hetente kétszer németet tanulni jártunk hozzá. Az oroszul ő is, mi is hadilábon álltunk. Szövegeket bemagoltunk ugyan, de arról, hogy a szavakból hogyan kellene önállóan mondatokat összerakni, fogalmunk sem volt, mint ahogy a ragozás rejtelmeiről sem. A szülők aggódtak is, amikor ezzel szembesültek. Valamelyikünk felmenői találtak egy idősebb férfit Kenesén, aki a közelmúltban költözött a faluba, jól tudott oroszul, és vállalt tanítványokat. Arra emlékszem, hogy a szikár, ősz postásnak törekeny, szőke felesége volt és apró gyerekei. Hozzá jártunk mind, akik gimnáziumba jelentkeztünk. Ő aztán megtanította nekünk az orosz nyelvtant, bevágatta velünk a főnév-, melléknév-, névmás- és igeragozást, az összes végződést: az órára belépőként végig kellett mondanunk például egy birtokos névmással, melléknévvel kidekorált főnevet minden nyelvtani esetben. Ezt a postást (vagy kézbesítőt) Nagy Eleknek hívták, és többek között Jurij Nagibint fordított. Családjával együtt hamarosan elköltözött Győr környékére. Jóval később tudtam meg, hogy 1945-ben lépett be a kommunista pártba, majd a Szovjetunióban végzett vezérkari akadémiát. A néphadsereg őrnagya volt, 1952-ben letartóztatták. Miután kiengedték, leszerelt, és szembefordult a rendszerrel. Csepelen dolgozott esztergályosként, 1956-ban ő volt a Csepel Vas- és Fémművek Központi Munkástanácsá-

Enikő húgommal

nak elnöke. A forradalom leverése után 12 évet kapott, 1963-ban szabadult, de utána is rendszeresen zaklatták.

Nagy Elek rövid nyelvi kurzusának köszönhetően megálltam a helyem az orosz nyelvi tagozaton is, amit szüleim bölcsen valószínűleg azért választottak, mert a tagozatos osztályok erősebbek voltak a sima osztályoknál. Kiemelkedő színvonalú nyelvi oktatást kaptunk. Orosztanárnőnk Paár Ferencné, Válja néni Leningrádból származott, és remek nyelvtanár volt. Így, amikor a továbbtanulás szóba került, és az ELTE bölcsészkarára jelentkeztem, természetesen adódott, hogy, akkor még kétszakos képzés lévén, a történelem mellé az oroszul választva eséllyel felvételizhetek.

– *Az egyetemem azonban történelem-levéltár szakon fejezted be.*

– Igen, pedig eredetileg, mint említettem, pedagógusnak készültem. Amikor vidéki lányként az ELTE-

re kerültem, elbizonytalanodtam, az első évben komoly kisebbségi érzésem volt. Sokat tanultam. Másodéven a korán elhunyt kitűnő középkorász, Bolla Ilona értékelte a szemináriumi dolgozatokat, és az enyémet emelte ki, ami jólesően váratlanul ért. Ő biztatott a kutatómunkára, és ő javasolta, hogy a történelem mellé vegyem fel a levéltár szakot. Háromszakosként próbáltam helyt állni, de nem ment. Ekkor már férjnél voltam, gyermeket vártam. Aztán a vizsgaidőszak közepén, volt vagy 18 vizsgám, megszakadt a terhelességem. Újragondoltam a jövőt meg a fontossági sorrendet. Ekkor adtam le az orosz szakot.

– *De még mindig nem tartunk 1848-nál.*

– Bizony nem. Unger Mátyás Erdély-szemináriumára jártam, hozzá írtam a szakdolgozatomat is. Közben azonban már Szabad György szuggesztív előadásait hallgattam a reformkor és a szabad-

Kallós Zoltántól kapott csángó ingben

ságharc politikusainak ragyogó teljesítményéről, dilemmáikról. Az ország modernizálásának esélyeiről. A kételyekről. Első munkahelyem a Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Osztálya volt.

Mozgalmas időket éltünk, fiatal házasságként, férjemmel, a költő Kovács Istvánval sokat utaztunk. Erdélybe könyveket hoztunk-vitünk. És a kétszobás, pici konyhás lakásban mindig rengeteg szállóvendégünk volt: Erdélyből és Lengyelországból. Akkor kezdtem lengyelül tanulni, hogy ne csak háziasszonykodjak, hanem értsem is, miről folyik a szó.

Sára Sándor a férjemet kérte föl a már említett *80 huszár* című filmjéhez dramaturgnak. Sára Sándor és Csoóri Sándor alkotása azóta sem fakult meg, a március 15-i ünnepi televíziós műsorok gyakran elő is veszik. Pedig inkább október 6-ra való, mert ugyan kudarcra, tizedelésre is végződtek huszárszökések, többségük azonban sikerrel járt. A filmben, legalábbis így láttam, Csoóri és Sára azzal a kilátástalansággal és reménytelenséggel szembesítette a nézőt, amit a nemzet jövőjével kapcsolatban Kádár János Magyarországon a hetvenes években érzett.

A film végén a halálra ítélt huszártiszt (Tordy Géza) közvételei előtt tiszteleg. A lázadásnak ezt a gesztusát pisztolylövés torolja meg. A közhuszárnak (Kátó Sándornak) a lövésre is rezzentlen, a közösen, de éppen a tiszt részéről eleinte kényszerből vállalt ügy iránti hűséget sugárzó tekintete beleég a néző tudatába. Az *Ölet-től a filmig* könyvsorozatban megjelent, a film készítését bemutató kötethez én állítottam össze a történelmi források gyűjteményét. Megtisztelő feladat volt.

Az a film azonban, amelyiket március 15-én kellene bemutatni, még mindig nem készült el. Mint ahogy az sem, amelyiket a budai vár bevételének napján, május 21-én kellene vetíteni.

– És mi most márciusban megint csak nem 1848 reményeiről, hanem az 1849-es leveretéséről beszélünk. Hogyan jutottál el kutatási témádhoz, I. Miklós cár 1849-es fegyveres beavatkozásának kérdésköréhez?

– Orsi lányom születésének köszönhetően. Gyermeket várva az otthoni munka lehetőségeit latolgattam, mert az, hogy a kicsit majd bölcsődébe adjuk, eszünkbe sem jutott. Ekkor gondoltam arra, hogy talán fordíthatnék történelmi forrásokat. Fordítani oroszról első sorban azt jelentette volna, hogy a XX. század történelme felé érdekes orientálódnom, ami azonban egyáltalán nem vonzott.

A tízkötetes *Magyarország története* 6/2-es kötetében figyeltem föl az egyik jegyzetre az 1591. oldalon. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc történetét tárgyaló utolsó, *A hanyatlás és bukás* című fejezet forrásai között szerepel Fjodor Vasziljevics Rüdigernek a magyar hadjáratra vonat-

Zsindely utcai otthonunkban Orsikával és Misivel

kozó visszaemlékezése, amelyet a szentpétervári Russzkaja Sztarina című folyóirat 1898. évfolyama közölt, és nincs lefordítva. Ez a felfedezés egészen izgalomba hozott, hiszen nem akárkiről volt szó, hanem arról a tábornokról, akinek csapatai előtt 1849. augusztus 13-án Világos közelében sor került a fegyverletételre. A Széchényi Könyvtár nemzetközi kölcsönzéssel foglalkozó osztályát kerestem meg, amelynek segítségével a megadott bibliográfiai adatok alapján a moszkvai Lenin Könyvtár lefényképezve el is küldte a kért visszaemlékezést. Persze rögtön kiderült, hogy nem a tábornok vetette papírra magyarországi emlékeit, hanem csak a segédtsíjtje. Azért ez is érdekes volt, a Hadtörténelmi Közleményekben jelent meg 1984-ben. Ez a rossz lábjegyzet nekem azt is megmutatta, hogy ezen a téren van mit keresnie a kutatónak. Így talált meg a téma.

A Hadtörténelmi Közlemények szerkesztőségének kérésére Katona Tamás lektorálta a kéziratomat, s ő biztatott azzal, hogyha össze tudok állítani egy kötetet az 1849-ben Magyarországon harcolt orosz tisztek visszaemlékezéseiből, akkor az megjelenhet az Európa Könyvkiadó nevezetes és igen sok hiányt pótló Bibliotheca Historica sorozatában. Ekkor adta ki Scserbatov XIX. század végén írott Paszkevics-biográfiájának magyarországi kötetét Gerencsér Zsigmond fordításában. Paszkevics tábornagy, I. Miklós bizalmasa volt a főparancsnoka az osztrák birodalom területére bevonult orosz haderőnek. Ennek a kötetnek igazi értékét az adja, hogy mellékletében ott találjuk Miklós cár 1848/49-ben Paszkevicshez írott leveleit. A visszaemlékezés-kötethez elsősorban bibliográfiai, lábjegyzetek, hivatkozások alapján hasonló módon, a Széchényi Könyvtár segítségével főként

Moszkvából kértem az anyagot. Hol megkaptam, hol nem: vagy rosszak voltak az adatok, vagy hiányosak, vagy nem jött válasz. De találtam régi orosz kiadványt magyar könyvtár mélyén is. A több mint 800 oldalas kötet *A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról* címmel 1988-ban jelent meg. A Scserbatov-kötet és az utóbbi azért voltak fontos kiadványok, mert az előző évtizedekben szinte egyáltalán nem jelent meg orosz forrás 1848/49-ről. (A két háború között a bécsi levéltári anyag témába vágó feldolgozása – gondolok például Steier Lajosnak a cs. kir. és az orosz főparancsnok, Haynau és Paszkevics levelezésének kutatására – pedig megszakadt.) Holott az Orosz Birodalom hadserege nem éppen elhanyagolható szerepet játszott a szabadságharc történetében.

– Tehát éppen abban az időszakban maradt el az orosz in-

Magyar gasztronómiai napok Krakkóban

tervenció történetének kutatása, amikor már a nyelvismeret és a tudományos intézmények kapcsolatának hiánya nem lehetett ennek akadálya. Ez mivel magyarázható?

– Az 1945 után berendezkedő hatalom 1848 forradalmát a maga ideológiája szerint átértelmezve, 1918–19 és 1945 sorsfordító éveinek előképeként felvette a „haladó” történelmi hagyományok közé, úgy, hogy 1848 következetes forradalmárainak álmait a kommunisták valósították meg. Elég emlékeztetni az úgynevezett Forradalmi Ifjúsági Napok tavaszi rendezvényeire, amelyek április 4.-ben csúcsosodtak ki. A szovjet hadsereg által megszállt országban, különösen az 1956-ban kitört, 1848 követeléseit újrafogalmazó, nemzeti szimbólumaihoz visszanyúló forradalom leverése után célirányosnak látszott az 1849-es orosz beavatkozás eljelentéktelenítése. Ehhez nyújtott segédkezet a korszak marxista történetírása, amely a nemzetközi érdekek rendszerének és a szembenálló felek erőviszonyainak teljes figyelmen kívül hagyá-

sa mellett a polgári forradalom gyengeségében, az átalakulás programját végrehajtó középbirtokos nemesség politikájának korlátaiban, a radikális (baloldali) erők perifériára szorításában, a parasztkérdés következtelen megoldásában, a szűkkeblű nemzetiségi politikában, a megalkuvásra kész békepártban, a belső ellenség aknamunkájában és árulásában láttatta a küzdelem elbukásának okait. Egyébként az önvédelmi, majd függetlenségi háború kutatása is háttérbe szorult. Az akkori felfogás a győztes tavaszi hadjárat időszakát már a hanyatlás periódusaként aposztrofálta.

Ugyanebben az érában született meg azoknak a „haladó” orosz tiszteknek az alakja, akik a magyar forradalmi átalakulás társadalmi programjával rokonszenveztek, sőt, megszöktek a hadjárat elöl vagy a hadjárat során. Az orosz hadsereg lengyel származású és a felosztott lengyel állam majdani újjászületésében a magyarokat szövetségesnek tekintő, ezért dezertáló, majd orosz hadbírósaági ítélet alapján

Nagyváradon 1849. augusztus 28-án kivégzett Konrad Rulikowski zászlósból így lett „haladó orosz tiszt”. Illés Béla kommunista író fejéből pedig mintegy kipattant az az orosz Alekszej Guszev kapitány, aki életével fizetett a magyar szabadságharc melletti kiállásáért. A „haladó” orosz tisztek mellett az ún. „másik Oroszország” nézetei voltak hivatva ellensúlyozni a szocializmus időszakában leginkább „cári”-nak nevezett fegyveres intervenciót.

Mindennek fényében voltak melőzendők még azok az orosz források is, amelyek nyomtatásban már a XIX. század második felében megjelentek, és több közülük magyar könyvtárakba is bekerült. Egészen másféle kép rajzolódott ki belőlük, mint ami kívánatos volt: nem bukkannak föl bennük az említett „haladó” orosz tisztek, és cáfolják például az áruló Görgei 1948 után többször újjáélesztett mítoszát is, amely egyik alapeleme volt 1848/49 marxista felfogásban előadott történetének.

Ezeknek a nyomtatásban egykor már megjelent anyagoknak a közzététele magyarul azért is volt jelentős, mert a Szovjetunió fennállása idején az orosz levéltári anyag külföldi, így magyar kutató számára is hozzáférhetetlen volt. Kivételek, pontosabban kivételezettek azért akadtak. Ilyen volt Andics Erzsébet, aki 1962-ben az orosz külügyminisztérium levéltárából tehetett közzé az intervenció előtörténetére vonatkozó fontos diplomáciai iratokat, vagy Pach Zsigmond Pál, aki ugyanebből a levéltárból közölhetett magyar anyagot, így Görgei Artúr nagyváradi orosz fogsága idején fogvatartójának kérésére, pontosabban parancsára írt áttekintését a nyári hadjárat-

ról. Pach iratközleménye 1957-ben jelent meg, talán nem véletlenül, és az áruló Görgei portréjához igyekezett újabb adalékokat szolgáltatni, amely azonban a bevezető tanulmány elemzése és magyarázata ellenére sem támasztja alá a vádat.

Érdekes – és szomorú –, hogy ez utóbbi fikció milyen virulens maradt a rendszerváltozást követően, és olyan körökben is, amelyek a nemzeti történelem elhallgatott fejezeteit igyekeztek újraértékelni.

– *Milyennek láttak bennünket, magyar ellenfeleiket azok az orosz tisztek, akiknek naplóit, visszaemlékezéseit összegyűjtötted, lefordítottad?*

– Az orosz hadsereg akkora túlerővel nyomult be Magyarországra, ami gyors és biztos sikert garantált számára. Furcsa helyzetet teremtett, hogy a mintegy kétszáz ezer főt számláló orosz „segélyhad” nagyobb volt nemcsak a magyar honvédseregnél, hanem az oroszokat segítségül hívó, Magyarországon harcoló osztrák (vagy császári) haderőnél is. A helyzet igazi furcsaságát, sőt abszurditását azonban az adta, hogy egy nagyhatalom uralkodója a maga birodalmába saját alattvalói lázadásának leverésére egy másik nagyhatalom hadseregét hívta be. Ilyesmire nem nagyon tudunk más példát. Az orosz tisztek egyébként nem a magyar forradalom társadalmi programjával rokonszenveztek, hanem a fegyverletétel után kiszolgáltatottá váló foglyokkal. A hadjárat résztvevői, köztük a művelt, képzett táborkari tisztek, érdeklődéssel és elismeréssel tekintettek arra a hadseregre, amely vereségek sorozatát mérte az osztrákokra, s így az ifjú osztrák császár minden oroszok cárijához volt

kénytelen segítségért folyamodni. Az osztrák szövetségest nem is becsülték sokra, a kapitulációt követő véres megtorlásról pedig felháborodással nyilatkoztak. Ezzel együtt korrekt szövetségesei voltak az osztrákoknak, a lázadást leverni jöttek Magyarországra, a magyarokat nem tekintették tárgyaló félnek. Akadtak közöttük olyanok is, akik a magyarokat a németekkel együtt a szlávok örökös ellenségeinek tartották, s úgy vélték, meg kellett mutatni, hogy az osztrák államban élő szlávok oltalomért Oroszországhoz fordulhatnak.

– *Amikor ez a visszaemlékezéskötet megjelent, már recsegettropogott a rendszer, és a ti éle-
tetekben is hamarosan gyökeres fordulat állt be. Kiköltöztetek Lengyelországba.*

– Mégpedig öt évre. Az Antall-kormány érhetően a maga diplomatagardáját igyekezett kialakítani, és a külügyminisztériumba behívott sok, egy-egy ország történelmét, kultúráját jól ismerő szakembert. Férjem így került tanácsosként a varsói magyar nagykövetségre, majd az első Orbán-kormány idején Krakóba

főkonzulnak. A gyerekeknek elmagyaráztuk, milyen jó lesz Lengyelországban óvodába, iskolába járni. Hitték is, nem is. Mihály fiunk öt éves volt, és akkor kezdett el kétségbeesetten sírni, amikor kifelé utazva megálltunk egy étteremben ebédelni, és tudatosodott benne, hogy egy szót sem ért abból, amit egyébként kedvesen magyaráznak neki. Mindketten szépen és gyorsan megtanultak lengyelül, meg nekem is gyarapodott a lengyeltudásom. Varsóban sok egyéb mellett lengyeleknek tanítottam magyar nyelvet, és a kint élő magyar gyerekeknek történelmet, irodalmat, nyelvtant, honismeretet.

Hazatérésünk után, 1995-ben, amikor már Oláh János volt a Magyar Napló főszerkesztője, a szerkesztőség munkatársa lettem. Akkor úgy véltem, nem maradok hosszú ideig a folyóiratnál, de az volt a közvélekedés is, hogy rövid életű lesz a lap. Ellendrukker bőven akadt, a kassza üres volt. Az akkori kemény munkának, Oláh János sportemberekre jellemző szívósságának köszönhetően nem így történt. Azok az évek a szerkesztői

A világosi vár romjainál

Karácsony Salföldön Orsolya lányunkkal, férjével, Takács Gáborral, nászasszonyunkkal, Boros Ilonával és Mihály fiunkkal

munka mellett állandó anyagi bizonytalansággal, támogatók keresésével, vagyis pénzkérő levelek garmadájának írásával teltek. Szerkesztettem könyveket, vezettem a folyóirat tanulmányrovatát, állítottam össze tematikus számokat, szerveztem konferenciákat. A folyóiratot nyitott értelmiségi lapként képzeltem el, amelyben a szépirodalom mellett rendszeresen helyet kapnak történelmi esszék, tanulmányok is. Eredménynek tartom, hogy a Naplót azóta is kiváló kutatók tisztelik meg írásaikkal.

– És közben feladtad történelmi terveidet...

– Írtam néhány tanulmányt, és egyebek mellett lefordítottam az Erdélybe benyomult orosz sereget vezérkari főnökének, Artur Adamovics Nyepokojsickijnek az ottani hadműveletekről, majd egy Ivan Ivanovics Oreusz nevű orosz hadtörténésznek az 1849-es magyar hadjáratról szóló, 1880-ban Szentpéterváron kiadott monográfiáját.

Ezek az alaplátások a Balassi Kiadónál jelentek meg. Az első *Az erdélyi hadjárat orosz szemmel* 1999-ben, a második *Oroszország háborúja a magyarok ellen 1849-ben* címmel 2002-ben. Izgalmas tapasztalat volt számomra, hogy Krakkóból hazafelé tartva vagy vissza oda, sokszor megjártam azokat az utakat, amelyeken 1849-ben az orosz csapatok özönlöttek be Magyarországra területére: akár a főerők Duklától Bártfán–Eperjesen keresztül, akár például Grabbe orosz altábornagy hadosztálya Alsókubin felé. Magam előtt láttam a végeláthatatlanul kígyózó tömeget, a napfényben csillogó sisakokat, szuronyokat. Több orosz visszaemlékezésben olvastam, hogy ez milyen fölemelő, lelkesítő látvány volt. Nekik. Jártam Jordánóban és Spitkowycén, ahonnan, élén a Kaukázusban hírnevet szerzett Zassz altábornaggyal, az első orosz különítmény tört be az észak-árvi, ma Lengyelországhoz tartozó Podvilk nevű faluba már

1849 májusában, és feldúlta többek között az ott élő Divéky család udvarházát. Divéky Adorján, a neves polonista, történész ebből a családból származott. Podvilki látogatásunk során találkoztunk a család egy idős, azóta elhunyt tagjával, aki a nyarakat az egykori birtokon töltötte. Az erdélyi harcok színterei közül is sokat bejártunk az 1970-es évek második felében.

Persze aztán csak elakadtam. Mert ugyan az orosz beavatkozás a szabadságharc történetének legkevésbé feldolgozott fejezete, így nagy lehetőséget kínált, de azzal tisztában voltam, hogy a továbblépéshez orosz levéltári kutatásokra volna szükség. Számos oka volt annak, hogy végül csak 2010-ben pályáztam meg moszkvai levéltári kutatások céljával a Klebelsberg-ösztöndíjat. 2008-ban egy hónapig kutattam Bécsben is.

– Mennyi időt töltöttél oroszországi levéltárakban, és milyen tapasztalatokat gyűjtöttél?

– Három alkalommal jártam kinn, és összesen öt hónapot dolgoztam a moszkvai Oroszországi Állami Hadtörténelmi Levéltárban. Az 1849-es beavatkozásra vonatkozó gazdag iratanyag kutatható, az orosz kollégák segítőkészek. Többek között olyan iratok voltak a kezemben, amelyeket a levéltárosokon kívül, akik rendezték őket, legutóbb az 1870-es években a már említett orosz hadtörténész, Orosz forgatott. Vagy ő sem.

A munka során négy-öt kérdéskörre figyeltem kiemelten: az osztrák kormányzat sürgetésére 1849. május elején, még a tömeges beavatkozás előtt a Bécs támogatására elindított orosz hadosztály történetére, a fegyverletétellel, a hadifoglyok sorsával kapcsolatos iratokra és a segesvári ütközetre vonatkozó jelentésekre. Persze találtam egyebet is: például egy orosz ezredesnek a magyar hadjárat idején a feleségéhez írt leveleit. Ez utóbbiak a múlt évben az Argumentum Kiadónál jelentek meg (*Hadaink vonulnak. K. R. Szemjakin orosz ezredes magyarországi levelei 1849-ből*).

– Egy nő, aki hadtörténelemmel foglalkozik...

– Korlátokkal. Az ütközetelemzések esetében avatott szakértők munkáira támaszkodom, és azzal egészítem ki a történeteket, ami az ellenfél jelentéseiből, szemtanúi beszámolóiból, jelen esetben az orosz iratokból megtudható. Az utóbbi évtizedekben kiváló hadtörténész-generáció jelentkezett, amely alapkutatásokkal, számos kérdés tisztázásával visszaadta a becsületét a honvédsereg korábban olykor egyszerűen lesvarcgelbezett parancsnokainak, tisztjeinek.

– A Szibériába elhurcolt Petőfi többször megcáfolt históriája a

rendszerváltozást követően újjáéledt, és szívósan tartotta magát. Ebben a kérdésben Te is megszólaltál. Sőt. Találtál egy olyan iratcsomót, amely egy honvédtiszt oroszországi fogságáról tanúskodik. Tehát mégis vittek ki foglyot magukkal az oroszok?

– Egyet találtam. Természetesen nagy izgalommal nyitottam ki az iratköteget. A brassói fellegrvár lengyel származású parancsnokának, Jan Stanislaw Szydłowskiinak a fordultatos élettörténete bontakozott ki belőle. Kiderült, hogy ő, bár kvietált cs. kir. tiszt volt, tudatosan vallotta magát I. Miklós alattvalójának, mert úgy vélte, Oroszországban kedvezőbb alakulhat a sorsa, mintha egykori, esküjét megszegett cs. kir. tisztként az osztrákok kezére kerül. Aztán rájött, hogy orosz alattvalóként még nagyobb büntetés várhat rá, akár Szibériába is vihetik. Az orosz hatóságok azonban nem hittek vallomásának, bárhogy is igyekezett bizonygatni,

hogy csak kényszerűségből vállalt szolgálatot a forradalmi hadseregben. A szentpétervári osztrák követséghez fordultak, és ellenőrizték származását. Mikor kiderült, hogy Ferenc József alattvalója, visszaadták az osztrákoknak. Szydłowski iratanyaga tehát csak azt erősítette meg, amit eddig is tudtunk. Az oroszok akkor hurcoltak el Oroszország belsejébe foglyot, ha az illető orosz alattvaló volt, vagy pedig annak adta ki magát. Ez a lengyelekkel történhetett meg. De az osztrák követség útján ilyen esetben is gondosan ellenőrizték a fogoly vallomását és származását, nehogy elkerülje a rá váró méltó büntetést. Ha kiderült, hogy Ferenc József alattvalójáról van szó, akkor vissza is adták az illetőt az osztrákoknak. Vagyis tartották magukat az 1849. június 10-i megállapodásnak a foglyok átadására vonatkozó 31. pontjához.

Miért volt fogékony erre a hadifoglyomítosra a magyar társada-

Unokáink, Panna és Réka

lom? Mert szinte nincs olyan család, amely ne szenvedte volna meg, hogy valamelyik tagját elvitték a Szovjetunió légereibe hadifogolyként vagy akár civilként is málenkij robotra. Amiről aztán nem is beszélhetett. Ez a társadalom közvetlen tapasztalata, így könnyű volt elhinni az 1849-ben Szibériába hurcolt magyar hadifoglyokra vonatkozó állításokat. Felelőtlenség és szélhámosság (volt?) azonban ezt a hiszékenységet minden tudományos eredményt újra és újra félresöpörve gátlástalanul kihasználni. De erre csak azt mondhatjuk, hogy más volt I. Miklós Oroszországának, és más volt a sztálinista Szovjetunióának ebben a kérdésben a gyakorlata, s az utóbbi nem az előzőt másolta. Hermann Róbert széleskörű osztrák levéltári kutatások alapján többször, legutóbb 2015-ben közzölt tanulmányt *Vittek vagy nem vittek?* címmel az 1849-es erdélyi hadjárat hadifoglyainak sorsáról a *Hadtörténelmi Közleményekben*. Kovács László pedig több mint 500 oldalas könyvében már 2003-ban (*Csalóka lidércfény nyomában. A szibériai Petőfi-kutatás csődje*, Budapest) áttekintette a szibériai Petőfi-legenda keletkezését, egész történetét, és minden adatot ellenőrizve ismét tételesen cáfolta a rá vonatkozó források szavahihetőségét és megbízhatóságát. Szydłowski lengyel anyanyelvű lévén állíthatta magáról azt, hogy I. Miklós alattvalója. Petőfi, ha akarta volna, ezt akkor se tehetné volna meg. De hogy akarta volna, józan ésszel aligha elképzelhető. Az Orosz Birodalom példás adminisztrációja úgymint leleplezte volna. Remélhetőleg mára pont került ennek a botránykrónikának a vé-

gére, amely egy anyanyelvét, hitét, elveit és hazáját megtagadó Petőfit kívánt elének példaképként állítani.

– *Az elmúlt több mint másfél évszázadban minden magyar modernizációs kísérlet 1848/49 örökségéhez nyúlt vissza, azt fogalmazta újra. Említetted például 1956-ot, de így volt ez a rendszerváltoztatás idején is, amikor ismét munkaszüneti nap, majd piros betűs ünnep lett március idusa. Hogyan látod, nem kopott meg mára az ünnep fénye?*

– Ha megkopott, az a mi felelősségünk. A történelmi tudatunkban szabadságharcnak nevezett küzdelem, amelynek célja a magyar alkotmány szerepét betöltő 1848. áprilisi törvényekben foglalt társadalmi és közjogi reformoknak, majd az ország függetlenségének védelme volt, a Kárpát-medencében élő magyarság utolsó nagy közös, európai szintű teljesítménye, amint erre Egyed Ákos, a Kolozsváron élő történész professzor rámutatott. 1848-ban forradalmi hullám söpört végig a kontinensen. E forradalmak közül a magyar tartott a legtovább, a magyar volt a legerősebb. Aminek az a magyarázata, hogy a reformkorban kidolgozott úgynevezett érdekegyesítő politika, így a jobbagyfelszabadítás eredményeként a társadalom minden rétege vállalta a fegyveres küzdelmet március vívmányaiért. Sikertült egy olyan hadsereget megszervezni, felszerelni, ellátni, amely képes volt az ország területét megvédeni. 1849 tavaszán a császári és a magyar haderő között valamiféle egyensúlyhelyzet alakult ki. Az osztrák kormány ekkor döntött úgy, hogy orosz segítséggel vet véget a magyar „lázdók” harcának. Ami

azért eléggé kockázatos lépés volt részéről.

Ha 1848/49 örökségét – sajnálom, hogy a 2011-es Alaptörvényből kimaradt – nem tudjuk megőrizni, ha elfeledkezünk jól felkészült politikai és katonai elitjének fényes teljesítményéről, amely mögött ott volt az egyszerű hivatalnokoktól a közhonvédekig, a földművesektől az iparosokig a társadalom java, nemzeti összetartozásunk eresztekéi is meglazulnak. Persze mindezt lehet cizellálni, hiszen az ember egy ilyen beszélgetés során némileg *leegyszerűsítve* fogalmaz, de a lényeg mégiscsak ez.

– *Mik a további terveid?*

– Több félig kész tanulmányom van, az egyik például az Oroszországba elhurcolt honvédszászlók sorsáról szól. De az orosz főparancsnoknak, Paszkevicznek a magyar hadjárat idején Miklós cárhoz írt leveleit szintén szeretném közzétenni. Talán kimegyek még Moszkvába és Szentpétervárra is, van még ott mit keresnem.

Sokat beszéltem a Balatonnál töltött gyermekkoromról. Amikor Lengyelországban honvágyam támadt, mindig a balatoni táj képe ragyogott föl előttem. Éreztem a víz szagát, a tó gyorsan változó színei villóztak szemem előtt. 1993-ban vettünk egy telket a Balaton-felvidéken, Salföldön. Nyaralót akartunk építeni, de a ház állandó otthonunk lett, odaköltöztettük a könyvtárunkat is.

A kiürülő kis falvak életét a nyaralók nem mentik meg. Dolgozni, kapcsolatot tartani pedig az internet korában bárhol és bárhol lehet. Szemléletváltásra volna szükség e tekintetben is.

Zsiga Kristóf

A szövegfejtő Huszka Árpád: *Kontra Ferenc írói munkássága*, Életjel Kiadó, Szabadka, 2015.

Huszka Árpád nevével eddig nem találkoztam – első kötetének hátlapja is csak annyit árul el róla, hogy 1983-ban született, és a hollandiai Eindhovenben él. Az internet mindössze két publikációját jegyzi; a Kislátó (a vajdasági magyar napilap, a Magyar Szó kulturális melléklete) közölte őket, amelyet 2015 őszéig Kontra Ferenc szerkesztett. Az egyik egy kispróza, a másik pedig egy recenzió a Kontra Ferenc által összeállított *Horvátország magyar irodalma* című antológiáról. Huszka Árpád utóbbi írásában megjegyzi, hogy nem szokott könyvekről írni, ami meglepő annak fényében, hogy három évre rá, tavaly ősszel jelent meg a szerbiai Újvidéken élő íróról szóló, komoly és méltó kötete.

A *Kontra Ferenc írói munkássága* nemcsak Huszka Árpád első kötete, hanem az első részösszegző munka is Kontra Ferencről. Számomra fontos mozzanat, hogy egy fiatal szerző vállalkozott erre a feladatra, egyrészt, mert talán akkor hagyományozódik át igazán egy művészi teljesítmény, ha azt az elkövetkező nemzedék tekinti megkerülhetetlennek, és váltja be. Ezen túl a fiatalos frissesség az egész mű hangnemt, szemléletét is áthatja: noha a címe nem kelt nagy feltűnést, még vissza is rettentett kicsit, a bevezető azonban minden kétséget feloldotta. Huszka Árpád a legtöbb hasonló műben kánonszerű ténykedést, elvárt elveknek való megfelelést és egzisztenciális függőséget lát, ezért a szembeíthatóságot ajánlja az elkövetkező oldalakon, és megjegyzi: „Bárcsak mások is hasonló alapossággal, egyetértve és vitatkozva, a művek alapján fejtenék ki véleményüket.” Ezzel, azt hiszem, minden lényegeset elmondott a kortárs magyar irodalom recepciójáról, ugyanakkor a maga célját is egyértelműen kijelölte.

A kötet erénye, hogy a szerző a Kontra Ferenc-i életmű minden egyes darabját detektívnagyítóval vizsgálta, akár mesekönyvről, akár a horvátországi magyar irodalmat áttekintő antológiáról legyen szó. Mert Huszka Árpád nem is igazán monográfus, sokkal inkább megszállott szövegfejtő. A megszállottság pedig talán azért is éledhetett fel benne, mert szinte az azonosulásig magába olvasztotta ez a prózavilág, amit számomra alátámaszt, hogy a szerző egészen úgy szólal meg, ahogyan Kontra Ferenc a könyveiben.

A beszéd-, sőt, fejtésmódjának megvan az az ígérete, hogy egy írói világról szóló munka maga is művé váljék: Huszka Árpád nem „titkaltalanítja”, aknázza ki Kontra Ferenc darabjait, hanem kellően alá-dúcolt vájatokat alakít ki annak érdekében, hogy szemléltesse a szövegek mélyrétegeit. Más kérdés, hogy az esszészerű elemzések gyakran annyira besűrűsödtek, hogy számomra követhetlenné vált a gondolatmenet, amihez hozzájárult, hogy a kötetben számos túlerhelt és zavaros mondat szerepel, amelyekről jó lett volna megtisztítani a kéziratot.

Talán éppen a nyomozási hajlammak, az észrevétlenek tetsző részletek iránti érzékenységnek köszönhető, hogy Huszka Árpád az egyes Kontra Ferenc-írások más művészeti területekre történő nevesített és közvetett utalásait (képzőművészet, zene, más irodalmi művek) is számba vette, és azokat összművészeti feladványként elemezte. Így az egyes könyvek borítóit sem illusztrációnak, hanem a szöveg szerves részének tekinti, sőt, úgy közelít hozzájuk, mint a rejtvényekhez. És bár a végsőig kielélt, tudatosan megkomponált és feladványokban gazdag Kontra Ferenc-művek különösen sok izgalmat kínálnak egy szövegfejtőnek is, egyúttal veszélyt is rejtenek a számára: az elemző könnyen abba a helyzetbe kerülhet, hogy már mindenben feloldásra váró rejtvényt lát, és azt hiszem, a könyv több pontján ez történt Huszka Árpáddal is. Elég, ha a *Drávaszögi keresztek* bélyeg nagyságú borítóképének oldalakon át húzódó fejtegetésére utalok, vagy azokra a számmisztikai megállapításokra, amelyek szerint egyes kötetekben külön jelentéssel bíró mozzanat, hogy mi hányadik oldalra esik bennük. Ezeknél a túlzásoknál azonban fontosabb rámutatni arra, hogy a szerző a prózavilágnak azokról a sajátosságairól, rétegeiről mond a legtöbbet, amelyekről eddig nem sokat írtak: a rejtvények lehetséges megoldásairól, illetve az alkímia mint beavatási és metafizikai megvalósítási út szerepéről, de az utóbbiról is olyan kutatókra támaszkodva, mint például Carl Gustav Jung.

Huszka Árpád mindent elolvasott, amit eddig Kontra Ferencről írtak, bőkezűen bánt a lábjegyzetekkel, és jól használható irodalomjegyzéket szerkesztett, nem beszélve a gazdag fotó- és képmellékletéről. Ezt a könyvet – a hibái ellenére – évek óta vártam.

Bíró Gergely

Reménytelen vállalkozás Csapody Miklós: *Bánffy Miklós kettős küldetése. Bukarest, 1943. Politika és diplomácia.* Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2015.

Nem túlzás azt állítani, hogy Bánffy Miklós grófnak és életművének az utóbbi években „reneszánsza” van. A két világháború közötti magyar politikai és kulturális élet kiemelkedő képviselőjét ismét felfedezték az olvasók a XXI. században – és nemcsak a magyar nyelvűek. Oplatka András jóvoltából német nyelven is olvasható kiváló alkotása: „Erdély-trilógiájának” első kötete, a *Megszámláltattál*.

Bánffy Miklós Erdély szülöttként az 1945 előtti időszakban ideális személynek tűnt arra, hogy a feszültségektől egyáltalán nem mentes magyar–román viszony rendezésében aktívan részt vegyen. Talán nem mindenki előtt ismeretes, hogy a Bethlen István gróf kormányában 1921 és 1922 között külügyminiszeri tisztséget betöltő politikus 1926-ban visszatért szülőföldjére, és a magyar kulturális és politikai élet meghatározó alakjává vált. Igaz: a szülőföldre történő visszatéréskor vállalt „politikai szilenciumot” betartotta, és csak tíz év elteltével foglalta el az őt megillető helyet az erdélyi magyar politikai nyilvánosság színterén.

A második bécsi döntés – 1940. augusztus 30. – következtében ismét Magyarországhoz került „Észak-Erdély és a Keleti Országrészek” közéletében is fontos szerepet játszott. A magyar–román kapcsolatok kérdésében szinte megkerülhetetlen személynek számított, aki – ismerve az adott viszonyokat – minden esetben racionális érvekre alapozva fogalmazta meg a véleményét, és úgy igyekezett megnyilvánulni, hogy az szűkebb pátriájának, Erdélynek mindig előnyös legyen.

Vélhetően ez is közrejátszott abban, hogy 1943-ban döntő jelentőségű – bár nem sok reménnyel kecsegtető – diplomáciai feladatot kapott Kállay Miklóstól. A miniszterelnök–külügyminiszter azzal bízta meg, hogy román politikai tényezőkkel – alapvetően az 1918 után „Nagy Romániát” létrehozó politikusokkal, a Ion Antonescu vezette kormány ellenzékével – „konzultáljon” a magyar–román viszonyról, illetve a világháborút követő lehetőségekről.

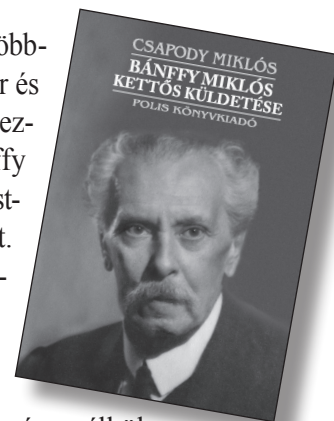
A hosszas előkészületek és többszöri halasztás után – a magyar és román kormányok közötti egyeztetések eredményeként – Bánffy Miklós végül is eljutott Bukarestbe, ahol Iuliu Maniuval tárgyalt.

S hogy miről és milyen eredménnyel? Mindenekelőtt a magyar–román viszony konszolidálásáról, a háború utáni kilátásokról – ám érdemi eredmény nélkül. Bánffy Miklós bukaresti útja és tárgyalásai során arra tett kísérletet, hogy – az akkori felfogás szerint – a „szláv tenger” által körülvett, antibolsevista Magyarország és Románia próbáljon meg szót érteni egymással; rendezni a második bécsi döntés után le nem zárt közös ügyeket, és általában a háború utáni „erdélyi kérdést”.

Az álláspontok azonban nagyon merevek voltak. A román fél úgy vélte, hogy korábbi politikai vezetői egy részének „nyugati kapcsolatai”, valamint az a közismert tény, hogy az 1938-ban szétesett csehszlovák állam nyugati szövetségesei által respektált képviselője, Eduard Benes híresen románbarát politikus volt, garanciát jelentenek Románia számára a jövőben arra, hogy visszaszerezze a második bécsi döntés következtében elveszített – korábban alig két évtizedig birtokolt – magyar területeit. Gyakorlatilag ez határozta meg a román fél tárgyalási pozícióit és reményeit. S mint kiderült, nekik lett igazuk.

A magyar kísérlet eleve kudarcra volt ítélve. Magyarország nem rendelkezett olyan támogatókkal, akiknek érdekében állt volna a világháború után egy valóban igazságosnak tekinthető területi rendezés. A későbbi győztesek (értem ezalatt a nyugati szövetségeseiket) és partnereik a trianoni határokat kívánták visszaállítani a legtöbb esetben, de tudomásul vették azokat az igényeket is, amelyeket a Szovjetunió fogalmazott meg. Vagyis nem volt ellenükre, hogy Sztálin meg akarta tartani az általa korábban – 1939–1940-ben – megszerzett területeket, illetve, hogy újabbakat is akart a Szovjetunióhoz csatolni. (Lásd Kárpátalja esetét a második világháború végén!)

S miként zajlottak az előkészületek, mi hangzott el a tárgyalásokon, hogyan látták mindezt korábban a magyar történetírás – illetve a magyar irodalomtörténet-írás – képviselői, egyáltalán: ki is volt Bánffy Miklós gróf? Ezt tárja elénk Csapody Miklós közel

hét és félszáz oldalas könyvében. Csapody kötetét átmenet a monográfia és a forrásközlés között. A szerző szinte teljes terjedelmükben közli a tárgyalások előkészületeiről, lefolyásáról szóló dokumentumokat, majd az általa írott, összekötő jellegű szövegrészek egységbe foglalják – és bizonyos esetekben magas szinten elemzik is – az általa kiemelt forrásokat.

Csapody Miklós kiemelkedő jelentőségű feltáró és gyűjtőmunkát végzett el. Magyar és román nyelven megjelent feldolgozások, emlékiratok, tanulmányok és levéltári források sokaságát tekintette át, s mindezekről nagyívű historiográfiai áttekintést nyújtott – az általa felhasznált munkák egyes állításaival vitatkozva, egyes állításokat más állításokkal szembeesítve. Egy biztos: a korábbi magyar külügyminiszternek – a történetírásban gyakorlatilag csak „Bánffy-misszióként” aposztrofált – 1943. júniusi utazását ilyen terjedelmű és alaposágú történeti műben még nem dolgozták fel. Köszönet ezért a szerzőnek, aki a hatalmas munka során itt-ott apróbb elírásokat, hibákat is vétett – nevek, időpontok stb. –, amelyek azt jelzik, hogy nem lenne haszontalan, ha a könyv-

kiadás visszatérne ahhoz a régen jól bevált gyakorlat-hoz, miszerint a szerkesztő előtt/mellett a témával foglalkozó szakember is elolvassná a kéziratot, azaz lenne a majdani műnek lektora. Ez sokat segíthet(ne) egy-egy tévedés, elírás kiigazításában.

Ha korábban el tudtam volna olvasni a kéziratot is, akkor biztosan jeleztem volna, hogy Csáky István gróf nem Csáky Imre gróf fia. (Tizenkét évvel volt csak idősebb Csáky Imre, mint Csáky István, és István apja Csáky Zsigmond gróf volt.) De azzal is kiegészítettem volna az egyébként nagyon fontos névmutatót, hogy Zilahi Sebess Jenő 1979. október 14-én hunyt el Buenos Airesben. Az ilyen kiegészítésekkel, javításokkal a sor még folytatható lenne.

Mindezek – inkább apróságok, mint jelentősnek nevezhető tévesztések – ellenére sem lehet kétséges: rendkívül alapos és igen értékes feldolgozás született Csapody Miklós tollából. E mű közelebb vihet bennünket az 1945 előtti magyar–román viszony megértéséhez, pontosabban annak megértéséhez, hogy miért is nem volt – s nem kevés kérdésben nincs még ma sem – valódi együttműködés és megértés a két nép között.

Diplomaták és... *Főkonzulok, követek és nagykövetek, 1945–1990.*
Szerkesztette: Baráth Magdolna–Gecsenyi Lajos.
A bevezető tanulmányt írta: Baráth Magdolna. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. Budapest, 2015.

Mennyit tudhat az átlagos olvasó/érdeklődő az 1945 és 1990 közötti magyar külszolgálat személyi összetételéről, a Külügyminisztériumba bekerültekkel kapcsolatos kiválasztási elvekről, az „ájtóernyőzésekről”, a politikailag megtévedt, de mégis a „mi kutyánk kölyke” káderekről? Azt gondolom, nem túl sokat. A Külügyminisztérium mindig is kissé rejtélyes, bizonytalan és a kívülálló által irigyelt világnak számított. A külszolgálat fogalma kapcsán legtöbbször a fogadásokra, a hírszerzésre, a „jó összeköttetésekre” gondolnak, illetve a rendszerváltoztatás előtti évtizedekben a dollárban, márkában, schillingben kapott fizetésekre – a hivatalos elnevezés talán ellátmány

vagy illetmény volt –, az egyszerűbb utazásokra, a „nyugatról” hazahozott Opelekre, BMW-kre, Mercedesekre, Fordokra, Volkswagenekre.

Természetesen a diplomáciai szolgálat, a külügyi munka lényege ennél jóval összetettebb volt. És persze az is igaz, hogy ebben a szakmában sem misztikus lények, hanem hús-vér emberek dolgoztak, akik közül egyesek – felkészültségük, képzettségük alapján – megfeleltek az elvárásoknak, míg mások nem. Éppúgy, mint az élet bármely más területén.

Hogy miként is alakult ki az 1945 utáni magyar diplomáciai kar, s hogy milyen csoportokból „verbuválódtak” annak meghatározó képviselői – a kötet címében jelzett főkonzulok, követek és nagykövetek –, az a könyv Baráth Magdolna által írott alapos bevezető tanulmányából jól nyomon követhető. A szerző szakszerűen és pontosan korszakolja az 1945 és 1990 közötti időszakot – *Újrakezdés, Az átmenet éve, A forradalom és következményei, Korlátozott mozgástér, Nyitás és bővítés, Arccal a harmadik világ*

felé, *Stabilitás és szakmává fejlődés*. Ez a periodizáció egyértelműen követi a korszak társadalmi-politikai változásait.

A kezdeti folyamatok például a következőképpen összegezhetőek a könyv alapján: a koalíciós időszakban, 1945-ben és azt követő két évben minden politikai párt igyekezett a saját embereit elhelyezni a Külügyminisztériumban és a külképviseleteken. Majd 1947 és 1949 között egyre több kommunista pártmunkás került be az apparátusba, akiknél – ahogy fogalmaztak – a politikai elkötelezettség fontosabb volt, mint a szakmai felkészültség. Ha valaki statisztikákat készítene az életrajzok alapján – kár, hogy a szerzők erre nem vállalkoztak –, láthatná, hogy az 1940-es, 1950-es években milyen jelentős a „spanyolok” beáramlása a Külügyminisztériumba. Ők egyébként több nyelven beszélő pártmunkások voltak, hiszen az 1920-as, 1930-as években számos országban éltek és dolgoztak – természetesen a párt szolgálatában. Sokan közülük követi, illetve nagyköveti beosztást is kaptak Rákosiék jóvoltából.

Baráth Magdolna bevezető tanulmánya után a magyar külképviseletek archontológiáját találjuk, amiből kiderül, hogy mikor és milyen szinten vette fel Magyarország a diplomáciai kapcsolatokat az adott országgal, illetve az is, hogy mikor és milyen irányban változott meg a két állam közötti együttműködés jellege.

Különösen izgalmas – és minden bizonnyal az olvasók számára is ez lehet a legérdekesebb – a kötetben szereplő életrajzi összeállítás, amelyben minden olyan személy szerepel, aki 1945 és 1990 között elérte a főkonzuli, rendkívüli követi és meghatalmazott miniszteri, valamint a rendkívüli és meghatalmazott nagyköveti rangot. Tanulságos olvasmány, amely az olvasót további érdeklődésre sarkallhatja. Mert bizony jó lenne többet tudni az itt szereplő diplomaták családi hátteréről, további életútjukról a rendszerváltoztatást követően – és arról is: hogyan, milyen mértékben kapcsolódott egymáshoz a belügy és a külügy. Igaz, erről Baráth Magdolna is szól a bevezető tanulmányában, de az egykor a Külügyminisztériumban közszájon forgó mondást – ami nyilván csak részben fed(het)te a valóságot –, miszerint: „Nem minden belügyes külügyes, de minden külügyes belügyes”, egy statisztikai összeállítás segítségével meg lehetett volna erősíteni, vagy akár meg is lehetett volna cáfolni.

Aki szereti az archontológiákat, szívesen olvas életrajzi összeállításokat, biztosan többször is leveszi

majd a könyvespolcáról a kötetet, és esetleg felteszi magában azokat a kérdéseket, amelyeket a könyv bírálója is: miért nem kap a külügyi hierarchiában, a diplomáciai rangok világában kevésbé járatos olvasó eligazítást arról, mit is takar a követi titkár, követési tanácsos, konzul, attasé fogalma (és a sor folytatható lenne). Miért csak elvétve olvashatjuk az egyes személyek névváltoztatás előtti nevét, holott azt mindenkinél fel kellene tüntetni. (Ennek a kutató számára döntő jelentősége van, hiszen ha születési, iskolázottsági adatokat stb. keres, nem fogja megtalálni azokat. Mert ha például az adott személyt nem Zádorként, hanem Zimmermannként anyakönyvezték, de nem ismerjük az eredeti nevét, akkor nem tudjuk rekonstruálni, mi történt vele azt megelőzően, hogy egyszer csak felbukkant valahol a névváltoztatás utáni nevén...)

Sajnálatos, hogy az 1980-as évekről szóló részben a diplomáciai beosztás feltüntetésekor nem egy személynél csak a vonatkozó évet olvashatjuk, míg mások esetében olyan, döntő jelentőségű információk is hiányoznak, minthogy az illető a KISZ Külügyminisztériumi Bizottságának titkára volt.

A halálozási adatok esetében számos kérdőjel található olyan személyeknél, akik még élnek. Mi több, közöttük van olyan, aki több-kevesebb rendszerességgel publikál ma is, mint például Sütő Gábor.

Természetesen az vesse az első követ a szerzőkre, szerkesztőkre, aki képes egy ehhez hasonló kiadványból olyat készíteni, amely hibátlan és hiánytalan. Arra jó az első kiadás, hogy megjelenése után a művet érintő vélt vagy valós kritikák, észrevételek sora arra ösztönözze a kutatókat: „búvárkodjanak” tovább az iratok között, és reménykedjenek abban, hogy megtekinthetik majd azokat a forrásokat is, amelyek e munka elkészítése során nem állhattak a rendelkezésükre, pedig nagy szükségük lehetett volna rájuk.

E szerény észrevételek – illetve hiányérzetem megfogalmazása – ellenére is azt kell mondanom: Baráth Magdolna és Gecsényi Lajos úttörő kutatást végzett. Bizom benne, hogy a jövőben is folytatják a megkezdett munkát. De ha mégsem, akkor bizonyára kedvet és ösztönzést adnak kötetünkkel a fiatalabb kutatók számára, hogy készüljenek hasonló archontológiák más minisztériumokról is. Ezek a tényekre épülő összeállítások ugyanis sokat segíthetnek abban, hogy jobban megérthessük a Rákosi-, majd a Kádárrendszer működését.

Szakály Sándor

Tiszasásvártól Nagygalambfalvaig Faragó Laura: *Szülőföldem – zengő anyanyelvem*, Napkút Kiadó, 2015.

A hetvenes években népdalversenyeket nyert, később népdalénekes és -gyűjtő Faragó Laura 2003-as, az ezredforduló környékén írókkal és költőkkel készült beszélgetésgyűjteményének második kiadását veheti kezébe az olvasó. A szülőföld, a gyökerek, a magyar anyanyelvűség vezérfonalára fűzi interjút a szerző, és az alkotói lélek legmélyebb regisztereit szólaltatja meg a magyar nyelvű íróvá-költővé válás rejtelmében, magaslatain és mélyvilágaiban bolyongva. „Megtanuljuk tisztelni súlyos köveinket, s alázattal működünk ebben a tetet-lelket rendítő, megfejthetetlen, szüntelen áramlásban. Én is: ha író vagyok, így váltam azzá” – fogalmaz Jókai Anna a vele készült beszélgetésben. A kötetben megszólaló szerzők a teljesség igénye nélkül: Lázár Ervin, Ágh István, Buda Ferenc, Bella István, Kányádi Sándor, Jókai Anna, Csoóri Sándor, Mészöly Dezső, Lator László, Czigány György. Legalábbis számomra ők a legérdekesebbek. Faragó Laura egy-egy verset vagy prózai részletet közöl mindnyájuktól, amely kötődik valamilyen szálon a hazához, tágabban az otthonhoz, az otthonosságához. Harminchat író mesél szülőfalujáról, gyermekéveiről, érzelmi és szellemi kötődéseiről, életútjáról, nyelvéhez, magyarságához fűződő élményeiről, tapasztalatairól.

Többen beszélnek különös vonzódással, szeretettel a zenéről, a már említett Jókai Anna például így ír róla: „Mert a zene a leganyagtalansabb művészet. Tiszta, szent irigység él bennem azok iránt, akik zenében tudják kifejezni a tehetségüket, hiszen az valóban nem kötődik helyhez.” A gregorián dallamok iránti rajongásáról, a galagonya-költő Weöressel történt jelentőségteljes találkozásáról mesél, égben kötött kapcsolódásokról és a magasban létező szellemi hazáról, amely az embernek, az Univerzum gyermekének hazája. Faragó Laura a népszerű író *Alakító tájak* című esszéjét idézi: „Oldalunkon tarisznya: benne halálíg tartó omlós pogácsa, vagy éles, torkot-gégét sebző, vállunkat az anyagig húzó kődarabok. Kinek kinek, ahogy töltetett.”

Buda Ferenc meghatározó olvasmányélményeként mesél a *Bibliáról*; azt állítja, a *Károli Biblia*-féle nyelv

termékenyítő közege nélkül nem ért volna maga is alkotóvá. Költői példaképéről pedig így beszél: „Juhász Ferencben volt [...] valami óriási eruptív erő. Az a fajta költői felszabadultság, ami minden sorában azt sugallja, hogy a költészet lehetőségei határtalanok.” Költészetében átsejlik a népdalhoz, az ősi, közösségi ritmusokhoz vonzódás, versei atmoszférájukban, szerkezetükben gyakorta ezeket az elődöket idézik. „Ne rejtőzz el, úgymint látlak! / Rádcsukom a szempillámat. / Benn zörömbölsz a szívemben, / s elsimulsz a tenyeremben, / s elsimulsz az arcom bőrén, / mint vadvizen a verőfény.” Buda Ferenc műfordítói munkásságával is kiemelkedőt alkotott: finn, török, kirgiz, lapp, baskír, udmurt, mari nyelvű költészetet, népköltészetet fordított magyarra, többnyire német közvetítéssel. „Ezért kell a kis népekkel – amennyire csak lehet – a kapcsolatokat keresni, megteremteni, fönntartani, mert voltaképp ha egy-egy kicsi népnek a nyelve, kultúrája odavész, vagy alvóállapotba kerül, az egész, az összemberi kultúra kerül veszélybe! Ugyanaz, mint ahogyan az ökoszisztémákban a biodiverzitásnak az elszegényedése vagy megszűnése genetikailag károsítja a fennmaradó fajokat.”

Kányádi Sándor kalandos gyermekkoráról mesél; kiderül, hogy egy tüdőgyulladás, amely leteperzte őt, s amelybe majdnem belehalt, okozta maradandó testi elesettségét, így került kollégiumba édesanyja halála óta csikós- és egyéb munkákra is rendszeresen befogott parasztgyerekként – miután az orvosok elmagyarázták apjának, hogy fizikai munkára nem lesz alkalmas a fiú; ha van esze, adják kollégiumba. Meg-elevenedik előttünk a mesebeli szülőfaló, Nagygalambfalva, napsütötte, poros utcáival s a legrégebb román ortodox templommal, és Mózsi bácsi, a falu felolvasója, hírforrása és egyszemélyes kulturális intézménye, ahogy betűvetésre tanítja a gyerekeket.

Faragó Laura egy-egy dallal zár minden beszélgetést, olyannal, amelyhez interjúalanyát személyes emlék köti: felcsendül *A csitári hegyek alatt*, a *Szivárvány havasán*, az *Esik az eső, ázik a heveder*. Gyönyörű, különleges hangján elénekelt népdalai a könyv hátuljába ragasztott CD-ről hallgathatók meg.

Simon Adri

Mindenkinek van apja Paul Harding:
Apák, Tarandus Kiadó,
2015.

Mit mond nekünk, ha egy regényről azt halljuk, Pulitzer-díjas? Szavatol ez bármiért? Ha rá is jövünk, hogy nem ez a legrangosabb irodalmi elismerés, valahogy bennünk marad az érzés, hogy a kezünkben tartott könyv valamilyen méltatott mű, egy kiemelt darab. A Pulitzer-díj visszhangja erősen cseng tovább a fülünkben, narancsbetűs látványa pedig beleragad a szemünkbe – azután is, hogy felnyitjuk Paul Harding *Apák* című kötetét, és eljutunk körülbelül a regény tizedik oldaláig, aztán elkezdhet bennünk körvonalazódni, Harding jó író-e (Pulitzer-díj ide vagy oda), avagy nem.

Az eredeti mű hat év alatt úszta át az Atlanti-óceánt és lelt fordításra nálunk, hogy aztán a dobosból íróvá avanszálódott Harding legismertebb, debütáló regénye (eredeti címén *Tinkers*) bizonyíthassa, hogy érdemes-e a magyar közönség elismerésére.

Harding azok közé az írók közé tartozik, aki nem rejti véka alá az önéletrajzi ihletéseket: nagyapja órásmester volt, ahogy regénye elsőként megjelenő főszereplője, George Washington Crosby is, aki szintén egy az apák sorából. Itt rögtön meg is állhatunk egy szóra: a transzparens utalás (pontosabban névbeli egyezés) minden amerikai ősapjára, George Washingtonra, az USA első elnökére megelőlegezi a regény egyik fő intencióját, a direkt összefüggések misztikumának felrajzolását.

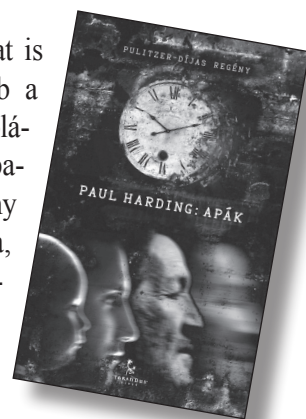
Regényünk George Washingtonjával már haldoklása közben találkozunk először. Órák javításával pedig akkor kezdett el foglalkozni, amikor rájött arra, hogy a bankárok jó pénzt fizetnek a régi családi örökségek karbantartásáért. Természetesen regényepoétikai szempontból is kapóra jön az órásmesterség, hiszen az emberi „működéssel” (hanyatlással) remek óraszerkezeti analógiákat lehet felvonultatni. „De a szíve törekeny volt már, és elnyűtt, és rossz ütemben vert. A csapágyperselyek tönkrementek, tele volt duzzadt sebhelyekkel, vére alig ketyegve szivárgott keresztül szívkamráin, holott régebben bőven áradt, örvénylett és tört előre a rugalmas és erős izmok diktálta ritmusnak megfelelően” – olvassuk a regény záró fejezetében.

Az *Apák* nem egy családregény vége, sokkal inkább a kezdete. A regény fabulája egyszerű és a meg-

döbbentő, a váratlan fordulatokat is nélkülözi. A mű sokkal inkább a transzcendens-spirituális kontempláció (család)regénye. A három apafigura, akik körül a cselekmény szerveződik: George; az ő apja, Howard, aki egy epilepsziás utazókereskedő; továbbá Howard, a külön lelkész, aki feltehetően valamiféle demenciában szenved.

Howard apját – megint csak feltehetően – elme-egógyógyintézetbe szállítják, mikor Howard még gyerek. Howardra, epilepsziás rohamai miatt ugyanez a sors várna, de ő inkább elmenekül családjá elől, és új életet kezd. Az örökletes tragédiák valamiképpen George-ban futnak össze: mintha egymást egészítenék ki az egyes apák bukásai – George-dzsal valahogy mégis megszakad a sor: ő billenti vissza az egyensúlyt, ahogy azt megerősíti a regény végi metaforikus jelenet is, amikor is egy kimozdított egyensúly óráat javít – kemény munkával – a tragédiák utolsó örököse, és végül is sikerrel jár. Neki jutott az a megszilárdító, egységesítő szerep, amire neve is kötelezi (már a regény eleje óta), és ahogy a szöveg során – vázlatosan – kibontakozik élete és személyisége, látjuk, hogy egy mindig rendkívül fegyelmezett, mármár a kérlelhetetlenségig szigorú emberrel van dolgunk, aki egyszer csak kiemelkedett a szomorú apák sorából, hogy pontot tegyen a széthullás végére. Ő már családjá körében, mondhatni (és amennyiben létezik ilyen) autentikus apafiguraként távozik az élők sorából.

Az oszcilláló időkezelés jól követhető, teljesen egyértelmű: George haldoklása és gyermekkora, illetve apja – Howard – felnőtt- és gyermekkora között váltakoznak az egyes idősíkok. A narráció kérdése már kissé kényesebb és több kritikával kezelendő, ugyanis a mindentudó elbeszélő folyamatosan kiegészíti a személyes nézőpontokból fakadó elliptikusságot, így a különböző alterációk teljesen funkciótlanná válnak. Ebben a fénytörésben már-már a didaktikus szájbarágás határát súrolja a kiskapitálissal, illetve dőlt betűvel jelölt nézőpontváltás, és teljesen felesleges is, hiszen a regény beszédmódja, függetlenül a szereplők eltérő intellektusától, korától, aktuális lelkiállapottól és nemétől, zavaróan homogénnek hat. Harding egyetlen „mentsége” (ha megpróbáljuk koncepcióba szorítani didaktikusságát és egyféle, egyenes beszédmódját), hogy a narrációs átfolyás az organikusságot, a minden mindennel összefüggés mágiáját erősíti

mind regényszerkezeti, mind tartalmi szinten, mely utóbbi Howard epilepsziás rohamában, lelkész apjának szellemi eltűnésében és a haldokló George utolsó gondolatainak leírásában kulminál. Mindezen leírások tétje az érzékelhető és nem érzékelhető világok összeérése – a betegségek és a haldoklás sajátos transzcendens (igényű) bemutatásában, amelynek törvényszerű kísérőjelensége a szöveg erősen – talán már kissé erőltetetten – metaforikus nyelvhasználata lesz.

Harding stílusának jellegzetessége a markáns, érzékletes kifejezőmód és a már-már patológiusan kényszerű részletesség, részletezés. Ezért gyakran a túlírt dagályosság gyanújába keveredhet, és az lehet az érzésünk, hogy végláthatatlanul hosszú mondatai

egymásra csúsznak, a gondolatok összegabalyodnak, és mintha nem tartanának sehova – a regény nem elmesél, hanem csupán leír. Az összefüggést teremtő motívumok pedig elvesznek a különböző állapotok, gondolatok leírásában; az egyes részek elszigetelődnek egymástól, a minden mindennel kapcsolatban állás regénye sok rövid, önmagába forduló gondolat gyűjteménye lesz. Így lesz a szöveg a pillanatnyi élményszerűség regénye, s ha elidőzünk a kissé túlírt, de érzékletes mondatok felett, közelebb juthatunk egy másfajta gondolkodáshoz, ami mindig izgalmas, amivel mindig gazdagabbá leszünk, ez a gazdagodás azonban kihívásokkal teli és kissé fáradtságos.

Varga Viktor

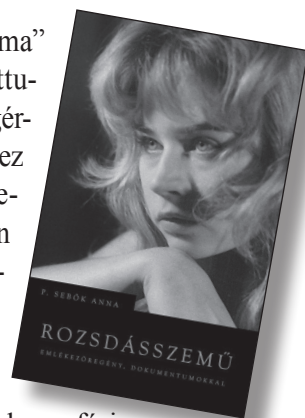
Dokumentált életek P. Sebők Anna: *Rozsdásszemű*, Méry Ratio Kiadó, Somorja-Budapest, 2015.

P. Sebők Anna alkotása, a *Rozsdásszemű* túlmutat a szerző műfaji meghatározásán: több, mint „emlékező regény, dokumentumokkal”. Olyan hiteles kelet-közép-európai történelmi szemlébe ágyazott szociológiai panoráma, mely lehetővé teszi, hogy a szűk családi élet krónikája beépüljön Románia és Magyarország társadalom-pszichológiai korrajzába; a hatvanas évektől kezdve pedig belelátunk az erdélyi és a magyarországi események krónikájába: a kulturális élet forgatagába, kortárs írók, művészek, színészek és újságírók pályaképébe is. Referencia értékű csomópontok révén teljesül ki P. Sebők Anna rendhagyó művének világa, az időrend következetes betartásával: gyermekkor, egyetemi évek, munkavállalás, ifjúsági évek, szerelem, anyaság, áttelepedés Magyarországra, családi élet, utazások, szakmai kibontakozás, gyász, egyedüllét, majd önmegvalósítás és intellemeként az életbölcesség összegzése. „Ahogy sorban megszülettek az unokáim, a súlypont megváltozott. A sok-sok munka, amit terveztem, majd elvégeztem, s a kitárult világ, amire most egyedül csodálkoztam rá, visszaállította a lelkem békéjét.”

Emlékekben gazdag, vallomások énregényt tart kezében az olvasó, melyet hangsúlyos családtörténeti vetület gazdagít, annak ellenére, hogy az alkotás világa egyértelműen a narrátor alakja köré szerveződik: „éltem az életem a magam elgondolásai szerint”

Tiszteleg a mű az imádott „ómama” emléke előtt; kezdetben tisztelettudó távolságtartással, utóbb megértéssel sorjázza az anya életéhez kapcsolódó történeteket; kulcsszerepet kap, magától értetődően központi helyre kerül a nagy szerelem, az örök társ – Páskándi Géza – emberi-írói portréja, a közös élet, azaz a házaspár mindennapjainak története, melyben a férj alkotó szakmai tevékenységének leírása mellett kiemelten fontos szerepet kap a férfi-nő kapcsolat, a közös gyermek nevelése. Az emlékező önfegyelemre törekszik, ám ennek ellenére érzelmei meg-meglódtítják a mű kronológiáját.

Figyelmünk a háború és a menekülés viszontagságai után az önkény korszakára, majd az 1956-os magyar forradalom erdélyi áldozatainak kálváriájára irányul, de betekintést nyerünk a romániai diktatúra többmillió névtelen, de néhány nevesített áldozatának sorsába is. P. Sebők Anna a kolozsvári magyar egyetemisták közül az elítéltekkel, sok zsidó kivásárolttal, illetve elűzöttel készített interjú-sorozatot. Kutatói minőségében körültekintően összegyűjtötte, rendszerezte vallomásaikat, utóbb pedig az anyagból *Erdély 1956*, illetve *Búcsú* címmel dokumentumfilmeket készített. „Mire a munka végére értem, valami lényegi megváltozott bennem. Nem feledek többé soha. Nem feledek. Megbocsájtani is csak módjával. Semmilyen erőszakra nem találok mentséget. Az évszázadok távlatában sem” – hangzatja *credo*-ját.

Negyedszázad távlatából a szerző számba veszi és elemzi az 1989-es rendszerváltozás utáni magyar politikai életben tapasztalt hatásmechanizmusokat, különös tekintettel az események társadalmi és szociális vetületeire, valamint azok következményeire. Erős személyiségére és éleslátására vall, hogy P. Sebők Anna narrátorként mindvégig megőrzi sajátos, közvetlen beszédmódját, stílusának természetes élőbeszédjellegét. Írói ambíciók nélkül, de egyéni hangvétellel, nyugodt derűvel és empátiával színezi epikáját, biztos kézzel vezeti többszörös emlékezésének fonálát. Az életút megpróbáltatásainak leküzdése, úgy tűnik, humor és lélekjelenlét kérdése számára, hisz „kapitális kérdés egy van, szeretettel megbecsülni az életet”. „A mihez tartás végett” azonban kimondja véleményét valamennyi visszasságról: diszkrimináció-mentesen érvel, értelmez és dokumentál az utókor számára: „(...) minden ártatlan ember élete fontos, nem lehet vállrándítással elintézni még ma sem. Igen, azokról is beszélni kell, akik nem az úgynevezett magasabb kultúrához tartoznak.”

Eszmélésének pillanataival, az első gyermekkori benyomások mozzanataival indult a regényes emlékezés fonala; utóbb változnak a helyszínek és cserélődnek az idősíkok. Az emlékező-narrátor visszakanyarodik az anyai nagyszülők, illetve a gyermeküket magányosan nevelő nők – „ómamája”, illetve édesanyja – életének részleteihez; abba a háború, majd az önkény körülményei között vergődő világba, ahol az anya újra meg újra megkísérelt családteremtési kísérleteinek, az ezzel járó költözéseknek súlyos, marandó lélektani következményei voltak a gyermek számára. Előttünk alakul az elbeszélő kamasz, a későbbi egyetemi hallgató, majd a felelős magatartású vidéki tanár értékrendje, fejlődik ízlés- és érzésvilága. A fiatal értelmiségi nő humorának, lélekjelenlétének, diplomáciai készségének köszönhetően sikerrel átverekedte magát életének veszélyekkel teli pillanatainak, mint a gyász magányán. Erőt kovácsol a felismerésből, miszerint önnön érdeke a határozott hozzáállás, azaz időben meghozni az élet nagy döntéseit, mert ez az attitűd növeli annak esélyét, hogy a problémái meg is oldódnak. Visszatekintve írja, örökérvényű intelemként: „Úgy ám, mennyi barát. S csak egy volt, aki meg is kérdezte, mit segíthet, és segített is. Nincs nagy tolongás, ha nagy a baj.”

P. Sebők Anna felnőtt fejjel, majd idős korában újraértelmezi emlékképeit. Helyére kerül, pontosabban leegyszerűsödik sok, a regényben leírt abszurd elem,

számtalan olyan szürreális mozzanat, amelyek első olvasatra az élőbeszédszerű stílus miatt valószínűleg hatottak, túlzásnak minősülhettek. Gondoljunk a sorozatban jól megszervezett csapdahelyzetekre, amellyel a történet hőseinek magyarországi áttelepülésük előtt szembesülniük kellett; a sokkoló asszony-tragédiára, az ellenséges környezetben megélt, tiltott abortuszra, vagy később „ómama” kihantoltatására és a tetem vadregényes kicsempészésére az országból.

Példás helyzetkezelő tapintattal, de tényfeltáró következetességgel taglalja a Securitate tevékenységével kapcsolatos tapasztalatait a szerző; beszámol a hírhedt szervezettel együttműködők által okozott károkról, a tragédiákról, különös tekintettel a Páskándi-család körül titkosszolgálati közreműködéssel teremtett feszültségekről, a családtagoknak okozott szenvedésekről. „Úgy éltük le az életünk felét, hogy folyamatosan provokációknak voltunk kitéve, s mint indián nyomolvasók, már az első jeleknél tudtuk, mi merre fog haladni, de nem ér semmit ez a tapasztalatunk.” A narrátor beszámolója egybevág az általa feldolgozott, '56-os erdélyi perek anyagával.

Nem vádol senkit, de férje mellett közvetlenül érintettként méltósággal veti papírra álláspontját: nincs bocsánat, kiemelkedő szakmai teljesítmény vagy a közszolgálat sem nyújthat felmentést a beszerített jelentgetők vagy alkalmi besúgók számára. Az áldozatok tönkretett életére, börtönben töltött éveikre, meghurcoltatásaikra és halálukra maradéktalanul emlékezni kell.

P. Sebők Annát az özvegyi gyász lelki mélypontjáról a munka hozta vissza az aktív szakmai életbe. A Kossuth-díjas író-férj hagyatékából *Méltó túlélés* címmel összeállította és megjelentette az erdélyi magyar közösségi léttel kapcsolatos írásokat. Páskándi egyébként már 1985-ben nyílt levélben sürgette egy magyar kisebbségi problémákkal foglalkozó kutatóintézet létrehozását; 1989 januárjában, egy tévéműsor egyenes adásában a határon túli magyarok akkori helyzetét világszégyennek nevezve autonómiáról beszélt; 1992-ben pedig elsőként írt az erdélyi 1956-ról. Szorgalmazta azt is, hogy az erdélyi magyar írók a Magyar Írószövetség tagjai lehessenek.

Milyen jó lenne, ha életútjának háromnegyedén túljutva mindenki vállalná, hogy – lehetőség szerint dokumentumokkal alátámasztva – olyan színvonalon ossza meg emlékeit másokkal, ahogy azt P. Sebők Anna teszi könyvében!

Medgyesi Emese

Ágh István (1938, Felsőiskáz) kétszeres József Attila-, Kossuth-, Radnóti- és Prima-díjas, Balassi Bálint-emlékkardos költő, író, műfordító. A Nemzet Művésze, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. A Hetek alkotójaként indult. 1975-től az Új Írás munkatársa, jelenleg a Hírel szerkesztője. Legutóbbi kötetei: *Összegyűjtött versek I–II.* (2013), *Szavak honvágya* (2013), *Válasz hazulról* (2015).

Báger Gusztáv (1938, Csörötnek) József Attila- és Bertha Bulcsu-emlékdíjas költő, a Szabad Német Írószövetség Ezüstkönyv-kitüntetéttje. A közgazdaság-tudomány kandidátusa, az Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézetének főigazgatója, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. A Magyar Írószövetség felügyelőbizottsági elnöke. Legutóbbi kötete: *Zongorahangoló* (új versek, 2015).

Bíró Gergely (1979, Budapest) szerkesztő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán végzett 2003-ban. Azóta a Magyar Naplónál dolgozik, próza- és olvasószerkesztő. Egy évtizedig szerkesztette *Az év novellái* antológiasorozatot. Móríc Zsigmond (2009) és „Budapest Főváros XVI. kerület Ifjú Tehetsége” ösztöndíjas (2012). Kötetei: *Oroszlánkeringő* (novellák és kisregény, 2010), *A kristálynak mindegy* (interjúk, esszék, kritikák, 2014).

Deák-Sárosi László (1969, Székelyudvarhely) költő. 1990 óta Budapesten él, jelenleg a Magyar Nemzeti Filmarchívum munkatársa. Az ELTE magyar-filmelmélet szakán végzett, jelenleg az ELTE nyelvtudományi doktori iskolájának hallgatója. Munkatársa a Hazanéző című irodalmi folyóiratnak. Legutóbbi kötetei: *Libás Matyi* (2013), *Keresztút* (2013).

Faludi Ádám (1951, Tatabánya) író. Számos munkahelyen, legtovább tanárként, majd újságíróként dolgozott, jelenleg szabadfoglalkozású. 1970-től az írás mellett más kifejezési formák is – happening, akció, vizuális költészet, rock – megjelennek alkotásaiban. Legutóbbi kötete: *A rockdílér* (2013).

Filip Tamás (1960, Budapest) költő. Közjegyzőként dolgozik. A Kortárs, majd a Magyar Napló versrovatát szerkesztette. Legutóbbi kötete: *Album* (válogatott és új versek, 2015).

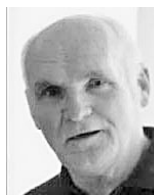
Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára
Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek • Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek
Műfordítások • Művészeti albumok • Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák

► www.magyarnaplo.hu

Hóvári János (1955, Kiskorpad) PhD, történész, külpolitikai szakértő, orientalista. Az ELTE történelem-török szakán végzett, tagja volt az Eötvös Collegiumnak. Dolgozott az MTA Történettudományi Intézetében és a Pécsi Tudományegyetemen, ahol címzetes egyetemi tanár. 1992 óta a Külügyminisztérium munkatársa, 2000–2004 között Izraelben, 2008–10 között Kuvaitban, 2012–14 között pedig Törökországban nagykövet. 2010–12 között a globális ügyek helyettes államtitkára a Külügyminisztériumban. 2015 óta tölti be a Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Kft. (MANK) főigazgatói posztját. Számos tanulmányt tett közzé a magyarországi török hódoltság, valamint a balkáni és a közel-keleti térség és Törökország múltbeli és aktuális viszonyairól. Legutóbbi kötetei: *A Hülsen Dobó* (1987), *Rodostói emlékek és tanulmányok* (2009).

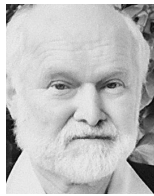
Ircsik Vilmos (1944, Városlőd) író, műfordító irodalmi munkásságát a Tiszta szívvel nemzedékében kezdte. Veszprémben él. Magyar Napló-nagydíjas (2000), Szabó Zoltán-díjas (2005), a Magyar Írószövetség és a HM pályázatának nívódíjában (2003, 2004, 2009), különdíjában (2005) és összevont díjában (2007, 2011) részesült. Legutóbbi kötete: *Kertek és kerítések* (2014).

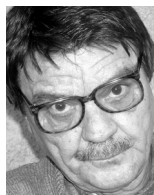
Jánosi Zoltán (1954, Miskolc) Arany János- (2010) és József Attila-díjas (2014) irodalomtörténész, egyetemi tanár, a Nyíregyházi Főiskola rektora volt. Legutóbbi kötetei: „*Szólítalak, hatyú! – válogatott írások Nagy László életművéről* (2006), „*Leszek haláltól ronthatatlan*” – olvasókönyv *Ratkó József életművéhez* (2010), *Barbárok hangszerén. Társadalom és antropológia XX. századi irodalmunk életműveiben* (2010), *Európa már kevés* (2011).

Kertész László (1960, Budapest) az ELTE művészettörténet szakán végzett. A Praesens közép-európai kortárs képzőművészeti folyóirat alapító szerkesztője, 2002-től a Képző- és Iparművészeti Lektorátus művészeti főtanácsadója, 2008-tól 2012-ig szakmai igazgatója. A Lektorátus 2008-tól működő public art programjának kezdeményezője és vezető kurátora. 2013 óta független szakértő, kritikus és kutató. A 2014-es Art Market szobrászati szekciójának kurátora. Utolsó munkái: *Varga Géza Ferenc* (2015), *Éghez ragadt művészet. Oláh Katalin Kinga* (2015).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. *A gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. Az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötete: *Honvédek, hírszerzők, légionisták. A szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzi lexikona 1848–1849* (2015).

Marosi Gyula (1941, Budapest) 1966 óta publikáló író. 1973-ban a József Attila Kör alapítója, majd titkára. Volt a Mozgó Világ prózarovatának vezetője, majd a Magyar Televízió dramaturgia. József Attila- (1981) és Balázs Béla-díjas (1997). Legutóbbi kötetei: *A nilusi krokodil* (elbeszélések, novellák, 2011), *A Dunánál* (elbeszélések és novellák, 2014).

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító, a Kilencek költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től 2008-ig az Írók Szakszervezetének főtárgya. 2012-től a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának vezetője. József Attila- (1993), Prima- (2007), Bethlen Gábor- (2009), Partiumi Írók Tábor (2013) és Kossuth-díjas (2015). Legutóbbi kötetei: *Csutkajutka meséi és újabb történetek* (2015), *Ajánlott énekek* (összegyűjtött versek, 1960–2015).

Simon Adri (1974, Szeged) 1998-ban diplomázott a JATE bölcsészkarán, magyar–irodalomelmélet szakon. Szegeden OKJ rendszerinformatikus képzést szerzett. Verseket, recenziókat publikál. 2010 óta Budapesten él. Legutóbbi művei: *Komplemente* (2010), *Földeregés* (versek, 2015).

Konrad Sutarski (1934, Poznań) költő, közíró, politikus, jelenleg a Magyarországi Lengyeliség Múzeuma és Levéltára igazgatója, valamint a Polonia Węgierska havilap főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Ha úgy tudnánk...* (válogatott versek, 2014).

Nemes Attila (1972, Zalaegerszeg) szerkesztő a kétezres évek közepén kezdte művészeti folyóiratokban szerkesztői munkáját. 2005–2007 között a MAKTár összművészeti folyóirat szerkesztője, majd főszerkesztője volt. A Magyar Napló Nyitott Műhely rovatának vezetője 2016 januárjától. Első versei a *Menedékjog 1996* antológiában jelentek meg.

Pósa Zoltán (1948, Debrecen) író, költő, irodalomtörténész. József Attila- (2000), Szellemi Honvédelem- (2007), Péterfy Vilmos-életműdíjas (2010), Pro Cultura Újbuda (2013), a Magyar Érdemrend Tisztikeresztje (2013) kitüntetésben részesült. Újabb kötetei: *Az ifjúság maradéka* (2009), a Magyar Napló 2007-es regénypályázatának különdíjasa, bolgár nyelven *Osztanki ot mladoszta*, ford. Julia Krumova, (2012), *Pósa Zoltán breviáriuma I–II* (2010, 2011), *A fehér bohóc feltámadása* (versek, 2011), *Egy az Isten* (versek, 2013), *Seminoma avagy kórház a város közepén* (regény két kötetben, 2015).

Rosonczy Ildikó (1953, Szekszárd) szerkesztő, történész, 1995-től a Magyar Napló munkatársa. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kutatója, fordításában és gondozásában több, az orosz fegyveres beavatkozásra vonatkozó kötet jelent meg, doktori (PhD) disszertációját is ebből a témakörből írta. Kiadónk idén *Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért* címmel adta ki tanulmánykötetét. Salföldön él.

Szakály Sándor (1955, Törökkoppány) hadtörténész, egyetemi tanár, az MTA doktora. Volt a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum főigazgatója (1999–2000), a Duna Televízió alelnöke (2001–2004), a Semmelweis Egyetem (2007–2009), a veszprémi Pannon Egyetem (2009–2010) egyetemi tanára. Jelenleg a VERITAS Történetkutató Intézet

főigazgatója és a Károli Gáspár Református Egyetem tanszékvezető professzora. Kutatási területe az 1868 és 1945 közötti magyar hadtörténelem, társadalom-, illetve sporttörténet. Legutóbbi kötetei: *Múltunkról – kritikusan?* (kritikák, 2005); *Katonák, csendőrök, ellenállók* (tanulmányok, 2007); *Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették* (2013, 2014), *A 2. vkf. osztály* (2015), *Történelem és publicisztika* (2015).

Szakolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kőlcsey- (1995), József Attila- (1996), Arany János- (2012) és Tamási Áron-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Nagybányától Picassóig* (2014).

Medgyesi Emese (Marosvásárhely, 1961) író. Kolozsvárott a Babeş-Bolyai Tudományegyetem nyelv- és irodalomtudományi karán magyar–francia szakot végzett, utóbb a Genfi Egyetemen nemzetközi kapcsolatok, európai tanulmányok terén szerzett diplomát. Erdélyben a székelykeresztúri Orbán Balázs Középiskolában, majd a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Akadémián tanított. Genfben a Nemzetközi Munkügyi Szervezet külső munkatársi minőségben foglalkoztatta; Brüsszelben a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Irodájának projektigazgatója volt, 2007-től pedig az Európai Parlamentben dolgozott. Jelenleg Genfben él. Legutóbbi kötete: *Pontos idő* (novellák, 1992).

Varga Viktor (1987, Budapest) szerkesztő, kritikus. 2011-ben szerzett MA diplomát a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán. 2011-től a PPKE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területe: a fantasztikus műfaj elmélete és magyarországi megjelenési formái. A Kortárs Online filmes rovatának vezetője volt. Tanulmányai és kritikái a Szépirodalmi Figyelőben, a Kortársban, a Kortárs Online-on, az Irodalomismeretben, illetve különböző konferenciakötetekben jelentek meg.

Zsiga Kristóf (1980, Budapest) a Magyar Napló könyvkiadásért felelős szerkesztője. A szentendrei Ferencs Gimnáziumban érettségizett. Felsőfokú tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Pécsi Tudományegyetemen folytatta művelődésszervező szakon, majd könyvkiadói szakember képzettséget szerzett a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. A Könyves Szövetség elnöke.

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István- (2008) és József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötetei: Wacław Oszejca: *Az öröm szenvedése* (fordítás, Kovács Istvánnal közösen, 2012), Anna Świrszczyńska: *Barikádot építettem* (fordítás, 2014). Legújabb kötete: *Össze* (válogatott és új versek, 2015).